

DRŽAVNI MEHANIZMI ZA UPUĆIVANJE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA

Pridružujući se naporima u zaštiti prava trgovanih osoba
Praktični priručnik

osce
ODIHR

**DRŽAVNI MEHANIZMI ZA UPUĆIVANJE
ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA**

Pridružujući se naporima u zaštiti prava trgovanih osoba

Praktični priručnik

Izdavač
OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR)
Ul. Ujazdowskie 19
00-557 Warsaw
Poland
www.osce.org/odihr

© OSCE/ODIHR 2006

ISBN 83-60190-24-0

Sva prava zaštićena. Sadržaj ovog izdanja može se slobodno koristiti i umnožavati u obrazovne i druge nekomercijalne svrhe pod uslovom da uz svako takvo umnožavanje bude napomena u kojoj se OSCE/ODIHR navodi kao izvor.

ODIHR se želi zahvaliti Helmutu Middendorfu na dozvoli da se njegova slika *Einsamkeit der Köpfe* iskoristi za korice Priručnika.

Dizajn
«Homework», Varšava, Poljska

Štampa
«Sungraf», Poljska

Prevela sa engleskog jezika Milijana Uljarević

DRŽAVNI MEHANIZMI ZA UPUĆIVANJE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA

Pridružujući se naporima u zaštiti prava trgovanih osoba
Praktični priručnik

Izrazi zahvalnosti

Ovaj Priručnik su osmislile i napisale Theda Kröger, Jasna Malkoč i Bärbel Heide Uhl.

Autorice bi željele izraziti zahvalnost za stručni doprinos, savjete i komentare osobama bez čijeg učešća i aktivne razmjene znanja ovaj Priručnik ne bi nastao, a to su:

Marta Achler-Szelenbaum, OSCE/ODIHR, Varšava
Iveta Bardunkova, Anti-Slavery International, London
Alina Brasoveanu, OSCE/ODIHR, Varšava
Tim Del Vecchio, OSCE, Jedinica za strateška pitanja policije, Beč
Mona Dia, OSCE, Misija u Srbiji i Crnoj Gori, Beograd
Jyothi Kanics, OSCE/ODIHR, Varšava
Angelika Kartusch, Boltzmannov Institut za ljudska prava, Beč
Barbara Limanowska, Konsultant ODIHR-a/UNICEF-a/UNHCHR-a, Sarajevo
Alice Miller, Univerzitet Kolumbija, New York
Gabriele Reiter, OSCE/ODIHR, Varšava
Liliana Sorentino, OSCE, Misija u Modaviji, Kišiner
Katy Thompson, OSCE, Misija u Bosni i Hercegovini, Sarajevo

Autorice su posebno zahvalne Peteru Eicheru za njegov doprinos i lektorisanje.

Lista skraćenica i akronima

CEDAW	Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena
EK	Evropska Komisija
EU	Evropska Unija
BDP	Bruto domaći proizvod
IOM	Međunarodna organizacija za migracije
LSSAP	La Stradin Program za socijalnu pomoć
NRM	Državni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima
NVO	Nevladina organizacija
ODIHR	Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava
OSCE	Organizacija za bezbjednost i saradnju u Evropi
SECI	Inicijativa za saradnju u Jugoistočnoj Evropi
UN	Ujedinjene nacije
UNHCHR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za ljudska prava
UNICEF	Dječiji fond Ujedinjenih nacija

Sadržaj

Predgovor	8
Prolog	9
Uvod	10
Kako koristiti ovaj Priručnik?	12
Pregled državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima	14
I. ŠTA JE DRŽAVNI MEHANIZAM ZA UPUĆIVANJE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA?	16
1. Definicija državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima	17
2. Ključni elementi: Identifikacija i saradnja	19
II. ZAŠTO SU DRŽAVNI MEHANIZMI ZA UPUĆIVANJE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA VAŽNI?	22
1. Korisna praktična iskustva u izgradnji demokratskih institucija	23
2. Principi i najbolja praktična iskustva za sprovođenje državnih mehanizama za upućivanje žrtava trgovine ljudima	25
III. KAKO BI TREBALO IMPLEMENTIRATI DRŽAVNI MEHANIZAM ZA UPUĆIVANJE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA?	32
1. Procjena	33
2. Institucionalni okvir za borbu protiv trgovine ljudima	50
3. Obuka i izgradnja kapaciteta	56
IV. KOJE SU SASTAVNE KOMPONENTE DRŽAVNOG MEHANIZMA ZA UPUĆIVANJE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA?	60
1. Identifikacija osobe za koju se pretpostavlja da je trgovana	61
2. Osnovni principi sporazuma o saradnji	67
3. Službe podrške i zaštite	71
4. Repatrijacija i uključenje u život društvene zajednice	81
5. Posebne zakonske odredbe	84
V. ZAKLJUČNE NAPOMENE	104
VI. LITERATURA	108
O OSCE/ODIHR-U	116

Predgovor

Trgovina ljudima je ozbiljno kršenje ljudskih prava i stoga predstavlja prijetnju bezbjednosti u cijelom regionu u kojem OSCE djeluje. Spoznavši prije nekoliko godina da ovaj problem zaslužuje veliku pažnju i djelovanje, takođe smo spoznali i složenost ovog pitanja. U svjetlu potrebe za sinhronizovanim, koherentnim i koordiniranim pristupom, međunarodne organizacije i državne vlade su osmislile i sprovele različite mjere u borbi protiv trgovine ljudima uz sve veću saradnju sa civilnim društvom. Ovaj pristup je istaknut u Akcionom planu za borbu protiv trgovine ljudima usvojenom od strane zemalja članica OSCE-a 2003. godine.

Iako su početni naponi rezultirali značajnom posvećenošću ispunjenju obaveza i aktivnosti, ipak se dešava da strategije i djelovanja u borbi protiv trgovine ljudima ne uspiju ili rezultiraju nepredviđenim posljedicama koje često nanose dalju štetu žrtvama i ugroženim grupama. Takve mjere ograničavaju slobodu kretanja, omogućavaju nerazumno zatočenje osoba, ne poštuju se privatnost i ugrožava njihova sigurnost poslije deportacije u zemlju porijekla. Nadalje, većina trgovanih osoba nemaju pristup efikasnoj zaštiti pošto ih vlasti ili međunarodne organizacije ne uspiju identifikovati kao žrtve.

Na sprovođenje sveobuhvatne strategije protiv trgovine ljudima zasnovane na poštovanju osnovnih prava treba se gledati kao na element demokratiskog i transparentnog upravljanja zasnovanog na vladavini prava. Ipak, odlučujući preduslov za efikasne mjere je izgradnja i jačanje relevantnih lokalnih i državnih institucija. Ovaj Priručnik predstavlja vodič za osmišljavanje i sprovođenje u praksu održivih mehanizama i strukture kako bi se borili protiv trgovine ljudima i pružali podršku žrtvama. Priručnik takođe upućuje kako vršiti monitoring i izgraditi te mehanizme i strukture.

Paket takvih mjera je razvijen u koncept nazvan Državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima (u daljem tekstu će se koristiti engleska skraćenica: NRM). Kako bi se zadovoljile potrebe vezane za borbu protiv trgovine ljudima, cilj je da se obezbijedi praktično sredstvo za zemlje u kojima OSCE djeluje, ali i šire. Zemlje članice OSCE-a, OSCE-ove terenske misije i civilno društvo se pozivaju da razviju i sprovedu državne mehanizme za upućivanje žrtava trgovine ljudima ili da ispune njihove važne funkcionalne elemente. Državni mehanizmi za upućivanje žrtava su osmišljeni i sprovedeni u nekoliko zemalja, i ovaj Priručnik je takođe odraz već stečenih praktičnih iskustava. Kao što je slučaj sa bilo kojim paketom mjera koji se bavi ovim složenim pitanjem, samo jedna strategija ili mehanizam su nedovoljni. Aktivnosti se moraju nastaviti prilagođavati problemima koji se pojavljuju, a u obzir se moraju uzeti već stečena iskustva. Stoga se ODIHR nada da će ova publikacija biti vrijedan izvor kao i da ćemo dobiti povratne informacije vezane za sadržaj ovog Priručnika kako bi se dalje razvijao i usavršavao koncept i obezbijedila pomoć u tom smislu.

Ambasador Christian Strohal
Direktor ODIHR-a

Prolog

Pitanje: “Da li su te vratili u zemlju ili kako je dalje bilo?”¹

Odgovor: “Odveli su me u [glavni grad]...u [malom selu] sam još ostala, i onda su rekli da ću ići za [glavni grad] gdje ima smještaj,..., gdje će da me da čuvaju. ... Niti sam znala zgradu, ni šta je to, nit' ništa, nego sam samo vidjela djevojke. Prvo sam [bila] malo uplašena. Zašto su te djevojke zatvorene? Bila je jedna djevojka [koja je] sticajem okolnosti uzela igle pa [se] bola u ruke, jer je bila zatvorena devet mjeseci tamo. Nije izlazila, nije vraćena u svoju državu, a djevojka je trebalo [tj.] obećano joj je da će poslije mjesec dana ići u svoju državu. Ali nisu mogli da je puste zato što nije imala gdje da ode. Onda su je tamo držali.”

Pitanje: “Je li to bilo neko sklonište ili šta je to bilo?”

Odgovor: “...Prozori su [bili] zatvoreni, vrata su se zaključavala. Cijeli dan [i] cijelu noć su vrata [bila] zaključana. Samo kad policija dolazi da nas obilazi, ..., njima su se otvarala vrata.”

(...)

Pitanje: “Jeste li u tom skloništu dobili medicinsku i psihološku pomoć?”

Odgovor: “Imali smo samo ginekologa i psihijatra. Mislim, ni jednoj djevojci nije bio potreban psihijatar nego psiholog. Nikad mi nije bilo jasno zašto je dolazio psihijatar. ... Kad sam ja otišla na jedno ispitivanje kod psihijatra, ja sam bila jako agresivna prema njoj pošto je ona mene pitala nešto što ja nisam htjela da joj odgovorim. I ona je mene natjerala da ja počnem da bjesnim da hysterišem i dd...Podsjećala me [je] na nešto. To nije smjela da radi. I neka pitanja je postavljala: »Gdje si bila? Zašto si otišla? Zašto ovo i zašto ono? Zašto ovako? Zašto ti to nisi prijavila policiji?« Sve je pitala ono što nije trebalo da ispituje.... Htjela je da mi da tablete da pijem, bensedine, ali sam ja to odbila ...”

Pitanje: “A da li si mogla da odbiješ da odeš na razgovor sa njom?”

Odgovor: “Ne. To nijedna devojka nije mogla.”

Pitanje: “I kad si se vratila u svoju zemlju, jesu li ti NVO pomogle? Šta se onda desilo?”

Odgovor: “NVO mi je pomogla... Oni su mi dali \$50, i kupili su mi kartu i stavili me smu na avion.... Ja [sam] plakala kad sam ušla u avion jer sam se uplašila...”

¹ Video svjedočenje žene, žrtve trgovine ljudima snimljeno na Human Dimension Implementation sastanku u Varšavi 2002. godine. Mlada žena je bila maloljetna kada je uključena u lanac trgovine ljudima.

Uvod

Ovaj Priručnik počinje u trenutku kada priče u medijima ili policijski izvještaji o žrtavama trgovine ljudima obično završavaju: poslije racije kada je trgovana osoba oslobođena od strane policije. Nažalost, sve češće se dešava da se trauma, zlostavljanje i zloupotreba povezana sa trgovinom ljudima ne završi kada se žrtva oslobodi, nego se nastavlja u skloništima i u okviru programa repatrijacije.

Agencijama za sprovođenje zakona, vladinim kancelarijama i nevladinim organizacijama nedostaje stručnost, iskusno osoblje i senzitivnost potrebna da se efikasno uhvate u koštac sa posebnim potrebama žrtava trgovine ljudima. Vladama često nedostaje jasna strategija za rad sa žrtvama. Od policijskih odjela se često traži po zakonu da pritvore žrtve zbog njihovih aktivnosti tokom boravka u zemlji čak i ako je to urađeno pod prisilom, ili su često najviše zainteresovani za korištenje žrtava kako bi dobili informacije o organizovanim kriminalnim lancima. Drugi službenici/ce se često usredsređuju na nedostatak ispravne dokumentacije ili ilegalni status same žrtve. Zemlje porijekla su često nevoljne da ponovo u svoje okrilje prime građane/ke ukoliko ne posjeduju ispravne putne isprave i dokaze o državljanstvu. Nevladine organizacije često nemaju sredstva i stručnost da osiguraju bezbjednost i integraciju žrtava. Kao rezultat takve situacije, čak i nakon što se žrtve oslobode trgovaca ljudima, moguće je da se i dalje osjećaju kao da su u zamci, da su kontrolisane, da se loše postupa prema njima i nisu u mogućnosti da odlučuju o vlastitim životima.

Usvajanjem pristupa žrtvama trgovine ljudima zasnovanog na poštovanju ljudskih prava je odlučujući korak u okončanju takvih zloupotreba. Ovaj pristup prepoznaje trgovinu ljudima ne samo kao kriminalnu aktivnost nego je to pristup koji ima značajne implikacije na ljudska prava, kako za žrtve tako i za vlade i nevladine organizacije koje se njima moraju baviti. Stvaranje efikasnog državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima (NRM)² može biti značajan korak u osiguranju zaštite ljudskih prava žrtava trgovine ljudima.

OSCE-ov Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima usvojen na sastanku Vijeća ministara u Maastricht-u³ preporučuje da OSCE-ove države članice ustanove državne mehanizme za upućivanje žrtava trgovine ljudima gradeći partnerstva među civilnim društvom i agencijama za sprovođenje zakona, kreirajući smjernice za pravilnu identifikaciju trgovanih osoba, i osnivajući multidisciplinarne i međusektoralne timove koji bi se bavili razvijanjem i monitoringom strategija.⁴

Ovaj Priručnik predstavlja okvir za kreiranje i funkcionisanje jednog takvog efikasnog državnog mehanizma.

² U daljem tekstu će se za termin "Državni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima", prevod originalne engleske verzije 'National Referral Mechanism' koristiti izvorna engleska skraćenica "NRM". Vidi takođe objašnjenje u predgovoru koje je dao direktor ODIHR-a, ambasador Strohal (str. 8).

³ Odluka OSCE-ovog Vijeća ministara br. 2/03, "Borba protiv trgovine ljudima" (decembar 2003. godine).

⁴ OSCE-ov Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima (juli 2003. godine), V. Zaštita i pomoć, član 3 (neslužben prevod).

Priručnik opisuje međunarodne pravne i političke obaveze koje čine osnovu za uspostavljanje državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Upućuje na mjere protiv trgovine ljudima i kako se iste sprovode na državnom nivou kroz državni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Takođe ukazuje na prvobitna iskustva nevladinih organizacija i OSCE-ovih terenskih misija⁵ u podsticanju kreiranja uspješnih državnih mehanizama za upućivanje žrtava. Ovaj pristup podrazumijeva da mnogi/e akteri/ke, uključujući vladu i civilno društvo moraju saradivati kako bi razvili istinski efikasnu i sveobuhvatnu strukturu za zaštitu trgovanih osoba. Ovaj Priručnik obznanjuje da NRM ne treba da bude statična struktura nego da se može kontinuirano poboljšavati kroz monitoring i prijedloge svih učesnika/ca, uključujući svakako i same žrtve.

Priručnik definiše predložene uloge za vladine institucije i civilno društvo u jednom državnom mehanizmu za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Ističe ključna pitanja i opisuje vrste programa i usluga koje bi u idealnim uslovima trebale biti na raspolaganju trgovanim osobama. Obezbjeduje politički kontekst, metodologiju, opis ključnih pravnih i praktičnih elemenata koje bi trebalo uzeti u obzir kada se stvara jedan državni mehanizam za upućivanje žrtava. Iako je Priručnik više uopšten nego posebno vezan za jednu određenu državu, on daje praktične primjere kojima pokazuje da i u slučajevima da zemlje imaju različite zakonske i socijalno-ekonomske kontekste, sve one imaju priliku da kreiraju i implementiraju efikasne mehanizme koji su prilagođeni situacijama u tim državama.

Priručnik ne daje komparativnu studiju različitih mjera u borbi protiv trgovine ljudima u cijelom regionu koji pokriva OSCE, niti se predstavlja kao iscrpan u svim oblastima. Međutim, u isto vrijeme on daje primjere šta je u praksi bilo efikasno na osnovu iskustava autorica i velikog broja stručnjaka/inja koje su konsultovale. Naročito su relevantna iskustva iz Njemačke, Srbije i Crne Gore kao i Češke Republike, ali se takođe koriste iskustva iz drugih zemalja.

Iako su koncept i metodologija državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima bazirani na sveobuhvatnoj definiciji trgovine ljudima sadržanoj u Protokolu Ujedinjenih nacija o trgovini ljudima,⁶ primjeri u Priručniku potiču većinom iz mjera koje imaju za cilj podršku ženama i djevojkama koje su trgovane radi prostitucije preko granica jedne države. To je jednostavno tako zato što je većina evropskih programa za podršku žrtvama usmjerena ka ženama i djevojkama. Priručnik takođe nije posebno fokusiran na situaciju u kojoj se nalaze trgovana djeca iako su oni često važni korisnici rada državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima.⁷

⁵ Radi lakšeg razumijevanja, termin OSCE-ove terenske misije se koristi u ovom Priručniku da opiše sve vrste OSCE-ovih dugoročnih aktivnosti na terenu: misije, kancelarije, grupe za pomoć, koordinatori/ce projekta i druge slične ustanove.

⁶ UN-ov Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno žena i djece, kojim se dopunjava Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala⁶ (2000. godina)

⁷ Vezano za djecu, koncept državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima naveden u ovom Priručniku može biti dopunjen UNICEF-ovim Smjernicama za zaštitu prava djece žrtava trgovine djecom u Jugoistočnoj Evropi (oficijelna verzija "Guidelines for Protection of the Rights of Child Victims of Trafficking in South-Eastern Europe" (maj 2003. godine).

Kako koristiti ovaj Priručnik?

S obzirom da bi sve zemlje članice OSCE-a, kao zemlje porijekla, tranzita i destinacije, morale raditi sa žrtvama trgovine ljudima, dobro bi bilo da svaka od njih razvije državni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Ovo važi za sve bez obzira na socijalno, ekonomsko ili političko stanje u zemlji. Državni mehanizam za upućivanje žrtava je jednako bitan kako za zemlje u tranziciji tako i za davno ustanovljene demokratske zemlje. Namjera je da se ovaj Priručnik koristi kao svojevrstan instrument u svim zemljama članicama OSCE-a. Obzirom da prepoznaje da postoji razlika među državama, Priručnik daje skupinu principa i ključnih elemenata koji će pomoći da se za svaku državu sačini odgovarajući državni mehanizam za upućivanje žrtava.

Stoga je ovaj Priručnik usmjeren ka sljedećim ciljnim grupama:

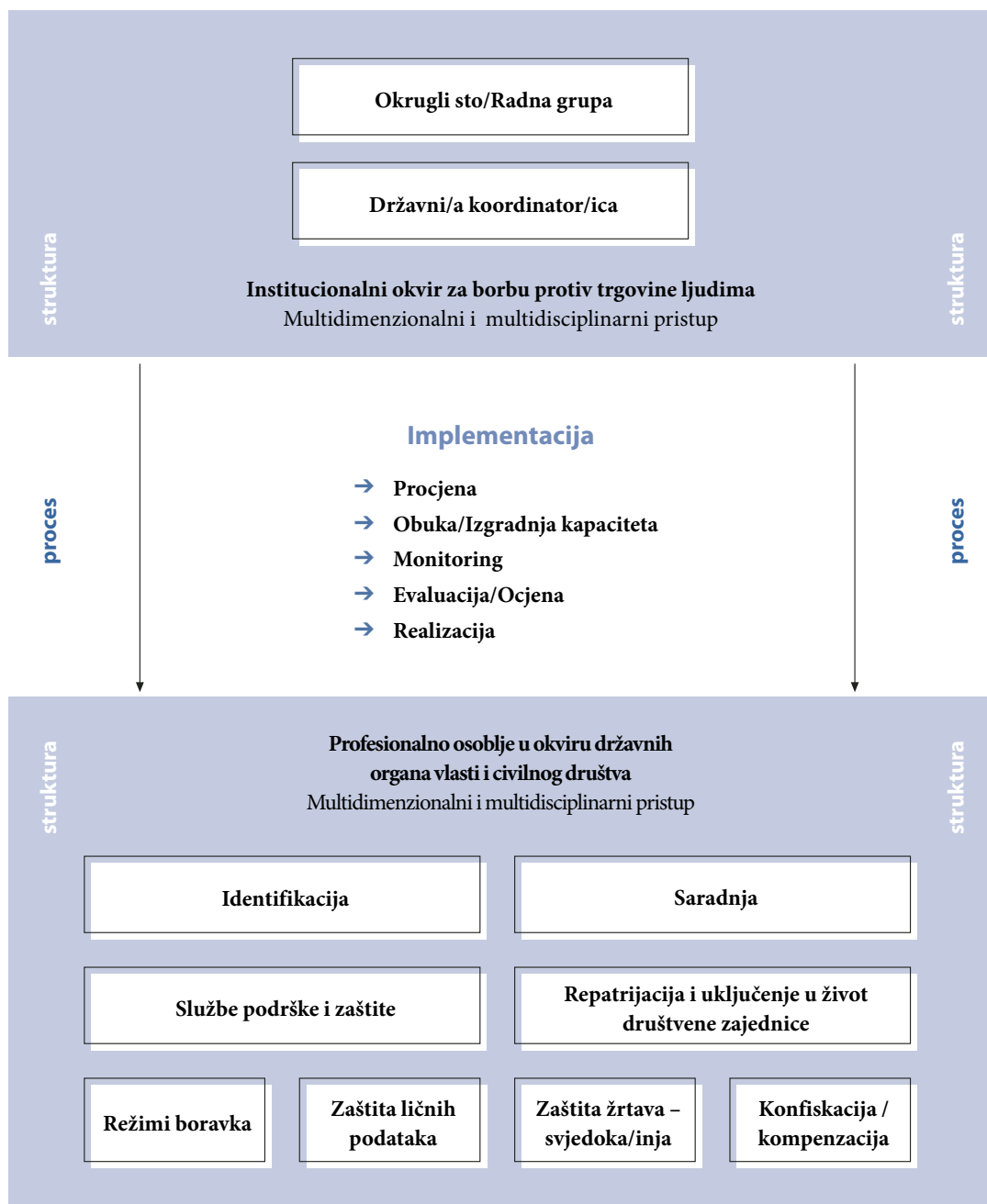
- **Predstavnica/ama vlade** – kao metodologija, izvor i sredstvo za kreiranje i sprovođenje državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima;
- **Predstavnica/ama civilnog društva** – kao praktično sredstvo da se implementiraju i podrže strukture za ugrožene osobe (u saradnji sa vladama) i kao instrument za promociju i lobiranje;
- **Strukturama za sprovođenje zakona** – za izgradnju kapaciteta, mjere za obuku te najbolja praktična iskustva.

Cilj ovog Priručnika je da ojača kapacitet OSCE-ovih terenskih aktivnosti da bi pomogle vladama u obezbjeđivanju efikasnih smjernica i metodologije koja se može prilagoditi situaciji u državi. Nadati se je da će OSCE-ove terenske misije biti u situaciji da olakšaju i pomognu vladama država i nevladinim organizacijama u njihovim nastojanjima da kreiraju i sprovedu državne mehanizme za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Stoga bi Priručnik trebalo da bude koristan instrument za OSCE-ovo osoblje uključeno u zaštitu ljudskih prava, zaštitu žrtava, demokratizaciju i pitanja sprovođenja zakona.

Ovaj Priručnik je podijeljen u četiri osnovna poglavlja. Prvo poglavlje se tiče pitanja **šta je ustvari Državni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima**, dajući jasnu definiciju i glavne elemente strukture jednog državnog mehanizma. Drugo poglavlje opisuje **zašto su potrebni državni mehanizmi za upućivanje žrtava**, identifikujući državne mehanizme kao vrijedan primjer izgradnje demokratskih institucija u kojima vlada i civilno društvo mogu raditi skupa, a i tako što će svako od njih obavljati svoju ulogu i izvršavati svoje obaveze. Ovo poglavlje ističe deset principa relevantnih za državne mehanizme za upućivanje žrtava koji važe za sve zemlje, bilo da se radi o zemljama porijekla ili odredišta, i bez obzira na njihov nivo razvoja. Treće poglavlje daje smjernice **kako se državni mehanizmi sprovode**, uključujući sveobuhvatnu metodologijom procjene koja se koristi za osmišljavanje državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Na osnovu te procjene, Priručnik potom daje smjernice i preporuke o sljedećim koracima koji bi poboljšali postojeće sisteme za upućivanje žrtava kao i strategije o kreiranju posebnog državnog mehanizma za upućivanje u onim

zemljama gdje on još uvijek ne postoji. Konačno, četvrto poglavlje se bavi **osnovnim pitanjima kojima će se baviti državni mehanizam za upućivanje žrtava**, uključujući identifikovanje trgovanih osoba te principe na kojima se zasnivaju sporazumi o saradnji i druge komponente.

Pregled državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima

I. ŠTA JE DRŽAVNI MEHANIZAM ZA UPUĆIVANJE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA?

1. Definicija državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima

Državni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima (NRM) je okvir za saradnju putem kojeg državni/e akteri/ke ispunjavaju svoje obaveze u zaštiti i promociji ljudskih prava trgova-nih osoba, koordinirajući svoje napore u strateškom partnerstvu sa civilnim društvom.

Osnovni ciljevi državnog mehanizma za upućivanje žrtava jesu da se osigura poštovanje ljud-skih prava trgovanih osoba i da se obezbijedi efikasan način da se žrtve trgovine upute do mjesta gdje će im se obezbijediti pomoć. Državni mehanizmi za upućivanje žrtava takođe mogu pomoći poboljšanju državnih strategija i procedura vezanih za širok spektar pitanja koja se odnose na žrtve kao što su pravila vezana za boravak i repatrijaciju, kompenzaciju za žrtvu i zaštitu svjedoka/inja. Oni mogu kreirati državne akcijske planove i standarde za procjenu da li su ciljevi ostvareni.

Struktura državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima će biti različita u razli-čitim zemljama. Međutim, državni mehanizmi bi trebalo da budu osmišljeni tako da ozva-niče saradnju između vladinih agencija i nevladinih grupa koje rade sa trgovanim osoba-ma. Državni mehanizam za upućivanje žrtava obično obuhvata državnog/u koordinatora/icu koji/a je najčešće visoki/a vladin/a službenik/ca, i okrugli sto kojeg čine visokopozicionirani/e predstavnici/e vladinih agencija i civilnog društva koji razvijaju preporuke vezane za državnu politiku i procedure koje se odnose na žrtve trgovine ljudima. Državni mehanizmi za upući-vanje žrtava često uključuju ad hoc radne grupe koje se bave specifičnim pitanjima vezanim za žrtve. Oni su najčešće najefikasniji ako se zasnjuju na zvaničnim sporazumima o saradnji između učesnika/ca kao što je na primjer Memorandum o razumijevanju kojim se definiše specifična uloga i obaveze svakog/e učesnika/ce.

Početna procjena zemlje obično treba da bude prvi korak u ustanovljavanju državnog meha-nizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Procjena može pomoći u utvrđivanju koje su agencije i organizacije civilnog društva ključni/e akteri/ke u obavljanju aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima, koje od njih treba da učestvuju u državnom mehanizmu za upućiva-nja žrtava, koja struktura može biti najefikasnija za državni mehanizam u određenoj zemlji i koja pitanja zahtijevaju najviše pažnje. Procjenu može inicirati i sprovesti vladina agenci-ja ili nevladina organizacija. Na osnovu rezultata procjene, može se kreirati i implementira-ti odgovarajuća struktura državnog mehanizma za upućivanje žrtava, članstvo, kao i program aktivnosti. Pri ustanovljavanju državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima takođe treba uzeti u obzir da li određena država ima državno vijeće za borbu protiv trgovine ljudima, neko drugo tijelo ili koordinacioni organ posvećen borbi protiv trgovine ljudima.

Efikasni državni mehanizmi za upućivanje žrtava zahtijevaju dobru saradnju vladinih agenci-ja i civilnog društva. Često žrtve trgovine ljudima prvo identifikuje osoblje agencija za sprovođenje zakona, dok organizacije civilnog društva obezbjeđuju skloništa i druge vrste pomoći

žrtvama. Ipak, jedan državni mehanizam može biti značajna struktura za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Državni mehanizmi za upućivanje žrtava bi trebalo da razviju dinamičan proces kako bi se osiguralo učešće civilnog društva. Interni monitoring, ocjena i povratne informacije bi trebali biti sastavni dio aktivnosti vezanih za državni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Postizanje ovih ciljeva zahtijeva učešće širokog spektra vladinih agencija i nevladinih grupa. Stoga bi državni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima trebalo da stremi ka uključivanju što više članova/ica i učesnika/ca.

Ustanovljavanje državnih mehanizama za upućivanje žrtava u zemljama destinacije, tranzita i porijekla može pomoći da se osigura sveobuhvatan i uključiv sistem podrške usmjeren i pristupačan za sve trgovane osobe.

Jedan državni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima treba da uključi sljedeće:

- Smjernice o tome kako identifikovati i pravilno se odnositi prema trgovanim osobama poštujući njihova prava i dajući im pravo da sami donose odluke koje će uticati na njihove živote;
- Sistem koji obezbjeđuje da se trgovane osobe upute specijalizovanim agencijama koje nude sklonište i zaštitu od fizičkih i psihičkih povreda, kao i službe za podršku. Takvo sklonište podrazumijeva medicinsku, socijalnu i psihološku podršku, pravnu pomoć, dobijanje identifikacionih dokumenata, kao i pomoć pri dobrovoljnoj repatrijaciji ili preseljavanju u treće zemlje;
- Osnivanje odgovarajućih službeno obavezujućih mehanizama koji su kreirani kako bi se uskladila pomoć žrtvama sa naporima u preduzimanju istražnih radnji i krivičnog gonjenja;
- Institucionalni okvir za borbu protiv trgovine ljudima uz multidisciplinarno i učešće učesnika/ca iz više sektora koje omogućuje pravilno reagovanje na složenu prirodu trgovine ljudima i dozvoljava njen monitoring i ocjenu.

Odgovornosti i nadležnosti svih aktera/ki uključenih u državni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima trebalo bi da su definisani na takav način da osiguraju zaštitu i promociju ljudskih prava svih trgovanih osoba u svim okolnostima. Pri postupanju sa žrtvama trgovine ljudima, bitno je zapamtiti da se ljudska prava svih osoba u jednoj državi poštuju bez obzira na njihovo porijeklo, državljanstvo, aktivnosti u koje su možda bile uključene, ili njihovu volju da sarađuju sa organima za sprovođenje zakona.

Državni mehanizmi za upućivanje žrtava nisu krute strukture, nego fleksibilni mehanizmi koji su skrojeni tako da odgovaraju načinu na koji se trgovina ljudima obavlja u svakoj pojedinoj državi, i njenom društvenom, političkom, ekonomskom i pravnom uređenju. Zbog toga se državni mehanizam za upućivanje žrtava ne gradi na jednom jedinom planu, nego se zasniva na pažljivoj procjeni potreba i uslova specifičnih za jednu zemlju.

2. Ključni elementi: Identifikacija i saradnja

Ključ svakog državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima je proces pronalazjenja i identifikacije potencijalnih žrtava trgovine ljudima koje su poznate kao «osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane». Ovaj proces uključuje razne organizacije koje učestvuju u državnom mehanizmu za upućivanje žrtava, a koje bi trebalo da sarađuju da bi osigurale da se žrtvama ponudi pomoć upućivanjem na specijalizovane usluge.

Pronalazenje i identifikovanje trgovanih osoba je osnovni problem svih strategija u borbi protiv trgovine ljudima. Zbog brojnih razloga, oni koji su često uhvaćeni u mrežu trgovine ljudima ne žele da otkriju državnim vlastima svoj status ili preživljena iskustva. Žrtve možda kriju duboko nepovjerenje prema službenim organima koje potiče od njihovih iskustava iz zemlje porijekla. Često se žrtve boje nasilne odmazde prema njima i njihovim porodicama u zemlji porijekla od strane osoba koje se bave trgovinom ljudima. Prijetnje nasiljem kad se vrate kući mogu povećati strah od deportacije zbog njihovog nezakonitog boravka. Pošto su žrtve često nevoljne da se same identifikuju kao takve, termin “osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana” se generalno koristi da opiše osobe koje su najvjerojatnije žrtve trgovine ljudima i koje bi zbog toga trebalo obuhvatiti programima i uslugama u svrhu borbe protiv trgovine ljudima.

Žrtve trgovine ljudima su u vrlo rijetkim prilikama u mogućnosti da se same izvuku iz postojeće situacije. Ako uopšte i zaokupe pažnju vlasti, obično to bude rezultat provjera koje vrši policija, granični/e službenici/e i drugi državni organi vlasti. Službeni organi koji najčešće dolaze u kontakt sa žrtvama treba da budu svjesni specifičnih okolnosti sa kojima se one suočavaju, da pokažu osjećajnost u svojim susretima s njima i da im omoguće pristup postojećim mehanizmima zaštite. Važno je za službene organe da imaju na umu da su žrtve trgovine ljudima ne samo žrtve kriminala kojima je potrebno saosjećanje i poštovanje njihovih ljudskih prava, nego takođe da time što će ih pridobiti i sarađivati s njima mogu pomoći borbi protiv organizovanog kriminala. Postoje različita sredstva koja se mogu iskoristiti da se ohrabri osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana da otkrije u kakvoj je situaciji bila, uključujući tzv. SOS telefone za pomoć, javne kampanje/rad na terenu i prihvatne centre.

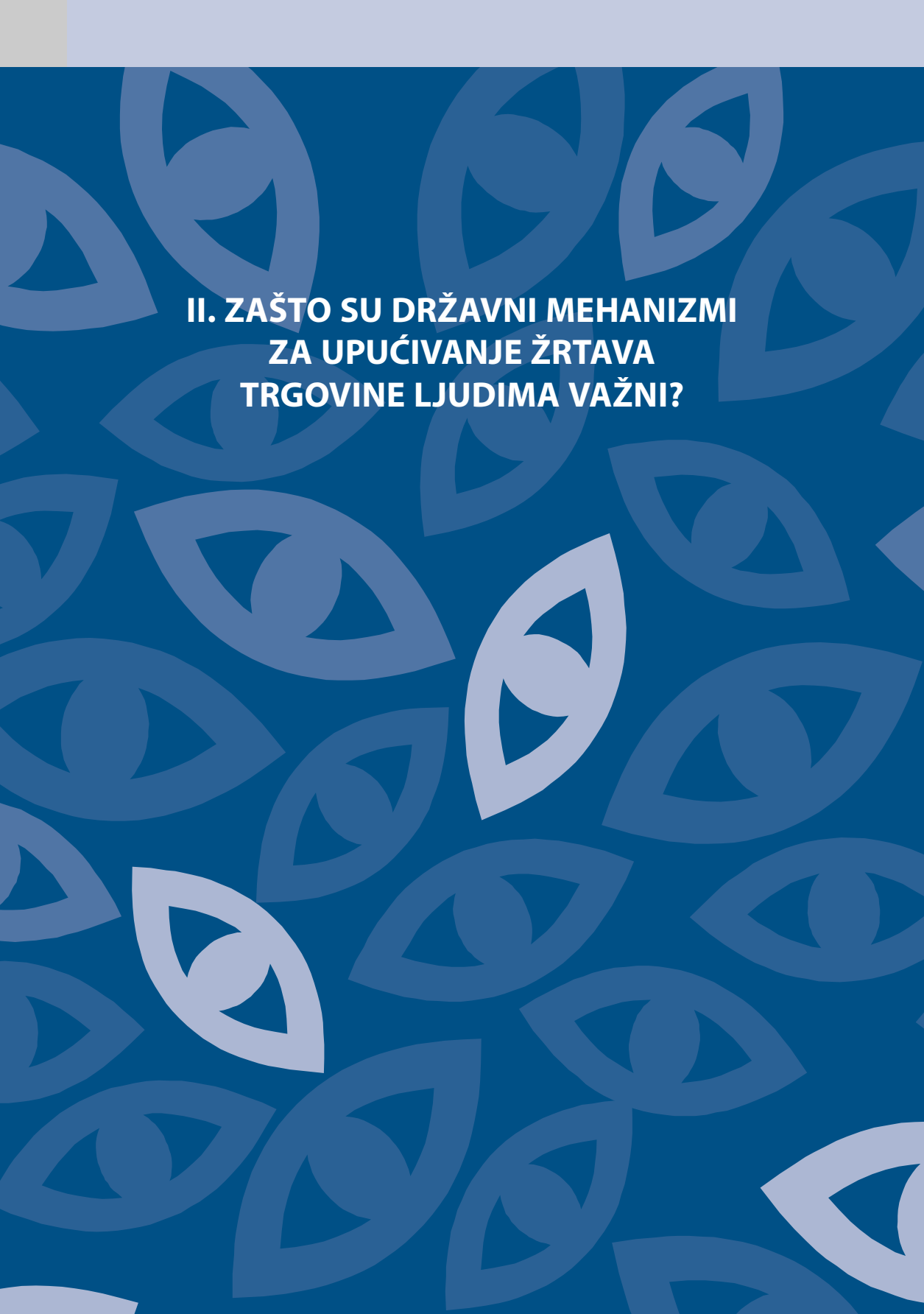
Identifikacija trgovanih osoba može biti složen i dugotrajan proces koji zahtijeva postojanje struktura koje bi dale profesionalne smjernice i podršku kako bi se kreirao siguran prostor za žrtvu. Ponekad je pitanje nekoliko sedmica ili mjeseci prije nego osoba koja je trgovana prevaziđe sindrom posttraumatskog stresa i prije nego je u mogućnosti da progovori. Zbog toga koncept koji je predstavljen u ovom Priručniku uključuje proces identifikacije kao dio programa za zaštitu i podršku. (Ovi koncepti su objašnjeni u Poglavlju IV.5.2, *Boravišni status trgovanih osoba*.)

Dio sveukupnog cilja državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima je da se promijeni način rada u borbi protiv trgovine ljudima, tako da se to posmatra ne samo kao

problem kriminaliteta nego i kao ozbiljno kršenje ljudskih prava žrtava. Usvajanje ovog gledišta će omogućiti da sve osobe za koje se pretpostavlja da su žrtve trgovine ljudima, i to ne samo one koje pristanu da budu svjedoci/kinje, dobiju zaštitu i podršku. (Ovo je elaborirano u Poglavlju IV.1, *Identifikacija osobe za koju se pretpostavlja da je trgovana.*)

Način da se stvore **strukture za saradnju** među vladinim organizacijama i onim iz civilnog društva koje obezbjeđuju razne usluge, druga je centralna komponenta državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Ova saradnja može pomiriti ono što se izvana može učiniti da su sukobljena pravna stanovišta. S druge strane, uzimajući u obzir da osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane često borave ilegalno, dužnost agencija za sprovođenje zakona može biti da se te osobe prebace u instituciju za ilegalne imigrante/kinje, na primjer da se drže u pritvoru do deportacije. Ovo može značiti da vlasti koje krivično gone pojedince ne priznaju status žrtava kriminala osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane. S druge strane, međunarodni standardi i obaveze vezane za poštovanje ljudskih prava, kao i mnogi državni zakoni, zahtijevaju da se prava ovih ljudi prepoznaju i zaštite.

Sporazum o saradnji pod pokroviteljstvom državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima u okviru kojeg se osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana upućuje na građanske organizacije, i stoga nedržavne strukture podrške i zaštite, može omogućiti da se žrtve ne drže u pritvoru i da su u situaciji da ostvare svoja zakonska prava. Takve strukture za saradnju mogu pomoći trgovanim osobama da ostvare pristup uslugama i da formalizuju svoj status, na primjer kroz kratkoročne dozvole boravka koje će im omogućiti da izađu iz tzv. «sive zone» nezakonitosti i neregularnosti. (Više detalja je sadržano u Poglavlju IV.2, *Osnovni principi sporazuma o saradnji.*)

II. ZAŠTO SU DRŽAVNI MEHANIZMI ZA UPUĆIVANJE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA VAŽNI?

1. Korisna praktična iskustva u izgradnji demokratskih institucija

Državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima mogu igrati važnu ulogu u pomažanju vladama da ispune svoje obaveze da zaštite osobe u okviru svojih nadležnosti. U tom smislu su državni mehanizmi za upućivanje žrtava sami po sebi demokratske institucije koje bi vlade trebalo da podrže. Nadalje, pošto državni mehanizam zahtijeva blisku saradnju vlada i civilnog društva, njegovo kreiranje može pomoći da se promovišu korisna praktična iskustva u izgradnji demokratskih institucija time što će se razviti efektivne veze između vlade i civilnog društva. Zbog njihove prirode i načina funkcionisanja, državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima obuhvataju sve nivoe društva: pojedince, učesnike/ce iz civilnog društva i vladine strukture na lokalnom, regionalnom i državnom nivou.

Da bi se državni mehanizam za upućivanje žrtava efikasno ustanovio u jednoj državi, trebalo bi da se uklopi u širi program ili pristup demokratizacije. Kao što je istaknuto u OSCE-ovim Smjernicama za borbu protiv trgovine ljudima, "Sprječavanje i borba protiv trgovine ljudskim bićima je složen zahvat koji zahtijeva sveobuhvatnu, multidisciplinarnu akciju...i prostire se kroz ... ljudsku, vojno-političku i ekonomsku dimenziju sigurnosti".⁸ Faktori koji olakšavaju trgovinu ljudima se stalno eliminišu ukoliko sveobuhvatni demokratski procesi vode napretku u društvenim, ekonomskim i političkim sferama. Na primjer, ekonomski napredak u zemljama porijekla će smanjiti pritisak na građane/ke da prihvate ponude za posao u inostranstvu, a smanjenje korupcije će stvoriti atmosferu u kojoj će se smanjiti mogućnost cvjetanja kriminala. Istovremeno demokratski procesi takođe mogu pružiti podršku jačanju institucija kao što su državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima kroz koje će se štititi ljudska prava ugroženih ciljnih grupa i osigurati vladavina prava.

Trgovina ljudskim bićima je kršenje ljudskih prava žrtava. Državni mehanizam za upućivanje žrtava ipak kao prvo i osnovno želi da zaštiti prava i zadovolji potrebe osoba za koje se pretpostavlja da su trgovane.

"Još uvijek se često nemoćne žrtve ciničnih trgovaca ljudima smatraju počiniocima/teljicama, kriminaliziraju se i deportuju prije nego se istraže tačne okolnosti i to bez brige i podrške i bez obzira na ozbiljne traume kroz koje te osobe prođu. Vrlo često se negira pravo na zdravstvenu zaštitu, osnovno pravo na savjetovanje, usluge prevodioca/teljice ili mogućnost da traže odštetu od poslodavaca/vki".⁹

Kroz cijeli OSCE-ov region, mehanizmi zaštite i dalje imaju manjkavosti i često su nedovoljno osjetljivi prema potrebama osoba za koje se pretpostavlja da su trgovane. Ne mogu da funkcionišu efikasno ili da započnu sveobuhvatno rješavanje problema trgovine ljudima. Na pri-

⁸ OSCE-ove Smjernice za borbu protiv trgovine ljudima (juni 2001. godina) (neslužben prevod teksta).

⁹ Limanowska, Barbara, *Trafficking in Human Beings in Southeastern Europe: Current Situation and Responses to Trafficking in Human Beings in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, the Federal Republic of Yugoslavia, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Romania* (ODIHR/UNICEF/UNHCHR, 2002. godina), str. XIII.

mjer, još uvijek u mnogim zemljama postoje praznine u legislativi o zaštiti žrtava i zakonima koji se odnose na imigraciju i boravak. Akteri/ke iz civilnog sektora mogu igrati korisnu ulogu kao posmatrač/ce, identifikujući nedostatke i boreći se za poboljšanje legislative i prakse.

Ovaj Priručnik predstavlja konceptualni okvir za zaštitni mehanizam koji uključuje sve vladine i nevladine aktere/ke i osigurava ljudska prava trgovanih osoba. Civilno društvo kao jedan od glavnih stubova demokratskog razvoja ima ključnu ulogu u osnivanju uspješnog državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Nevladine organizacije i drugi građanski/e akteri/ke često sa sobom donose veliko iskustvo zasnovano na radu na tradicionalnim poljima zaštite ljudskih prava i pomoći žrtvi. U mnogim zemljama, oni su bili dodatak državnoj podršci ili su popunili praznine gdje država ne obezbjeđuje određene socijalne usluge. Najvažnije je ipak da su oni odigrali aktivnu ulogu u procesu demokratizacije obezbjeđujući provjere i ostvarujući ravnotežu sa državnim strukturama, vršeći monitoring procesa izgradnje demokratskih institucija i reforme, a često i boreći se za bolje ispunjavanje međunarodnih obaveza države vezanih za ljudska prava.¹⁰ Zbog toga civilno društvo može pomoći da se zagarantuje kreiranje i implementacija efikasnijih mehanizama. Radeći na ustanovljavanju državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima, akteri/ke iz građanskog društva preuzimaju odgovornosti i dio vlasništva nad državnim mehanizmom za upućivanje žrtava trgovine ljudima.

Drugi ključni izazov je obrazovati javne i državne organe vlasti tako što će se njihovo shvaćanje trgovine ljudima kao prijatnje državnoj sigurnosti povezane sa organizovanim kriminalom i ilegalnom imigracijom preobraziti u shvaćanje trgovine ljudima kao ozbiljnog kršenja ljudskih prava žrtve.¹¹ Ovo je aktivnost koja se tek treba preduzeti u regionu koji pokriva OSCE. U ovom procesu, civilno društvo može upotpuniti vladine mjere svojim iskustvom, vještinama, inovativnim aktivnostima i međunarodnim kontaktima i mrežama bez obzira da li je državni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima podržan ili iniciran u zemlji porijekla, tranzita ili destinacije.

¹⁰ Pariška Povelja za Novu Evropu Konferencije za bezbjednost i saradnju u Evropi: "Mi (zemlje članice) podsjećamo na glavnu ulogu koju su odigrale nevladine organizacije, vjerske i druge grupe (...) u ostvarivanju ciljeva Konferencije za bezbjednost i saradnju u Evropi. (...) Ove organizacije, grupe i pojedinci moraju na pravilan način biti uključene u aktivnosti i nove strukture Konferencije za bezbjednost i saradnju u Evropi kako bi obavili važne zadatke" (neslužben prevod teksta).

¹¹ OSCE-ova Povelja za evropsku sigurnost, Istanbul 1999. godina, stav 19: "Mi (zemlje članice) potvrđujemo da je poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, demokratija i vladavina prava suština OSCE-ovog sveobuhvatnog koncepta sigurnosti" (neslužben prevod teksta).

2. Principi i najbolja praktična iskustva za sprovođenje državnih mehanizama za upućivanje žrtava trgovine ljudima

Deset principa i najboljih praktičnih iskustava koji su navedeni u tekstu koji slijedi treba da posluže kao vodič u kreiranju državnih mehanizama za upućivanje žrtava trgovine ljudima.

1 Zaštita prava trgovanih osoba treba da bude prvi prioritet od svih mjera u borbi protiv trgovine ljudima

“Ljudska prava trgovanih osoba će biti u središtu svih aktivnosti u sprječavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštite, pomoći i obezbjeđenja obeštećenja žrtvama”.¹²

Uprkos brojnim mjerama zaštite ljudskih prava, deklaracijama i sporazumima, mjere kojima se u praksi rješava pitanje trgovine ljudima često krše principe ljudskih prava. Nakon što se oslobode zarobljivača, trgovane osobe se često drže u pritvorskim jedinicama ili zatvorima. Često su natjerane da prođu detaljne medicinske pretrage protiv svoje volje. Njihova imena i lični podaci se često čuvaju u zemlji destinacije i mogu biti prosljeđeni vlastima u zemlji porijekla. Njihova imena se takođe često stavljaju u policijske i imigracione monitoring liste koje se mogu dati i organima van zemlje što će otežati njihovu mogućnost putovanja u budućnosti. Žrtve se često protjeruju iz zemalja destinacije, u pojedinim slučajevima bez poštovanja svih zakonskih prava žrtava. Ovi faktori ističu kontinuirano shvatanje da se trgovane osobe smatraju kriminalcima, a ne žrtvama.

Kao svjedoci/kinje u krivičnim postupcima, trgovane osobe su često ponovo traumatizovane, obavezne da se prisjete iskustava u prisustvu počinioca/teljke bez zaštite anonimnosti. Često im se ne daje dozvola da se legalno zaposle ili da nastave sa obrazovanjem, čak i kad su svjedoci/kinje u krivičnim postupcima koji mogu trajati i po nekoliko godina.

U svojim zemljama porijekla, te osobe mogu biti predmet zakonskih kazni. Zbog ilegalnog ulaska u zemlju destinacije, često im se stavi pečat na pasoš kojim se zabranjuje ulazak u zemlju u budućnosti. U mnogim zemljama, takođe se mogu krivično goniti ili platiti novčanu kaznu za učešće u prostituciji. Nakon povratka, trgovane osobe, a posebno one koje su eksploatisane kao prostitutke često budu društveno izolovane.

Državne vlasti se često posebno fokusiraju na žrtvinu potencijalnu ulogu svjedoka/kinje. Međutim, takva shvatanja ne treba da utiču na prava žrtve. Svakoj žrtvi treba da se omogući da sam/a odluči bez prisile da li da sarađuje u krivičnim gonjenjima.¹³ Za vrijeme krivičnog gonjenja, ljudska prava se moraju stalno štiti i mora se poštovati sloboda odlučivanja tih osoba.

¹² Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za ljudska prava (UNHCHR) Predloženi principi i smjernice o ljudskim pravima i trgovini ljudima (oficijelna verzija “Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking” (maj 2002. godine), Principi: Član 1.

¹³ *Ibid*, član 8.

2 Infrastruktura za borbu protiv trgovine ljudima treba da koristi široku definiciju trgovine ljudima kako bi postojala mogućnost da se brzo reaguje na različite oblike trgovine ljudima.

UN-ov Protokol o trgovini ljudima je usvojio definiciju trgovine ljudima koja uključuje žene, muškarce i djecu koji su trgovani bilo u okviru ili van državnih granica i koji su eksploatisani na sve moguće načine.¹⁴ Protokol uzima u obzir da se trgovina može desiti u jednoj zemlji i da uključuje brojna nezaštićena i neregulisana polja rada.

Postojeće strukture za borbu protiv trgovine ljudima u većem dijelu Evrope se usredsređuju na žene žrtve trgovine ljudima i mogu biti ograničene na žrtve seksualnog ropstva. U Sjedinjenim Američkim Državama s druge strane, mjere su takođe usmjerene protiv trgovine ljudima u svrhu prinudnog rada, na primjer u tekstilnoj industriji.¹⁵ Globalno, mnogi oblici trgovine ljudima možda neće biti shvaćeni onakvim kakvi jesu pošto se strukture i obuka u vezi sa zaštitom žrtava koja se organizuje za vlasti samo fokusira na jednu ciljnu grupu žrtava, na primjer, stranih državljana/ki i žena.

Jedna infrastruktura za borbu protiv trgovine ljudima stoga treba da bude fleksibilna i dinamična kako bi se prepoznale ranije nepoznate manifestacije trgovine ljudima i da se na njih reaguje.

3 Službe podrške i zaštite treba da budu pristupačne za sve kategorije trgovanih osoba

Definicija trgovine ljudima sadržana u UN-ovom Protokolu o trgovini ljudima kaže da se ženama, muškarcima i djecom trguje u okvirima i van državnih granica i da se na svaki mogući način eksploatišu. Ovo zahtijeva sveobuhvatnu organizaciju službi podrške i zaštite kao sastavnih dijelova državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima (vidi Poglavlje IV.3, *Službe podrške i zaštite*).

Pristup službama podrške i zaštite treba da bude potpomognut od strane državnih vlasti i nevladinih organizacija. Kad se žrtve oslobode okolnosti u kojima se nalaze, u kojima su on/a možda bili žrtve trgovine ljudima, mora postojati inicijalna pretpostavka da je žrtva osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana kako bi mogla biti pravilno procesuirana i upućena na slu-

¹⁴ *Op.cit.*, supra 6, UN-ov Protokol o trgovini ljudima, član 3 (a): “‘Trgovina ljudskim bićima/trafiking’ će značiti vrbovanje, prevoz, prenos, smještaj i primanje osoba pomoću sredstava prijetnje ili upotrebe sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe moći ili ranjivog položaja ili davanje ili primanje plate ili koristi da bi se postigao pristanak osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu iskorištavanja. Iskorištavanje će značiti najmanje iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili prakse slične ropstvu, potčinjenost ili uklanjanje organa.” (neslužben prevod).

¹⁵ Infrastruktura za borbu protiv trgovine ljudima u jednoj zemlji ne dozvoljava da se uvijek donesu precizni zaključci o postojećim manifestacijama trgovine ljudima u tom regionu. Nema komparativnih empiričkih podataka koji će dati jasnu sliku različitih klasifikacija trgovine ljudima po regionima. U mnogim zemljama, postojeća infrastruktura za borbu protiv trgovine ljudima je definisana u skladu sa pravnom definicijom trgovine ljudima u krivičnom zakonu. U Njemačkoj i Švedskoj na primjer, trgovina ljudima je definisana tako da ima samo jednu svrhu, a to je seksualna eksploatacija.

žbe koje će pružiti odgovarajuću podršku i zaštitu. To je potrebno zbog toga što je bez profesionalnih usluga podrške i zaštite umanjena mogućnost da se izvrši apsolutna identifikacija trgovane osobe i da se pomogne osobi da se prisjeti događaja vezanih za krivično djelo. Zbog traume koju preživljavaju žrtve trgovine ljudima i složene prirode krivičnog djela što često podrazumijeva stalne promjene mjesta i počinitelaca/teljki, važno je dati vremena žrtvi da sam/a u svojim mislima prođe kroz ono što se desilo.

Sljedeća faza stabilizovanja osobe za koju se pretpostavlja da je trgovana može doprinijeti razjašnjavanju u umu žrtve onoga što je iskusila. U toku ovoga procesa, trgovana osoba može donijeti sopstvenu i potpuno svjesnu odluku o tome da li želi da se stavi na raspolaganje kao svjedok/inja organima gonjenja. Ukoliko se ne slože da to učine, to ne bi trebalo da bude osnova da se isključe iz struktura podrške.

4 Mehanizam zaštite treba da uključi širok spektar različitih specijalizovanih usluga kojima će se zadovoljiti specifične potrebe svakog pojedinca.

Osnovni korak ka priznanju ljudskog dostojanstva osoba koje su trgovane i prihvatanju da su žrtve, a ne kriminalci je da im se omogući pristup smještaju, specijalističkoj medicinskoj i psihološkoj pomoći, savjetovanju, održavanju, da im se da dozvola za rad i da nastave obrazovanje ili obuku.¹⁶

Često se jedno jedino centralno sklonište koristi i za smještaj osoba za koje se pretpostavlja da su trgovane i služi kao mjesto gdje policija vrši ispitivanje. Ovo može značiti da osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana nije u mogućnosti ni da se povuče u privatnost niti da napusti zaštićeni smještaj iz bezbjedonosnih razloga ili ograničenja kretanja kao rezultat njihovog statusa u zemlji destinacije.

Pošto državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima razvijaju zaštitne mjere, treba da se shvati da trgovane osobe imaju različita iskustva i različite zahtjeve. Različita iskustva različitih grupa žrtava ističe potrebu za različitim vidovima savjetovanja i usluga. Mnoge žrtve trgovine ljudima možda neće trebati na primjer zaštićen smještaj pošto već imaju gdje da žive. Psihološke i medicinske usluge treba da budu dovoljno fleksibilne da odgovaraju potrebama pojedinaca i da budu pristupačne onim osobama kojima je potrebna samo na dobrovoljnoj osnovi.

5 Mehanizmi zaštite žrtava zasnovani na ljudskim pravima mogu pomoći da se obezbijedi uspješno krivično gonjenje.

Iskustva iz zemalja Zapadne Evrope su pokazala da se nivo uspješnih krivičnih gonjenja počinitelaca/teljki povećava u zemljama gdje su sveobuhvatni državni mehanizmi za upućivanje

¹⁶ *Op.cit.*, supra 12, UNHCHR Recommended Principles and Guidelines, Principi: član 8; supra 3, Borba protiv trgovine ljudima, član 9; supra 4, OSCE-ov Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima; Angelika Kartusch, *Priručnik za reviziju zakonske regulative protiv trgovine ljudima* (Varšava, OSCE/ODIHR, 2001. godina), str. 81 i sve koje slijede.

žrtava već ustanovljeni u saradnji sa NVO-ima.¹⁷ Odlučujući faktor ovdje je svjesna odluka trgovane osobe da saraduje sa organima gonjenja. Profesionalna, pravna i psihološka podrška tokom policijskog ispitivanja i sudskih postupaka, koji mogu trajati mjesecima ili godinama, vodi stabilnosti žrtve-svjedoka/inje. Idealno bi bilo da se ova podrška obezbijedi u bliskoj saradnji sa nevladinim organizacijama.¹⁸ Žrtva-svjedok/inja bi takođe trebalo da bude informisana o mogućnosti pokretanja parničnog postupka.¹⁹

6 Borba protiv trgovine ljudima zahtijeva multidisciplinarni i međusektoralni pristup, uključujući sve relevantne učesnike/ce iz vlade i civilnog društva.

Mjere za borbu protiv trgovine ljudima zahtijevaju strategije koje obuhvataju brojna polja, uključujući na primjer unutrašnju sigurnost, ekonomsku i socijalnu politiku, politiku zapošljavanja, migracije, ljudska prava i strategije za prevenciju kriminala. U sukobljavanju s problemom, različite vladine i nevladine organizacije mogu doći do različitih zaključaka na osnovu različitog rezonovanja. Globalna studija obavljena od strane Ujedinjenih nacija je ovo shvatila na sljedeći način:

“Iz mnoštva postojećih strategija, može se izdvojiti šest glavnih pristupa: trgovina ljudima... kao problem morala, organizovanog kriminala, problem migracije, javnog reda, rada i problem ljudskih prava.”

“U okviru svakog pristupa, mogu se razlikovati dva modela strategija: represivne strategije – usmjerene ka gušenju «nepoželjnog ponašanja» kao što je kriminalitet ili ilegalna imigracija i strategije osnaživanja koje se prije svega koriste od strane NVO-a i usmjerene su ka pružanju podrške ženama i jačanju njihove pozicije.”

“Iako represivne strategije mogu biti vrijedne, rizik je da se mogu okrenuti protiv žena, na primjer ograničavajući im slobodu kretanja ili koristeći ih kao svjedoke/inje protiv organizovanog kriminala bez odgovarajuće zaštite.”²⁰

Osnivanje multidisciplinarnih timova na državnom nivou može spriječiti konfrontiranje ovih dvaju modela i izbjeći navodni konflikt između dva pristupa: “pristup koji ima za osnov poštovanje ljudskih prava” i “pristup zasnovan na sprovođenju zakona”. Učešće civilnog društva omogućava da se mjere protiv trgovine ljudima nadgledaju u smislu stepena zaštite ljudskih prava. Takođe, multidisciplinarni timovi bi najvjerojatnije mogli imati neophodnu stručnost da sačine mjere za borbu protiv trgovine ljudima na raznim poljima.

¹⁷ Njemačka Federalna Krim policija, *Trafficking in Human Beings 2002* (Wiesbaden, 2003. godina), str. 3.

¹⁸ *Op. cit.*, supra 12, UNHCHR Recommended Principles and Guidelines, smjernica 3, član 7.

¹⁹ *Ibid.*, Smjernica 4, član 9.

²⁰ Marjan Wijers, Lin Lap-Chew, *Trafficking in Women, Forced Labour and Slavery-like Practices in Marriage, Domestic Labour and Prostitution* (Utreht, 1997. godina), str. 156 i sve koje slijede.

Svaka struktura i proces koji je razvijen kao dio državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima trebalo bi da integrišu monitoring i ocjenu iz perspektive zasnovane na poštovanju ljudskih prava. Takav monitoring i ocjena može biti osnova na kojoj će se inicirati promjene i poboljšanja.

7 Struktura za borbu protiv trgovine ljudima treba da procijeni i nadograđuje postojeće državne kapacitete kako bi potpomogla vlasništvo nad procesom i održivost.

Da bi se bilo efikasno u osiguravanju ljudskih prava žrtve i održivo na duge staze, državni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima treba da nadopunjuje postojeće domaće strukture, drugim riječima vladine institucije i civilno društvo. Ovo će pomoći da se zagaranjuje kreiranje funkcionalne mreže među domaćim akterima/kama i da se osigura da državni mehanizam za upućivanje žrtava uzme u obzir preuzete međunarodne obaveze.

Čak i ako vanjski akteri kao što su međunarodne organizacije u početku potpomognu procese, treba se odmah razjasniti da će domaći/e nosioci/teljke aktivnosti biti vlasnici/e državnih mehanizama za upućivanje žrtava. Domaći/e učesnici/e bi trebali biti uključeni u sve stadije planiranja i stvaranja mehanizama, a pri donošenju odluka treba uzeti u obzir njihove bojazni i mišljenja.

Prvi korak u implementaciji državnih mehanizama za upućivanje žrtava trgovine ljudima je procjena postojeće infrastrukture uključujući državne institucije i zakonodavna tijela, kao i nevladine organizacije. Strategija za implementaciju državnog mehanizma za upućivanje žrtava treba biti povezana sa postojećim strukturama i da se nadograđuje na njih.

Trgovina ljudima se prije svega shvata kao međunarodni fenomen, i strategije se često sačinjavaju i implementiraju od strane međunarodnih organizacija bez konsultacije sa državnim i lokalnim učesnicima/ama. Dugoročna i trajna strategija protiv trgovine ljudima mora međutim biti implementirana u bliskom partnerstvu sa postojećim državnim i lokalnim učesnicima/ama kako bi se osigurao osjećaj vlasništva nad procesom nakon što se učesnici/e iz međunarodnih organizacija isključe iz njega. Ovaj pristup je takođe finansijski racionalan, jer su mjere koje su donijeli međunarodni/e akteri/ke često mnogo skuplje nego projekti implementirani kroz održivo partnerstvo sa državnim i lokalnim učesnicima/ama.

8 Vodeći principi državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima trebalo bi da obuhvate transparentnost i dodjelu jasnih odgovornosti i nadležnosti u skladu sa različitim mandatima svih aktera.

Saradnja među različitim učesnicima/ama je najefikasnija kada postoji tačna raspodjela njihovih nadležnosti i odgovornosti. Sveobuhvatna struktura uključuje različite pristupe, ciljeve, i mandate koji mogu biti dugoročno efektivni samo gdje je ova struktura jasno definisana i opšteprihvaćena.

Transparentnost i jasna raspodjela odgovornosti su ključni principi za profesionalnu podršku žrtvama. Žrtve treba informisati o mandatima i nadležnostima institucija sa kojima se moraju susretati. Iznad svega, trebalo bi da znaju posljedice njihovog mogućeg svjedočenja u krivičnom postupku. Ova politika transparentnosti trebala bi se primjenjivati za vrijeme boravka trgovanih osoba u smještaju i na bilo koje druge usluge koje im se stave na raspolaganje.

9 Državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima predstavljaju kamen temeljac efektivne regionalne i međunarodne saradnje u borbi protiv trgovine ljudima i pomoći žrtvama.

Međunarodna saradnja zahtijeva efikasne strukture na državnom i lokalnom nivou da bi se ojačalo partnerstvo u borbi protiv trgovine ljudima. Vlasništvo nad procesom, održivost i kredibilitet mjera u borbi protiv trgovine ljudima na državnom nivou su uslovi za uspješnu i efikasnu međunarodnu saradnju. Stoga, inicijativa za lansiranje strategija vezanih za borbu protiv trgovine ljudima treba biti započeta u okviru države za koju su one bitne.

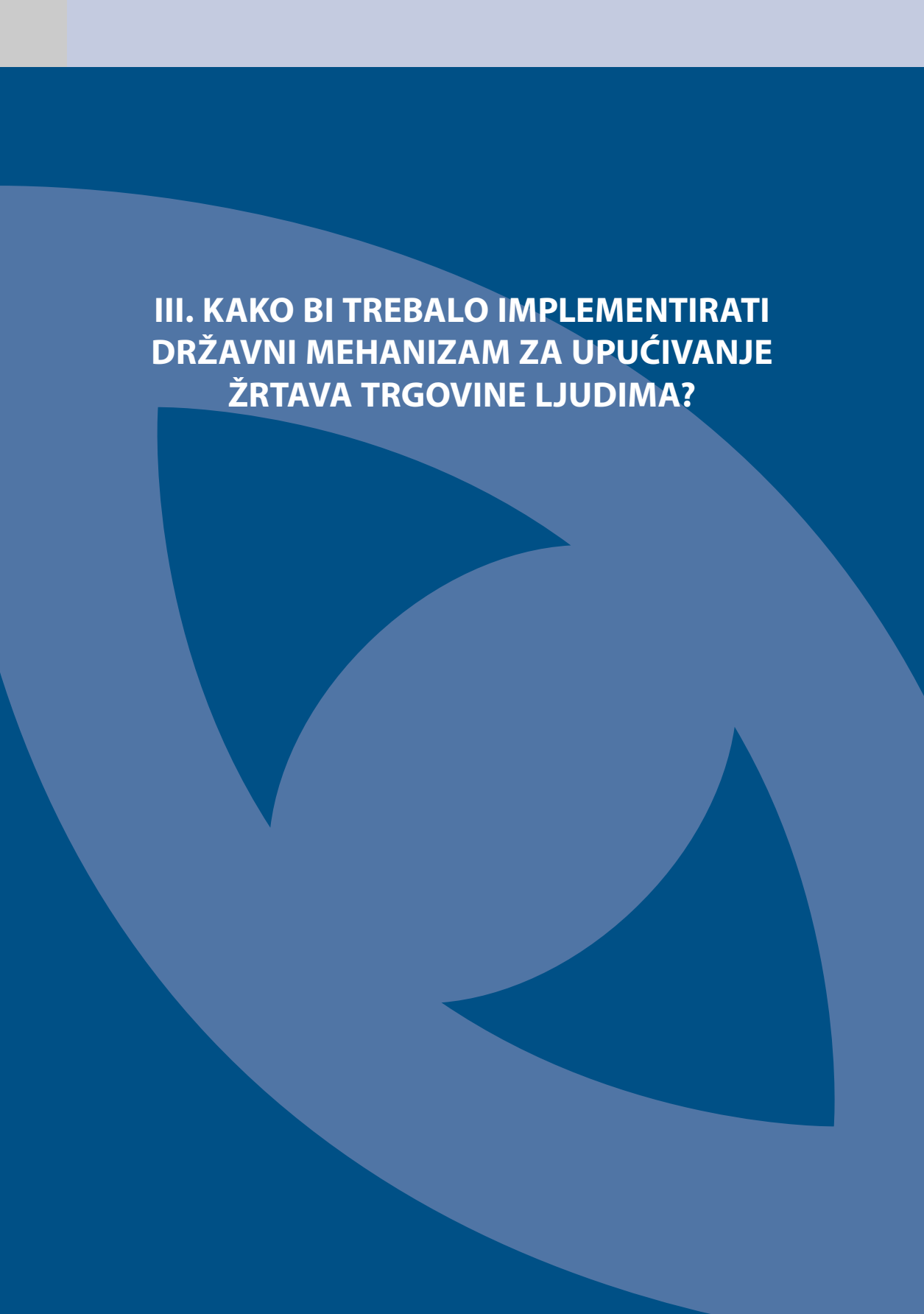
Međunarodna saradnja treba da uključi saradnju među državnim mehanizmima za upućivanje žrtava iz različitih zemalja. Ovo će omogućiti da se kriminalni i drugi problemi počnu rješavati na međunarodnom nivou. Međunarodne organizacije su u najboljoj poziciji da ponude odgovarajuću pomoć vladama i civilnom društvu umjesto da budu glavni/e učesnici/e u preduzimanju mjera protiv trgovine ljudima na državnom nivou. Međunarodna saradnja se treba preduzeti paralelno sa izgradnjom kapaciteta u državi.

10 Proces implementacije državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima treba da bude ugrađen u sveukupni proces demokratizacije kako bi se osigurala odgovornost i legitimnost.

Kreiranje i implementacija državnog mehanizma za upućivanje žrtava treba da bude dio šireg procesa izgradnje demokratskih institucija. Njegova implementacija jača vladavinu prava i osigurava zaštitu ljudskih prava. Na ovaj proces treba da se gleda kao na dio napretka ka ostvarivanju ovih ciljeva umjesto da se shvata kao dodatna aktivnost koja preusmjerava ljudska i materijalna sredstva.

Državni mehanizmi za upućivanje žrtava će biti jači u onoj mjeri u kojoj obuhvate državne učesnike/ce koji/e su uključeni/e u druge aspekte zaštite i promocije ljudskih prava. Državni mehanizam za upućivanje žrtava je takođe vrijedan elemenat u jačanju sigurnosti u cijelom regionu u skladu sa OSCE-ovim gledištem da su ljudska prava i demokratija osnova sigurnosti.²¹

²¹ OSCE-ova Povelja za evropsku sigurnost, stav 19.

III. KAKO BI TREBALO IMPLEMENTIRATI DRŽAVNI MEHANIZAM ZA UPUĆIVANJE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA?

1. Procjena

Prvi korak u stvaranju efikasnog NRM-a je da se preduzme sveobuhvatna procjena prirode trgovine ljudima i stepena u kojem se ona dešava u jednoj zemlji. Procjena takođe treba da razmotri mjere koje se već primjenjuju u borbi protiv trgovine ljudima i pri pružanju pomoći žrtvama i efikasnosti uključenih učesnika/ca. Ovaj dio Priručnika će detaljno opisati kako takva procjena treba da se obavi nudeći sveobuhvatnu metodologiju i navodeći vrste i izvor informacija koje je potrebno prikupiti.

Razvoj efikasnih struktura NRM-a počinje solidnim razumijevanjem i shvatanjem konteksta i jedinstvenih okolnosti u kojima se te strukture trebaju ugraditi. Stoga je prvi korak u ustanovljavanju struktura NRM-a procjena potreba i analiza situacije sa pregledom zahtjeva i kapaciteta ključnih nosilaca/teljki aktivnosti koji uključuju i vladine agencije i organizacije civilnog društva uključene u razne aspekte borbe protiv trgovine ljudima. Procjena potreba bi trebala da razmotri stanje zakonodavnih, sudskih i izvršnih struktura i snaga u određenoj zemlji. Takođe treba imati na umu osnovno društveno, ekonomsko i političko okruženje.

1.1. Izvori informacija

Procjena potreba i analiza zahtijevaju prikupljanje velikog broja informacija, uključujući sljedeće:

- Pregled postojećeg materijala kao što su: strateški dokumenti, medijski izvori, izvještaji NVO-a, državni planovi aktivnosti i zakonodavni okviri;
- Direktno posmatranje uslova, struktura i aktera/ki;
- Konsultacije;
- Razgovori (intervjui);
- Upitnici i istraživanja.

Formalne i neformalne konsultacije ili razgovori bi trebali biti organizovani sa predstavnicima/ama koji/e imaju (ili će imati) direktnu ili indirektnu ulogu u NRM-u. Ovi pojedinci će imati solidno razumijevanje situacije i konteksta u okviru kojeg će NRM raditi.

Važan dio prvobitne procjene mogu biti javni događaji kao što su tematski okrugli stolovi koji su konstruktivna sredstva i korisni forumi za konsultacije i podizanje svijesti. Na primjer, beogradski Okrugli sto o trgovini ljudskim bićima koji je organizovala OSCE-ova Misija u Saveznoj Republici Jugoslaviji (SRJ) u aprilu 2001. godine, okupio je državne vladine i nevladine učesnike/ce kao i međunarodne organizacije da bi se izvršila procjena. Na osnovu procjene, OSCE i drugi/e učesnici/e bili su u mogućnosti da definišu svoje uloge u borbi protiv trgovine ljudima u Saveznoj Republici Jugoslaviji.

Upitnici i kratka istraživanja će pomoći da se struktura rad i količina prikupljenih informacija. Oni također mogu obezbijediti korisne i uporedne kvantitativne podatke. Upitnici se mogu distribuirati relevantnim akterima/kama, grupama, agencijama i organizacijama koje će ih onda podijeliti ciljnim grupama i predstavnicima/ama. Druga mogućnost je da se oni koriste kao šema za vođenje razgovora i da pomognu da se struktura dnevni red sastanaka.

1.2. Opšte smjernice za vođenje procjene

Sveobuhvatna procjena treba da se smatra kao sredstvo za identifikaciju potencijalnog kame- na temelja NRM-a ili u slučajevima gdje sistem za upućivanje već postoji kao sredstvo za identifikaciju praznina, ograničenja i slabosti u već postojećem sistemu. Da bi se postigao ovaj rezultat, ovaj Priručnik preporučuje da se pažljivo razmotre sljedeće smjernice.

Za državne vladine i nevladine učesnike/ce, korisno je započeti procjene i sprovesti ih zajedni- čki sa lokalnim vladinim strukturama i predstavnicima/ama civilnog društva koji/e se nala- ze među direktnim nosiocima/teljama aktivnosti i potencijalnim učesnicima/ama NRM-a. Državne vlasti također mogu biti u poziciji da daju ovlasti za sprovođenje procesa procjene nekom/j vanjskom/j akteru/ki kao što je na primjer istraživački institut koji ima relevantno iskustvo u toj oblasti.

U nekim zemljama, vanjski/e akteri/ke uključujući i OSCE-ove terenske aktivnosti mogli/e bi pomoći da se obavi procjena. U takvim slučajevima međutim, stav i ponašanje vanjskih akte- ra/ki u svako doba treba da bude s poštovanjem i bez predrasuda, i treba da pokaže osjetljivost i poštovanje prema lokalnim kulturnim, političkim i društvenim okolnostima.

Kad se obavi preliminarna analiza, rezultati se trebaju podijeliti otvoreno sa državnim akte- rima/kama iz vlade i civilnog društva radi komentara i diskusije. Ovo je posebno važno za procjene koje su obavili/e vanjski/e saradnici/e ili međunarodne organizacije. Na ovaj način metodologija procjene treba da ima za cilj da pomogne jasno i jedinstveno shvatanje među svim nosiocima/teljama aktivnosti o postojećim potrebama i problemima. Ovo se može naj- bolje postići kroz pristup zasnovan na učešću i partnerstvu koji uključuje sve potencijalne aktere/ke u NRM-u kao i korištenje interaktivnih metoda analize i procjene i transparentnog pregleda rezultata.

Borba protiv trgovine ljudima je složen i dugotrajan poduhvat. Neki aspekti se ne mogu rije- šiti u kratkom vremenu, nego zahtijevaju strpljenje i dugotrajnu posvećenost rješenju proble- ma. Međutim, u isto vrijeme, uključivanje više aktera/ki nudi mogućnost da se razviju inovati- vna rješenja koja se razlikuju od modela iz prošlosti i da se ojačaju pristupi koji se zasnivaju na saradnji i na timskom radu.

Prije započinjanja faze prikupljanja informacija za procjenu, treba razviti jasne okvire i upi- tnike. Oni se mogu zasnivati na primjerima navedenim u ovom dijelu Priručnika. Postojanje

takvog okvira trebalo bi da olakša procesuiranje podataka i analizu u kasnijem stadiju. Prikupljanje informacija o zemlji koja se proučava, kao što su izvještaji, istraživanja, anke, legislativa, sporazumi, statistika ili podaci (bilo federalni, državni, kantonalni ili opštinski) treba da se smatraju kao jedan od prvih koraka u provođenju procjene. Međutim, važno je naravno uzeti u obzir pouzdanost autora/ica ili institucionalnih podržavalaca/teljki svih publikacija koje su korištene.

1.3. Očekivani ishod

Procjena treba da osigura jasno razumijevanje preduslova i uslova za stvaranje NRM-a i kako bi isti trebao biti strukturiran. Nadalje, rezultati treba da daju pregled iskustva i kapaciteta aktera/ki koji će možda biti uključeni u strukturu NRM-a. Procjena bi trebalo da obezbijedi smjernice kako da se modifikuje ili ojača postojeća procedura upućivanja i za rađanje ideja o alternativnim i poboljšanim mehanizmima za upućivanje koji su prilagođeni specifičnom državnom kontekstu.

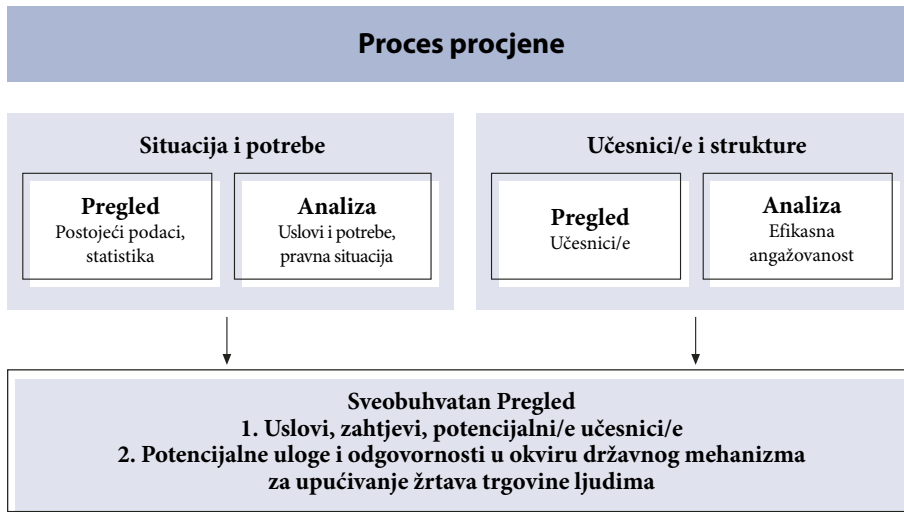
Da bi se ovo ostvarilo, sve informacije bi trebalo prikupiti i analizirati u bliskoj saradnji sa lokalnim nosiocima/teljicama aktivnosti i potencijalnim članovima/cama budućih državnih mehanizama za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Lokalni/e partneri/ke treba da budu u potpunosti uključeni/e u sve stadije procesa procjene, od odluke do sprovođenja procjene, njegovog kreiranja, procesa prikupljanja informacija, analize podataka, verifikacije, davanja preporuka, zaključaka i pisanja nacrtu. Zajednički dogovor o ciljevima razvojnog procesa treba da se postigne ako se želi implementirati i održati krajnji cilj u budućnosti, a to je poboljšan ili novoosnovani državni mehanizam za upućivanje žrtava. Kao što je slučaj u svakom procesu izgradnje demokratskih institucija, učešće i vlasništvo nad procesom od strane nosilaca/teljki aktivnosti je esencijalno za uspjeh i održivost.

1.4. Kamen temeljac procjene

Proces procjene se dijeli na dva dijela:

- Opšta situacija i procjena potreba i
- Analiza struktura i potencijalno učešće u budućem NRM-u.

Analiza učešća treba da obuhvati sve aktere/ke sa direktnim ili indirektnim uticajem na buduće strukture NRM-a.

1.5. Procjena situacije i potreba

Pregled raspoloživih podataka i statistike

Prije nego se započne bilo kakvo prikupljanje informacija koje uključuje “žive” učesnike/ce, treba utvrditi koje ranije informacije i podaci o zaštiti žrtava već postoje u državi. Studije i procjene su možda već preduzete,²² statistike, istraživanja ili primjeri slučajeva možda već postoje. Savjetuje se pregled ovih materijala prije nego se uključe drugi/e učesnici/e.

Zavisno od nivoa institucionalnog znanja koje posjeduju oni koji provode procjenu, treba razmotriti sljedeće dokumente i podatke:

- Strukturu državnih vlada i njihova sredstva;
- Državnu legislativu (fokuseranu na borbu protiv trgovine ljudima, imigraciju, regulisanje viza, krivično zakonodavstvo, pristup pravnim uslugama i uslugama za žrtve);
- Strukture i sredstva za sprovođenje zakona;
- Ratifikovane međunarodne instrumente i konvencije o ljudskim pravima;
- Članstvo u međunarodnim organizacijama;
- Statistike o zaposlenju i radnoj migraciji (po polu, godinama i etničkoj pripadnosti);
- Podatke o sredstvima koja su dodijeljena društvenim ustanovama, posebno na polju zdravstva i obrazovanja;
- Makroekonomske pokazatelje kao što su službeni podaci o stepenu siromaštva, statistike o prihodima i bruto domaćem proizvodu (BDP);
- Informacije o vjerskim i društvenim pogledima i praksama;
- Za zemlje destinacije, informacije o uslovima u zemljama porijekla;

²² *Op.cit.*, supra 9, Limanowska.

- Državne izvještaje tijelima Ujedinjenih nacija za monitoring provedbe međunarodnih konvencija;²³
- “Izvještaje iz sjene” koje pišu NVO-i i druga UN-ova tijela za monitoring provedbe međunarodnih konvencija;
- Izvještaje, procjene, ili druge relevantne publikacije pripremljene od strane međunarodnih NVO-a, istraživačkih centara, univerziteta, ili naučnih radnika/ca koji proučavaju trgovinu ljudima, mjere u borbi protiv trgovine ljudima, nasilje nad migrantima/cama i radno pravo vezano za zemlju koja je predmet istraživanja.

Pregled situacije u državi

U mnogim zemljama, struktura za upućivanje žrtava možda još ne postoji. U takvim slučajevima, procjena potreba treba da počne sa najnižeg nivoa razmatrajući sljedeća pitanja:

- Stepen informisanosti vladinih agencija i NVO-a o problemu trgovine ljudskim bićima;
- Da li postoje zakoni koji sadrže trgovinu ljudima u tekstu, i da li su zakoni adekvatni;
- Da li su međuagencijske vladine smjernice i ugovori inicirani da ojačaju saradnju u borbi protiv trgovine ljudima među vladinim tijelima i nevladinim organizacijama i
- Količina sredstava koju je vlada stavila na raspolaganje za borbu protiv trgovine ljudima i za pomoć žrtvama.

U borbi protiv trgovine ljudima, države treba da usvoje pristup koji integriše prevenciju, zaštitu i krivično gonjenje.²⁴ Ovim se prepoznaje da iako zemlje mogu početi rješavati problem trgovine ljudima iz različitih perspektiva ovisno od toga da li ga smatraju prije svega kao problem organizovanog kriminala, ilegalne imigracije, prostitucije ili kršenjem ljudskih prava, one ipak treba da razmotre sve aspekte ovoga problema. Jedan element problema koji je često zamagljen jeste razlika između radne migracije i trgovine ljudima.²⁵ Treba da postoji shvatanje da trgovina ljudima za razliku od ekonomske migracije ili krijumčarenja ljudima, uključuje element prevare, prinude ili sile.

Imajući u vidu složenost fenomena trgovine ljudskim bićima, značajno je započeti procjenu sa nekoliko opštih napomena. U početnim konsultacijama sa vladinim i nevladinim akterima/kama treba uzeti u obzir sljedeće aspekte:

1. Kako se u državi shvata trgovina ljudima?
2. Da li pristup države prema trgovini ljudima uključuje perspektivu vezanu za poštovanje ljudskih prava?
3. Kakva je opšta strategija države vezana za ilegalnu imigraciju, krijumčarenje osoba i pitanja trgovine ljudima?

²³ Takva tijela za monitoring provedbe konvencija su kreirana u skladu sa Konvencijom o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena; Konvencijom o pravima djeteta; Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima; i Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

²⁴ *Op.cit.*, supra 6, UN-ov Protokol o trgovini ljudima, preambula; supra 3, Borba protiv trgovine ljudskim bićima, član 3; Preporuka Vijeća Evrope R(2000)11.

²⁵ *Op.cit.*, supra 12, UNHCHR Recommended Principles and Guidelines, str. 3.

Dok svaki stadij trgovine ljudima uključuje složen splet okolnosti koje zahtijevaju pojedinačnu reakciju, često je moguće napraviti razliku između različitih šablona prisutnih u određenoj zemlji. Kao rani korak u procesu procjene, treba da se utvrdi da li je ta zemlja zemlja porijekla, destinacije ili tranzita. Treba napomenuti da će se u nekim slučajevima države uklopiti u više od jedne kategorije ili se pak trgovina ljudima odvija unutar zemlje:

1. **Država porijekla:** Država gdje je osoba živjela prije nego što je trgovana ili zemlja čiji je državljanin.
2. **Država destinacije:** Država u koju je osoba trgovana.
3. **Država tranzita:** Država kroz koju je osoba trgovana ili repatrirana.

Na osnovu ove kategorizacije biće moguće sačiniti početni pregled potreba koje će pomoći da se utvrdi eventualan oblik budućeg NRM-a.

Državni/e učesnici/e bi trebali biti uključeni u preliminarne stadije procesa ocjenjivanja. Oni/e učesnici/e koji su uključeni u borbu protiv trgovine ljudima biće ključni izvori informacija i stručnosti i mogu obezbijediti vrijednu potvrdu rezultata. Ako se počne sa participativnim pristupom, sigurno je da će bilo koji mehanizam za upućivanje koji se na kraju osnuje biti održiv pošto će domaći/e partneri/ke imati interes i privrženost strukturama čije su osnivanje pomogli/e. Ovaj integrisani i participativni pristup povećava mogućnost da se fondovi i druga odlučujuća sredstva stave na raspolaganje na državnom nivou.

Analiza postojećih instrumenata i mehanizama

Državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima se oslanjaju na postojeće domaće strukture, inicijative i učesnike/ce. Stoga, analiza situacije i procjena potreba mora izvršiti pregled svih instrumenata i mehanizama koji već postoje. Treba da utvrdi koliko su efikasni i kakav je njihov doprinos borbi protiv trgovine ljudima i pomoći žrtvama. Kasnije će biti utvrđeno koji bi od postojećih mehanizama, instrumenata ili struktura bilo najbolje uključiti u potencijalni NRM.

Upitnik na sljedećoj strani daje listu ključnih pitanja koja bi trebalo postaviti kao dio početne procjene potreba i analize situacije pri kreiranju NRM-a.

Analiza situacije

Upitnik I

Procjena uslova i potreba specifičnih za jednu zemlju

Instrumenti za ljudska prava

- U kojoj je mjeri država posvećena poštovanju ljudskih prava i sloboda, posebno slobode izražavanja, jednakosti, mogućnosti ostvarivanja prava, pravičnom suđenju i socijalnim i ekonomskim pravima?
 - Koje se međunarodne instrumente za ljudska prava država obavezala da poštuje?
 - Do koje mjere su ovi instrumenti dio domaćeg zakonodavstva? U kojoj su mjeri međunarodni standardi uključeni u domaću legislativu?
 - Da li je država ratifikovala bilo koji instrument koji se odnosi na trgovinu ljudima, kao što je UN-ov Protokol o trgovini ljudima?
 - Koja državna tijela nadgledaju poštovanje ljudskih prava?
 - Koji im je mandat?
-
- Da li postoje mehanizmi zaštite žrtava i ljudskih prava? Ukoliko postoje, koji su to?
To mogu biti sljedeći: ombudsmeni, komisije za ljudska prava ili drugi opštinski, državni ili parlamentarni mehanizmi.
 - Koji je kapacitet i širina mandata postojećih mehanizama?
 - Da li obuhvata žene, djecu, nacionalne manjine i osobe bez državljanstva?

Postupanje sa ugroženim grupama

- Kakva je situacija vezano za ženska prava, dječija prava i spolnu osviještenost u teoriji i praksi u toj državi? *Ovo uključuje obezbjeđivanje specijalizovanih službi za siročad, maloljetnike bez pratnje i žrtve porodičnog nasilja ili druge oblike ciljanog nasilja (mučenje, itd.)*
- Kakva je situacija sa izbjeglicama, tražiocima azila i radnicima/ama-migrantima/kinjama?

Postojeći sistemi za upućivanje žrtava

- Da li postoje bilo kakvi mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima? Ukoliko postoje, od čega se sastoje i kako funkcionišu?
U kojoj se mjeri sistematski primjenjuju? Da li poštuju međunarodne standarde vezane za ljudska prava? Da li je namjera da se prvenstveno koriste kao instrumenti za prevenciju ilegalne imigracije?
 - Ima li kakvih ograničenja u strategiji, praksi ili finansiranju da zabranjuje određenim ljudima da primaju pomoć (npr. stranci/kinje, siromašni).
-

- Postoje li specijalne jedinice u okviru policije, tužilaštva, ili sudova koje su senzitivne i rade na pitanjima koja se tiču žrtava trgovine ljudima?
 - Kako je policija u cjelini strukturirana u vezi sa radom na pitanju trgovine ljudima? Kakva je podjela rada među različitim policijskim strukturama? *Treba napomenuti da je značajno napraviti razliku između federalne policije koja često ima mandat da radi na pitanjima migracije i kontrole granica, i lokalne policije koja ima uopšteniji mandat da se bavi pitanjima krivičnog prava.*
-
- Kakva je percepcija javnog mnjenja o radu organizacija koje se bave ljudskim pravima, pitanjima migranata i ženskim grupama?
 - Da li se ove organizacije bore za prava trgovanih osoba?
 - Kakvo je shvatanje javnog mnjenja o nevladinim organizacijama i civilnim akterima/kama na polju borbe protiv trgovine ljudima?

Službe podrške i zaštite

- Da li postoji bilo koja vrsta službi za podršku i zaštitu i ko ih obezbjeđuje? *Službe podrške i zaštite uključuju sljedeće: skloništa, SOS telefone (za pomoć), pravno savjetovanje, zdravstvenu i materijalnu pomoć. Obezbeđuju se u većini zemalja od strane nevladinih organizacija u saradnji ili uz finansijsku pomoć vlade.*
-
- Koje usluge obezbjeđuje vlada?
 - Sa kojim ograničenjima u strategiji i praksi?
 - Pod kojim uslovima osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana ima pristup ovim uslugama?
 - Kakve vrste usluga obezbjeđuju NVO-i i civilni/e učesnici/e?
 - Da li se obezbjeđuje sklonište ili smještaj?

Praktični primjeri

- Koje su se vrste slučajeva trgovine ljudima pojavile, i kako su do sada bili rješavani? *U tom kontekstu, savjetuje se da se izvrši pregled postojećih trendova ispitujući pojedinačne slučajeve i provjeravajući kako su bili rješavani od strane postojećih nadležnih struktura i agencija.*
- Da li NVO-i i vladine strukture imaju tačne informacije oko toga šta se dešava sa trgovanim osobama ako i kad se repatriiraju?
- Da li vlada prati kako se sa trgovanim osobama postupa nakon što budu repatriirane?

Dodatne napomene:

Procjena zakonskog okvira

U utvrđivanju pravnih karakteristika jedne zemlje, važno je shvatiti pravnu složenost koja karakteriše pitanje trgovine ljudskim bićima. Legislativa, pravne procedure, i iskustva se veoma razlikuju od zemlje do zemlje. U nekim zemljama, postojeći zakoni o radu, migraciji, organizovanom kriminalu i prostituciji možda nisu bili usklađeni sa najnovijim zakonima i preuzetim obavezama vezanim za borbu protiv trgovine ljudima. Čak i u zemljama gdje su zakoni već usklađeni sa legislativom vezanom za trgovinu ljudima, još uvijek postoji prostor za poboljšanja u legislativi vezanoj za zaštitu žrtava. Značajno je istaći da je samo nekoliko zemalja iniciralo zakonske reforme koje bi se pozabavile zakonima koji se odnose na trgovinu ljudima posmatrano iz perspektive ljudskih prava žrtve.²⁶

Razvijanje prilagođene strukture NRM-a zahtijeva široku i sveobuhvatnu procjenu zakonskog okvira vezano za trgovinu ljudima uključujući sljedeće: krivični zakon, zakone o radu, socijalna pitanja i zaposlenje, zakone o strancima/kinjama i azilu kao i istražne, krivične i sudske postupke.

Sljedeće poglavlje ovog Priručnika elaborira o zakonskim preduslovima, amandmanima na zakone i strukture koje su potrebne za funkcionalan NRM. Zakonske mjere i procedure koje već postoje treba da se identifikuju i koriste u prelaznom periodu i u početku ustanovljavanja strukture za upućivanje žrtava. U ovu svrhu, prvobitna procjena i analiza za određenu državu prvo će morati da obradi postojeće zakonske osnove kao što je navedeno u sljedećem upitniku.

²⁶ Za dalje informacije i smjernice o okviru za sveobuhvatnu reviziju zakonodavstva, vidi ODIHR-ov *Priručnik za reviziju zakonske regulative protiv trgovine ljudima*, supra 16.

Analiza situacije

Upitnik br. 2**Procjena zakonskog okvira**

Krivični zakon

Krivično djelo trgovine ljudima

- Da li Krivični zakon sadrži posebnu odredbu trgovine ljudskim bićima?

- Ako je odgovor da, da li je član u skladu sa UN-ovim Protokolom o trgovini ljudima?

- Da li su zakonske kazne dovoljno visoke da služe u svrhu sprječavanja budućih aktivnosti trgovaca ljudima?

- Ako državni zakon nije u skladu sa UN-ovim Protokolom o trgovini ljudima, koje su glavne razlike, i koji su oblici trgovine ljudima zastupljeni u domaćem zakonu?

- Ako ne postoji posebna odredba, može li se trgovina ljudima riješiti koristeći legislativu koja pokriva sljedeća krivična djela (na primjer: prevara, iznuda, povreda tijela, silovanje, krijumčarenje)? Ako je tako, nabrojite druge zakone koji to obuhvataju.
- Koji oblici ili aspekti trgovine nisu obuhvaćeni legislativom?

Konfiskacija imovine i kompenzacija za žrtve

- Da li u krivičnom zakonu postoji mogućnost konfiskacije imovine kao što su stavke od vrijednosti, novac i druga imovina stečena obavljanjem ilegalnih aktivnosti?
- Šta se dešava sa ovom imovinom? Da li će se iskoristiti za pružanje odštete žrtvama?

Zakon o strancima

- Pod kojim se uslovima izdaje dozvola za privremeni boravak?

- Pod kojim se uslovima može izdati radna dozvola?

- Da li zakon daje mogućnost za dodjelu dozvole privremenog boravka koja bi se mogle primijeniti na žrtve trgovine ljudima? Npr. za svjedoke/inje ili iz humanitarnih razloga.
- Da li zakon daje mogućnost da se trgovanim osobama da “vrijeme za razmišljanje” prije nego budu morale napustiti zemlju?
- Da li zakon daje mogućnost da se dodijeli stalni boravak iz humanitarnih razloga? *Npr. U slučajevima po život opasnih situacija ukoliko se žrtva vrati u zemlju porijekla.*
- Da li žrtve trgovine ljudima mogu tražiti politički azil ukoliko postoji opravdan strah od progona u njihovim domovinama?

- Pod kojim uslovima je dozvoljeno ljudima bez državljanstva da rade ili studiraju? Koje mogućnosti postoje za strane državljane/ke da rade u zemlji u kojoj se nalaze?

Zakon o socijalnoj zaštiti

- Postoje li odredbe za podršku države žrtvama trgovine ljudima?
-
- Ako postoji, koja vrsta podrške se pruža?
 - Da li je podrška države takođe pristupačna za strane državljane/ke i osobe bez državljanstva?
-
- Ako nema zakonskih odredbi za podršku žrtvama trgovine ljudima, postoje li drugi izvori za službe za zaštitu žrtava?

Dodatne napomene:

Ova procjena treba da omogući utvrđivanje da li idealni zakonski uslovi za uspostavljanje efikasnog početnog državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima već postoje. Ovi su prije svih sljedeći:

1. Krivični zakon treba da uključuje **posebnu krivičnu odredbu trgovine ljudskim bićima** koja daje mogućnost krivičnog gonjenja počinitelja/teljki.
2. Mogućnost davanja **“vremena za razmišljanje”** osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane, nakon čega može uslijediti obezbjeđivanje **dozvole za privremeni boravak**.
3. Treba da se omogući **finansijska održivost** privremenog boravka.

Takođe i zavisno od situacije specifične za određenu zemlju, bilo bi poželjno da se uključi pregled zakonskih odredbi i procedura vezanih za zaštitu privatnih podataka, kompenzacije za žrtve, zaštite svjedoka/inja, i drugih pitanja koja se direktno odnose na trgovinu ljudima (vidi Poglavlje IV).

Procjena uključenih aktera/ki i struktura

Drugi dio analize situacije sastoji se od “stvaranja mape” odnosno predstavljanja aktera/ki koji su uključeni u zaštitu i pomoć žrtvama ili onih koji su već uključeni u postojeći mehanizam za upućivanje žrtava. U mjeri u kojoj je to moguće, svi/e akteri/ke i institucije sa potencijalnim uticajem na strukturu budućeg državnog mehanizma za upućivanje žrtava treba da se prouče. Trebalo bi uključiti i aktere/ke koji imaju pozitivan uticaj kao i one koji u početku izražavaju oklijevanje i antagonizam prema budućoj strukturi za upućivanje žrtava. Na stadijumu procjene, cilj je razviti sveobuhvatnu sliku postojećih struktura i aktera/ki, odnos jedne s drugom, njihovo razumijevanje mehanizama zaštite žrtava i njihovu potencijalnu ulogu u državnom mehanizmu za upućivanje žrtava u kasnijem stadijumu.

Identifikacija, kategorizacija i analiza organizacija može biti obavljena koristeći upitnik koji slijedi.

Analiza situacije

Upitnik III

Analiza aktera/ki i organizacija

Agencija za sprovođenje zakona (policija)

Sredstva

- Postoje li specijalne policijske jedinice obučene da se bore protiv trgovine ljudskim bićima?
- Da li ove jedinice u svom sastavu imaju žene? Koliko žena?
- Da li postoji strategija da službenice gdje god je to moguće kontaktiraju sa ženama žrtvama?
- Da li vlada obezbjeđuje ovim jedinicama dovoljno osoblja (uključujući prevodiocice/ teljice) i finansijskih sredstava?

Obuka

- Da li je policija obučena da identifikuje i radi sa potencijalnim žrtvama?
- Postoje li kapaciteti gdje će se policija obučiti o pitanjima pola i roda, osjetljivosti žrtava i saradnje sa strukturama za zaštitu žrtve?
- Da li policija obučava svoje osoblje o principima i mehanizmima vezanim za ljudska prava?
- Koji je nivo obučenosti o istragama i krivičnom gonjenju kriminalnih grupa ili mreža na državnom i međunarodnom nivou, kao i o konfiskaciji imovine?

Postojeći sistemi upućivanja žrtava

- Da li je policija uključena u postojeće mehanizme za upućivanje žrtava?
- Kako ova saradnja funkcioniše?

Regionalna saradnja

- Da li policija saraduje van granica svoje zemlje radeći sa regionalnim i međunarodnim organizacijama kao što su Europol i Interpol?

Ured tužilaštva

Sredstva

- Da li postoje specijalno opremljene i propisno obučene jedinice u okviru ureda tužilaštva koje rade na slučajevima osumnjičenih za trgovinu ljudima?
- Da li su obučeni o tehnikama ispitivanja kojim se uzima u obzir osjetljivost žrtve?
- Da li vlada obezbjeđuje ovim jedinicama dovoljno osoblja i finansijskih sredstava za pravilno postupanje sa potencijalnim žrtvama i slučajevima trgovine ljudima?

Obuka

- Koji je nivo obučenosti o istragama i krivičnom gonjenju kriminalnih grupa ili mreža na državnom i međunarodnom nivou, kao i o konfiskaciji imovine?
- Da li je osoblje obučeno o pitanjima pola i roda?

Sudije/sutkinje

Osjetljivost

- Postoje li posebno opremljene i pravilno obučene sudije/sutkinje koji/e rade na slučajevima osumnjičenih za trgovinu ljudima?
- Da li su bili/e obučeni/e o tehnikama ispitivanja kojima se uzima u obzir osjetljivost žrtve?
- Da li su obučeni/e o pitanjima pola i roda?

Sredstva

- Da li vlada obezbjeđuje sudovima dovoljan broj osoblja (uključujući prevodioce/teljice i socijalne radnike/ce) i finansijskih sredstava za postupanje sa potencijalnim žrtvama i da pravilno rade na slučajevima trgovine ljudima?

Vladine strukture

- Da li je imenovan/a državni/a koordinator/ica za borbu protiv trgovine ljudima?
- Da li je državni/a koordinator/ica već dio strukture NRM-a?
- Koja se ministarstva mogu uključiti u strukturu NRM-a?
 - Ministarstvo unutrašnjih poslova
 - Ministarstvo vanjskih poslova
 - Ministarstvo rada
 - Ministarstvo socijalne zaštite
 - Ministarstvo zdravstva
- Postoje li druge kancelarije ili agencije koje bi mogle biti korisne u okviru NRM-a?
- Regionalni centri za socijalnu zaštitu
- Imigracioni centri
- Kancelarija Ombudsmana ili Komisije za ljudska prava?

-
- Koje usluge se trenutno obezbjeđuju žrtvama od strane vladinih agencija? *Značajno je shvatiti koje vrste usluga se obezbjeđuju kojim kategorijama žrtava tako da se može identifikovati inicijalni pristup razvoju NRM-a.*

- Skloništa
- SOS telefoni za pomoć žrtvama
- Zdravstvena zaštita
- Pravni savjet
- Mjere stabilizacije (obrazovanje, psihološka terapija)
- Hrana i odjeća
- Obuka
- Ostalo

Civilno društvo

Organizacije i njihovi mandati

- Da li su grupe građana/ki ili domaće nevladine organizacije na bilo koji način uključene u rješavanje pitanja trgovine ljudima ili zaštite žrtava trgovine ljudima? *Ovo bi uključivalo ženske grupe, nevladine organizacije ili komitete koji se bave pitanjem ljudskih prava, građanske grupe ili nevladine organizacije koje se bave zaštitom žrtava ili nasiljem protiv žena i djece, sindikate i grupe koje se bave pitanjem jednakosti polova.*
 - Da li su ostavili trag u radu na pitanju trgovine ljudima ili sličnim poljima (uključujući uspjehe ili neuspjehe)?
-
- Koji je njihov mandat na polju zaštite žrtava?
 - Koliko znanja posjeduju o ovom pitanju?
-
- Jesu li dio bilo koje vrste mehanizma za upućivanje žrtava u svrhu njihove zaštite u svojoj zemlji?
 - Ako jesu, kakve su im uloge i odgovornosti?
 - Koji je nivo saradnje sa vladom?
 - Ima li saradnje sa strukturama koje se bave sprovođenjem zakona (npr. specijalne jedinice policije)?
 - Imaju li sporazume o saradnji sa vlastima? Koju vrstu sporazuma?
-
- Kakva im je organizaciona struktura, veličina i obim? *Procjena bi uključivala njihov nivo uključenosti u problem, na primjer na federalnim, državnim, provincijskim ili kantonalnim nivoima i obim rada mreže koju oni formiraju kao organizacija (terenske kancelarije).*
-
- Da li saraduju sa sličnim organizacijama na državnom, regionalnom i međunarodnom nivou?

- Da li su dio mreže ili neke druge organizacione strukture?

- Koliki je obim i priroda njihovog uticaja na državnu strategiju uopšte, a posebno vezano za zaštitu žrtava?

- Da li posjeduju znanje o međunarodnim instrumentima i konvencijama o ljudskim pravima?
- Da li posjeduju znanje o državnom zakonodavstvu po pitanju trgovine ljudskim bićima?

Osjetljivost i obuka

- Jesu li dovoljno osjetljivi ili obučeni da identifikuju i rade sa osobama za koje se pretpostavlja da su žrtve trgovine ljudskim bićima?

- Jesu li obučeni o principima i standardima vezanim za ljudska prava?

Usluge podrške i zaštite

- Koje usluge žrtvama obezbjeđuju akteri/ke iz građanskog društva? *Neophodno je shvatiti koje vrste usluga se obezbjeđuju i kojim kategorijama žrtava tako da se identifikuje početni pristup razvoju NRM-a.*
 - Sklonište
 - SOS telefoni za pomoć
 - Zdravstvena pomoć
 - Pravni savjet
 - Mjere stabilizacije (obrazovanje, psihološka terapija)
 - Hrana i odjeća
 - Obuka
 - Ostalo
- Ako takve usluge obezbijede žrtvama, sa kakvim vrstama slučajeva su se susreli i kakva su im bila iskustva?

- Kako se ove usluge finansiraju?
- Da li vlada pruža finansijsku ili političku podršku ovim službama?
- Koliko je uspješna saradnja sa vladom i agencijama za sprovođenje zakona u vezi sa službama podrške i zaštite?

Sredstva

- Da li imaju dovoljno ljudskih resursa da bi igrali određenu ulogu u strukturi NRM-a?
- Na kojem nivou mogu dati doprinos NRM-u?

- Da li imaju iskustva u obuci i izgradnji kapaciteta lokalnih vladinih institucija kao što su agencije za sprovođenje zakona ili centri za socijalni rad?
- U kojim su oblastima i na kojim ciljnim grupama do sada sproveli mjere izgradnje kapaciteta ili obuke?
- Imaju li već spremne planove za obuku koji bi se mogli razmotriti?
- Kojim se drugim specijalizovanim vještinama moraju posvetiti?

- Jesu li sproveli neko istraživanje ili imaju neke podatke koji bi se mogli iskoristiti u svrhu građenja strukture NRM-a?

- Da li mogu dati doprinos davanjem finansijskih i materijalnih sredstava kao što su prostorije, oprema i slično?

2. Institucionalni okvir za borbu protiv trgovine ljudima

Ovaj dio Priručnika opisuje osnovne korake u osnivanju NRM-a. Takođe naglašava dobre strane pristupa koji obuhvata više sektora za funkcionisanje NRM-a na osnovu učešća i vladinih struktura i civilnog društva na okruglom stolu. Ovo omogućava:

1. Preporuke da se poboljšaju postojeći državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima;
2. Korake i strategije za kreiranje struktura NRM-a specifičnih za određenu zemlju.

2.1. Početni koraci

Državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima treba prije svega da nadograđuju postojeće državne strukture. Stoga je bitno identifikovati glavne aktere/ke iz vlade i civilnog društva koji su spremni da preuzmu odgovornost za kreiranje NRM-a i za razvojni proces. Iskustvo pokazuje da ako su oni koji donose odluke i implementatori/ce dio procesa planiranja od samog početka, više je moguće da će preuzeti vlasništvo nad cijelim procesom, čineći NRM odgovarajućim, realističnim i održivim.

U slučajevima gdje nema NVO-a koji se bore protiv trgovine ljudima ili su slabi u obezbjeđivanju podrške i zaštite žrtvama, moraće se uložiti napor da se pomogne razvoj građanskih grupa sa sposobnošću da preuzmu ovu ulogu u NRM-u. Potencijalni/e partneri/ke obuhvataju ženske grupe ili organizacije koje se bave ljudskim pravima koje bi mogle same da obave posao ili da osnuju nove organizacije, odsjeke ili projekte da se bave ovim poslom.

U nekim slučajevima, identifikovani nosioci/teljke posla u okviru vlade, tijela za sprovođenje zakona, ili civilnog društva su već bili u kontaktu sa osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane ili čak i konkretnije da su već obezbijedili usluge zaštite i podrške ovim žrtvama. Oni bi trebalo da razmotre svoje učešće i definišu individualne odgovornosti i nadležnosti na osnovu detaljne analize kakva je opisana u prethodnom poglavlju ovog Priručnika. Učesnici/e bi se mogli/e zajednički dogovoriti o planu dodatnih aktivnosti koje treba preduzeti kako bi se postojeće iskustvo preobrazilo u redovne sastanke i konačno u NRM. Ovaj proces se pokazao kao koristan instrument u izgradnji demokratskih institucija kako bi se osiguralo aktivno učešće civilnog društva u stvaranju državne strukture.

2.2. Sveobuhvatna struktura institucionalnog okvira za borbu protiv trgovine ljudima

Vladini/e predstavnici/e treba da preuzmu vodeću ulogu u osnivanju i jačanju NRM-a, istovremeno uključujući saradnike/ce iz nevladinog sektora. Kao prvi korak, treba organizovati **Okrugli sto za borbu protiv trgovine ljudima** koji bi okupio sve glavne državne aktere/ke uključene u pitanje trgovine ljudima. Okrugli sto treba da uključi predstavnike/ce odgovara-

jućih federalnih i državnih ministarstava kao što je ministarstvo unutrašnjih poslova, vanjskih poslova, ministarstva za socijalna pitanja i zdravstvo kao i bilo koji drugi vladin ured koji ima ulogu u borbi protiv trgovine ljudima, domaće i međunarodne nevladine organizacije, i međunarodne organizacije.

Važno je za institucionalnu strukturu NRM-a da obuhvata više sektora uključujući i vladine aktere/ke i građansko društvo. Organizovanje okruglog stola daje osnovu za taj međusektoralni pristup. Predsjedavajući/a okruglog stola može biti državni/a koordinator/ica, koji je obično visoki/a državni/a službenik/ca i predstavnik/ca državnog ministarstva. Ta osoba takođe može biti odgovorna za redovno održavanje okruglog stola i održavanje redovnih statusnih sastanaka. Okrugli sto će pomoći stvaranju mreža među državnim, regionalnim i međunarodnim strukturama koje će omogućiti efikasno prenošenje informacija i mehanizme davanja povratnih informacija.

Idealno bi bilo da se sklopi formalni sporazum o saradnji, često u obliku memoranduma o razumijevanju, a koji će biti potpisan između vladinih agencija i nevladinih organizacija koje su aktivno uključene u proces upućivanja žrtava. Takav sporazum će jasno istaći posebne odgovornosti svakog/e učesnika/ce (npr. policije, upravitelja/ice skloništa, itd.) i razjasniti kako će proces upućivanja žrtava teći u praksi (vidi Poglavlje IV.2, *Osnovni principi sporazuma o saradnji*).

Šema koja slijedi pokazuje potencijalnu strukturu NRM-a:

2.3. Uloga i odgovornosti učesnika/ca okruglog stola i nivoi saradnje

Okrugli sto bi trebao da istakne svoje ciljeve i prioritete i da usvoji osnovni plan rada. Trebalo bi da razmotri i da se učesnici/e dogovore oko dugoročnog, koordiniranog i multidisciplinarnog fokusa za svoj rad. Takođe bi trebao da postavi ciljeve i odrednice kako bi se struktura NRM-a mogla nadgledati i ocijeniti kako se razvija. Pitanja za koja se trebaju postaviti ciljevi uključuju sljedeće:

- Pomoć i sveobuhvatna zaštita žrtava;
- Prevencija, podizanje svijesti i kampanje protiv trgovine ljudima i
- Izmjene legislative kako bi se pomoglo efikasno funkcionisanje struktura NRM-a.

Ad hoc radne grupe bi se mogle uspostaviti kako bi radile na svakoj od ovih oblasti djelovanja, kao i bilo kojim drugim ključnim pitanjima koja budu identifikovana na radnom stolu. Članstvo u radnim grupama bi najbolje bilo da obuhvate aktere/ke koji/e su eksperti/ce iz vladinog, nevladinog sektora i međunarodne aktere/ke. Trebalo bi da redovno komuniciraju i da budu zaduženi za predlaganje konkretnih aktivnosti koje treba preduzeti na njihovom polju djelovanja. Predsjedavajući/a svake radne grupe treba da pošalje izvještaj učesnicima/ama radnog stola i da dostavlja ažurirane informacije tokom redovnih sastanaka okruglog stola koji bi trebalo da obezbijede širok forum za diskusiju.

Sastanci okruglog stola takođe treba da izgrade duh saradnje među njegovim članovima/cama. Učesnici/e treba da se slože kako da podijele odgovornost i sa članovima/cama organizacija koje implementiraju NRM, i u svojstvu pojedinačnih učesnika/ca ad hoc radnih grupa. Odgovornosti predsjedavajuće/g treba da ojačaju saradnju između vladinih i nevladinih tijela i da predlože ključne korake koji će omogućiti efikasno funkcionisanje državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima.

2.4. Multidisciplinarni i međusektoralni pristup

Multidisciplinarni i međusektoralni pristup je važan kad je u pitanju pomaganje razvoja efikasnog NRM-a. Zahtijeva blisku saradnju među građanskim akterima/kama, agencijama za sprovođenje zakona i ministarstvima. Ovo će takođe zavisiti od podjele odgovornosti za službe podrške i zaštite među građanskim akterima/kama i vladinim strukturama na svim nivoima, od centara za socijalni rad u gradovima i opštinama do državnih ministarstava za zdravlje i socijalna pitanja.

Sastanci okruglog stola trebali bi razmotriti teme kao što su: zahtjevi međunarodnih tijela i konvencija vezano za aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima u zemlji, diskusije po pitanjima kreiranja i razvoja NRM-a, ažuriranje o postojećim službama podrške i zaštite kao i buduće zahtjeve za izgradnju kapaciteta i obuku.

Takođe je neophodno staviti u funkciju mehanizam putem kojeg se akteri/ke mogu brzo okupiti. To su na primjer bilateralni sastanci koji se bave nepredviđenim problemima u strukturi NRM-a. Nedostatak saradnje među građanskim akterima/kama i policijom je primjer mogućeg problema koji zahtijeva takvu vrstu rješenja.

Konačno, učesnici/ce okruglog stola bi mogli organizovati seminare kako bi informisali i obrazovali širu javnost i medije po pitanju trgovine ljudima, podizanja svijesti o potrebama žrtava i aktivnosti državnih mehanizama za upućivanje žrtava trgovine ljudima koji nastaju kao rezultat toga, jačanje svoje pozicije, i olakšavanje identifikacije osoba za koje se pretpostavlja da su trgovane.

2.5. Povratne informacije u okviru struktura NRM-a

Dobijanje povratnih informacija je značajno u izgradnji povjerenja među akterima/kama NRM-a. Tradicionalno akteri/ke nevladinih organizacija moraju pridobiti povjerenje vladinih struktura dok vlasti moraju naučiti da poštuju stručnost učesnika/ca iz civilnog društva i da ih prihvate kao partnere/ke. Najefikasniji način da se izgradi povjerenje je redovna razmjena mišljenja i informacija. Mehanizam za dobijanje povratnih informacija i redovan protok informacija o svim relevantnim pitanjima su od najvećeg značaja za funkcionisanje državnih mehanizama za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Vrsta informacija koja bi se ovdje trebala prenijeti obuhvata određenu vrstu slučajeva i statističke podatke, kao i preduzete korake i manjkavosti na koje se nailazi u radu na određenim slučajevima (uzimajući u obzir da informacije ne bi trebalo da utiču na prava na privatnost žrtava ili da uključuju osjetljive podatke o slučajevima kao što je navedeno u Poglavlju IV.5.3 ovoga Priručnika).

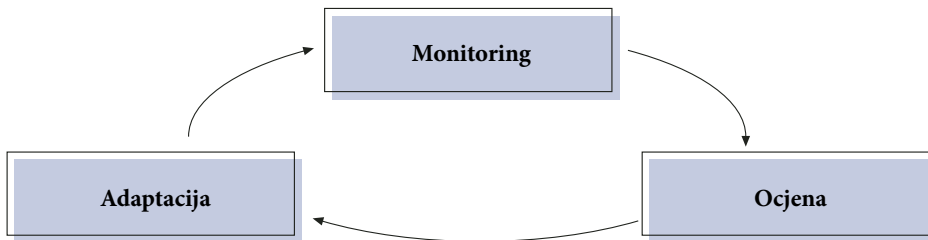
2.6. Monitoring i ocjena NRM-a

Jedna uloga okruglog stola jeste da nadgleda funkcionisanje NRM-a. Ova ocjena treba da uvrsti gdje god je to moguće, poglede osoba za koje se pretpostavlja da su trgovane o servisima i uslovima koji su obezbijeđeni. Pošto se NRM implementira od strane vladinih i nevladinih aktera/ki, njegova struktura omogućava interni sistem provjera i stvaranje ravnoteže.

U svrhu internog monitoringa, učesnici/e okruglog stola bi trebali da zakazuju redovne sastanke kako bi ocijenili napredak u svjetlu prethodno dogovorenog plana rada u sferama kao što su:

- Sveobuhvatna zaštita žrtava;
- Identifikacija trgovanih osoba i
- Amandmani na legislativu.

Radeći na osnovu posmatranja i prijedloga za poboljšanja, učesnici/e okruglog stola bi trebalo da postepeno usvajaju državni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima, vršeći redovnu reviziju. Ova dinamika će poslužiti kao jedan sistem internih provjera i ravnoteže procesa u okviru NRM-a. Ovaj proces bi trebalo da liči na ciklus događaja naveden na sljedećoj strani:

Dio ovog procesa će biti pregled potencijalnih zakašnjenja, problematičnih polja rada i dostignuća u implementaciji.

Redovan monitoring će omogućiti da učesnici/e radnog stola aktivno odgovore na pitanja kao što su:

- Koji koraci iz dogovorenog plana rada nisu završeni i zašto?
- Koje mjere su preduzete da se riješe posljedice i da se obave neophodne radnje?
- Koji problemi i zakašnjenja ostaju neriješeni?
- Kako da se riješe?

Kako bi državne strukture i NVO-i ocijenili uspjeh svoga rada i strukture NRM-a, važno je imati dugoročan pristup. U ovu svrhu, okrugli sto treba da razvije ciljeve koji bi pomogli ocijeniti napredak iz sljedećih perspektiva:

- Promocija prava žrtava i
- Reforma legislative, politike i struktura.

Učesnici/e okruglog stola takođe bi trebali ocijeniti dostignuća u gore navedenim oblastima i da izvrše reviziju dogovorenih ciljeva iz sljedećih perspektiva:

- **Efektivnost:** Da li je NRM (ili jedan njegov dio) efektivan i u skladu sa principima i standardima kao što je navedeno u prvom i drugom poglavlju ovog Priručnika? Da li su žrtve efektivno upućivane? Učesnici/e okruglog stola treba da verifikuju sprovedbu koristeći postojeće slučajeve.
- **Uticaj:** Kakvi rezultati su postignuti nakon razvoja NRM-a? Je li bilo nekih neplaniranih pozitivnih ili negativnih pojava kao rezultat njegovog ustanovljavanja? Učesnici/e okruglog stola treba da verifikuju rezultate u odnosu na ranije dogovorene ciljeve i da daju primjere za to.

- **Efikasnost:** Koliko je bila efikasna saradnja i koordinacija između učesnika/ca u okviru NRM-a? Jesu li ljudski, materijalni i finansijski resursi bili iskorišteni na profesionalan i efikasan način? Kako su nosioci/teljke posla obavili/e svoj posao? Ishod i napredak bi trebalo da budu ispitani na osnovu prethodno dogovorenih standarda. Finansijsko izvještavanje bi takođe trebalo biti analizirano od strane učesnika/ca okruglog stola da bi se ocijenilo da li su aktivnosti ekonomski isplative i da li su dobro vođene.
- **Održivost:** Kakav nastavak aktivnosti se zahtijeva? Državni tim treba da se složi oko sljedeće faze operativnog plana uključujući zadatke i odgovornosti i odgovarajući rok.

Kada se obavi na strukturiran i pravi način, monitoring može rezultirati veoma poboljšanom strukturom NRM-a, rada i efikasnosti, pošto se njegovi rezultati konstantno koriste u tekućem procesu razvoja NRM-a. Takođe pomaže da se precizno identifikuju oblasti za poboljšanje i potencijalnu izgradnju kapaciteta i obuku.

Iz ovih perspektiva, na primjer, standard koji se odnosi na usluge podrške i zaštite neće biti ocijenjen na osnovu broja žena-žrtava trgovine u skloništima nego na osnovu pristupa zdravstvenim uslugama koje ima ta osoba u periodu od nekoliko mjeseci. Standardi u sferi prava bi podrazumijevali da li su relevantni zakoni u skladu sa međunarodnim standardima i da li je UN-ov Protokol o trgovini ljudima ratifikovan.

Mehanizam interne kontrole koji obezbjeđuje multidisciplinarni tim bi takođe trebao da postavi osnove za efikasno izvještavanje o međunarodnim pravnim obavezama države u skladu sa konvencijama i protokolima koje je ratifikovala uključujući i izvještavanje o specifičnim članovima vezanim za trgovinu ljudima, kao što je član 6 Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena kao i Preporuka br. 19, Komiteta koji djeluje u skladu sa ovom Konvencijom.²⁷ Države koje su ratifikovale Konvenciju dostavljaju periodične izvještaje Komitetu koji je tijelo za monitoring njene implementacije. Osim državnog izvještavanja, NVO-i imaju mogućnost da prave nacрте i da dostavljaju “izvještaje iz sjene” dajući time svoje viđenje poštovanja prava od strane vlade. Takođe od decembra 2000. godine kada je Opcioni Protokol na Konvenciju stupio na snagu, Komitet može primati pojedinačne žalbe ukoliko je država ratifikovala taj Protokol. Osoba koja je pogođena kršenjem prava može dostaviti žalbu ili to može učiniti NVO u njihovo ime.

Ključni standard analiziran iz ovih perspektiva omogućava ocjenu struktura i efektivnost mjera koje sponzoriše država ili NVO koja imaju za cilj zaštitu i promociju prava ugroženih osoba. Značajan napredak se može realno očekivati poslije tri do pet godina.

²⁷ Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena je ratifikovana od strane više od 160 zemalja. Skoro sve zemlje članice OSCE-a su sada ratifikovale Konvenciju koja obavezuje države da nadgledaju implementaciju prava iz Konvencije, a koju nadgleda Komitet o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena. Druge relevantne konvencije sa nadležnim tijelima koji prate njihovu implementaciju uključuju Konvenciju o pravima djeteta, Konvenciju o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima.

3. Obuka i izgradnja kapaciteta

Ovo poglavlje ističe potrebu za izgradnjom kapaciteta. Nudi neke metode i ilustrativni program koji bi se mogao primijeniti pri razvoju, ustanovljavanju i profesionaliziranju strukture NRM-a.

Kada se ustanovi struktura NRM-a i identifikuju državni/e učesnici/e, važno je da se pojača senzitivnost aktera/ki na trgovinu ljudima i ojačaju njihovi kapaciteti kako bi se borili protiv iste. Njihova uloga u tom procesu mora im biti jasna. Nakon što se obavi sveobuhvatna analiza situacije kao dio procesa ustanovljavanja NRM-a, postojeće iskustvo i nadležnosti aktera/ki trebalo bi da budu utvrđeni zajedno sa nedostacima u pokrivenosti i oblastima koje treba poboljšati.

3.1. Principi

Obuka i izgradnja kapaciteta agencija za implementaciju NRM-a trebalo bi da bude zasnovana na nekoliko principa uključujući sljedeće:

- 1 Najbolje bi bilo da se ovo radi tek nakon što se obavi procjena potreba lokalnih aktera.
- 2 Ovaj pristup bi trebalo da poboljša jasno i zajedničko razumijevanje među svim nosiocima/teljicama aktivnosti o prazninama i oblastima koje treba poboljšati, a što bi se trebalo preduzeti. Ovo se može ostvariti samo ako nosioci/teljke aktivnosti sami/e budu dio procjene i doprinesu planiranju za obuku koju namjeravaju održati.
- 3 Koliko je to moguće, trebalo bi dati prednost u izgradnji kapaciteta i obuci lokalnim i regionalnim organizacijama pošto je moguće da su one osjetljivije na domaće potrebe. Vremenom, savjetodavna uloga međunarodnih aktera/ki bi trebala pomalo početi jenjavati, dok bi vlada, agencije za sprovođenje zakona i civilno društvo jačali svoje kapacitete.

3.2. Metodologija

Mjere izgradnje kapaciteta bi trebalo da nadopunjuju ranije procjene i da uzmu u obzir prethodna znanja aktera/ki. Prvi korak trebalo bi da bude sveobuhvatna analiza situacije kao što je ranije opisano u ovom Priručniku. Na osnovu rezultata ove analize, još jedna procjena bi trebalo da slijedi, koja bi se posebno bavila potrebama državnih aktera/ki za obukom i izgradnjom kapaciteta. Upitnik na sljedećoj strani je koristan instrument u procjeni potreba NRM-a za istim:

**Procjena potreba državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima
za obukom i izgradnjom kapaciteta**

Ime organizacije/predstavnik/ce:

Procjena od strane učesnika/ce NRM-a: svrha NRM-a

- Kako Vi i vaša organizacija predviđate strukturu i funkcionisanje NRM-a?

Procjena od strane učesnika/ca NRM-a: struktura i funkcionisanje NRM-a

- Kako Vi ili vaša organizacija mislite da možete doprinijeti radu okruglog stola za NRM?
- Kako biste Vi ili vaša organizacija voljeli da vidite NRM da funkcionise?
- Kakva biste voljeli da bude Vaša uloga i uloga vaše organizacije u NRM-u?
- Kakve uslove Vi ili vaša organizacija postavljate kako bi se ova uloga odigrala efektivno?

Procjena člana/ice NRM-a: osoblje i odnosi u okviru NRM-a

- Kako Vi ili vaša organizacija mislite da bi okrugli sto u okviru NRM-u trebalo organizovati i raditi?
- U idealnim prilikama, ko bi mogao da preuzme koju vrstu nadležnosti i odgovornosti?
- Kakva su bila Vaša iskustva do sada sa ostalim akterima/kama predloženim za NRM?
- Kakav je do sada bio kvalitet saradnje i odnosa među akterima/kama?
- Kakve su sadašnji međuljudski problemi i slabosti?
- Kako Vi ili vaša organizacija shvatate da će se podijeliti posao i odgovornosti ili nadležnosti u okviru tima NRM-a? Kakav je Vaš odnos prema ovome?
- Da li Vi ili vaša organizacija predviđate neke slabosti zbog načina podjele nadležnosti ili odgovornosti?

Prijedlog za obuku

- Kakav je Vaš stav ili stav vaše organizacije po pitanju obuke za buduće članove/ice strukture NRM-a?
- Koja vrsta obuke je najvrijednija? Za koga?
- Kakva su Vaša očekivanja i očekivanja vaše organizacije od ove obuke?

- Koji opšti prioriteti treba da se razmotre ovom obukom?
-
- Koje Vaše pojedinačne potrebe ili potrebe vaše organizacije treba zadovoljiti ovom obukom?
-
- Šta biste Vi ili vaša organizacija očekivali kao nastavak obuke?

Dodatni komentari i pitanja:

3.3. Sadržaj i program obuke

Na osnovu procjene, prvi zadatak NRM-a je da organizuje diskusije i radionice kao dio obuke i vježbe za izgradnju kapaciteta. Radionica(e) bi mogla(e) razmotriti osnovna pitanja kao što su:

- Identifikacija prioriternih oblasti za obuku;
- Izgradnja kapaciteta članova/ica NRM-a;
- Razvoj nadležnosti i odgovornosti među članovima/icama tima NRM-a i
- Olakšavanje timskog rada i razvoj strategija efikasne saradnje kroz obuku.

Gradeći na osnovama participatornog pristupa koji je primjenjivan tokom procjene, radionica bi mogla početi definisanjem očekivanja učesnika/ca vezano za obuke i izgradnju kapaciteta. Sljedeće faze bi mogle obuhvatiti kompletniju obuku za članove/ice NRM-a uključujući standarde koji su navedeni na sljedećoj strani.

Predloženi standardi za izgradnju kapaciteta i obuku

Glavne teme	Sadržaj
<ul style="list-style-type: none">● Izgradnja institucija● Pravila ponašanja● Principi rada● Izgradnja tima● Timski rad● Komunikacija i tehnike protoka informacija● Saradnja između agencija za sprovođenje zakona i civilnog društva● Gospodariti svojim vremenom● Organizacija procesa● Protok informacija u organizacijama● Sigurnost● Informacije i sigurnost podataka● Samoorganizovanje● Liderstvo● Supervizija● Vještina delegiranja posla● Pribavljanje sredstava● Lobiranje● Rad sa medijima● Sudski postupci da se zaštite žrtve● Video saslušanje● Obzirno saslušanje	<ul style="list-style-type: none">● Standardi u radu sa žrtvama● Praktičan rad sa žrtvama● Prvi kontakt i savjetovanje, praktični primjeri● Zakonski uslovi● Sadašnje zakonske odredbe (uključujući međunarodne obaveze)● Postupanje uz osjetljivost prema ljudskim pravima žrtve● Konfiskacija imovine i novca● Osjetljivost prema pravima žrtve i potrebama agencija za sprovođenje zakona i sudstva● Tehnike monitoringa i procjene● Razmatranje posljedica (sekundarne) traumatizacije i stresa● Odredbe režima dodjele azila● Vizni režim● Dozvola za rad● Procedura povratka

Dodatna sredstva za obrazovanje bi mogla uključivati priručnike i specijalizovane seminare koji će se održavati po potrebi.

The background of the page is a dark blue color. It features a large, stylized tree graphic. The tree has two thick, vertical trunks that branch out into a canopy of leaves. Each leaf is a light blue color and is shaped like an eye, with a central pupil and iris. The leaves are arranged in a dense, overlapping pattern. In the top left corner, there is a small, light-colored rectangular area.

**IV. KOJE SU SASTAVNE KOMPONENTE
DRŽAVNOG MEHANIZMA ZA UPUĆIVANJE
ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA?**

Ustanovljavanje državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima je dinamičan proces i sve komponente se ne moraju utvrditi odmah, nego se mogu razvijati po stadijima.

1. Identifikacija osobe za koju se pretpostavlja da je trgovana

Vladina i nevladina tijela mogu na različite načine identifikovati osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane .

U središtu svakog NRM-a je proces identifikacije od strane različitih nosilaca/teljki aktivnosti osoba za koje se pretpostavlja da su trgovane i saradnja među nosiocima/teljicama aktivnosti kako bi se osiguralo upućivanje žrtava u specijalizovane službe.

U zemljama u kojima državni mehanizmi za upućivanje žrtava ne postoje duži vremenski period, agencije za sprovođenje zakona su glavno tijelo zaduženo za identifikaciju osoba za koje se pretpostavlja da su trgovane. U isto vrijeme međutim, mnoge druge institucije i pojedinci se takođe mogu susresti sa osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane, i one trebaju biti smatrane važnim izvorom informacija. Dobro ustanovljen NRM sa informisanim nosiocima/teljicama aktivnosti trebalo bi da uključi sve relevantne partnere/ke u identifikacionom procesu.

U skladu sa analitičkim istraživanjem u jednoj zapadnoevropskoj zemlji, više od 40% svih trgovanih osoba se sada identifikuju radom nevladinih organizacija, lokalnih vlasti i telefona za pomoć žrtvama. Klijenti prostitutki i drugi građani/ke identifikuju više od 22% trgovanih osoba. Samo 13.9% trgovanih osoba koje mogu dobiti pomoć je identifikovano i upućeno od strane policije.²⁸

Identifikacija žrtava trgovine može potrajati zbog složenosti krivičnog djela i mreža pojedinaca koji su u to upleteni. Interakcija između trgovca ljudima i žrtve ima više lica pošto “počinilac/teljka” često “štiti” žrtvin ilegalni status od organa vlasti. Žrtva može da osjeća da zavisi od i da je dužna trgovcima ljudima.²⁹

Složenost i šarolikost odnosa u krivičnom djelu trgovine ljudima otežava identifikaciju žrtve od strane vanjskih aktera/ki uključujući socijalne radnike/ce i policiju.

²⁸ On the Road, *Article 18: Protection of Victims of Trafficking and the Fight Against Crime (Italy and the European Scenarios)*, Izvještaj sa istraživanja (Martinsicuro, 2002. godina), str. 88 f.

²⁹ Vidi istraživanje Francesca Carchedija koji je razvio nekoliko modela interakcije kako bi predstavio složenost odnosa između trgovanih osoba i drugih aktera/ki, uključujući klijente/ice, socijalne radnike/ce i policiju. Francesco Carchedi, *Voluntary and involuntary prostitution deriving from trafficking of women. Some Structural Characteristics* (Prag, 2003. godina).

1.1. Modeli procedura identifikacije

Žrtve trgovine ljudima mogu biti identifikovane ili od strane vladinih aktera/ki i organa za sprovođenje zakona ili nevladinih organizacija i lokalnih centara za socijalni rad, posebno ako su obučene i ako postoji uređen sistem za upućivanje žrtava. Kako bi se izgradilo povjerenje i ostvarili kontakti sa osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane, dole navedene komponente trebale bi biti razvijene u okviru sistema podrške.

Rad na terenu

Ovaj oblik socijalnog rada se odvija u mnogim zemljama članicama OSCE-a kao tzv. terenski rad ili rad na ulici, često u svrhu obezbjeđivanja zdravstvenog obrazovanja osobama koje su aktivne u «seksualnoj industriji». ³⁰ Ostali oblici rada mogu biti upućeni ka djeci bez pratnje.

Rad na terenu je odlučujući elemenat u podršci osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane u sredini u kojoj su prisiljene da rade. Pristup pun poštovanja i saosjećanja od strane socijalnih radnika/ca zajedno sa osnovnim informacijama o promociji zdravstva i struktura podrške može izgraditi povjerenje među ciljnim grupama i profesionalcima. ³¹ Ovo može omogućiti da se osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana uključi u sistem podrške.

Nadalje, rad na terenu ponekad može omogućiti nevladinim organizacijama da posmatraju i konceptualiziraju fenomen trgovine ljudima i sprovedu analizu potreba za svoje žrtve. ³²

SOS telefoni za pomoć žrtvama

Telefoni za pomoć žrtvama različitih krivičnih djela uključujući trgovinu ljudskim bićima su promovisani u mnogim zemljama članicama OSCE-a kroz medijske kampanje. Leci sa osnovnim informacijama o strukturama podrške i brojevima telefona za pomoć žrtvama mogu biti distribuirani u toku rada na terenu. Nadalje, postojeći telefoni za pomoć žrtvama domaćeg nasilja mogu dobiti informacije o tijelima NRM-a i povezati se sa istim zato što se oni takođe mogu susresti sa slučajevima trgovine ljudima. Kad god je to moguće, usluge preko telefona bi takođe trebalo davati na stranim jezicima.

Identifikacija žrtava od strane organa za sprovođenje zakona

U 2002. godini, istraživanje o programima podrške žrtvama u Jugoistočnoj Evropi je istaklo sljedeće rezultate: Samo trećina svih žena za koje se pretpostavlja da su trgovane su identifikovane od strane organa za sprovođenje zakona. Većina žrtava nije upućena na programe podrške i skloništa, nego su poslana u pritvore i zatvore kako bi kasnije bile deportovane. ³³

³⁰ Vidi EUROPAP (<http://www.europap.net/>) i TAMPEP (<http://www.europap.net/links/tampep.htm>).

³¹ Ovo iskustvo dijele brojne nevladine organizacije u Sjevernoj Americi i Zapadnoj i Centralnoj Evropi. Jedan primjer se može vidjeti u Dortmund Mitternachtsmission, Njemačka (<http://standort-dortmund.de/mitternachtsmission/>).

³² *Op.cit.*, supra 28, Article 18, str. 248.

³³ *Op.cit.*, supra 9, Limanowska, str. 152.

Postoje brojni razlozi za ovakav trend:

- Žrtvama trgovine ljudima prijete trgovci ljudima da ne kontaktiraju policiju;
- One nemaju povjerenja u organe za sprovođenje zakona zbog njihovih ranijih iskustava u domovini i zbog svog ilegalnog statusa u zemljama destinacije;
- Često pate od posttraumatskog stresnog poremećaja i kao i ostale žrtve mučenja čute za vrijeme početne istrage od strane organa za sprovođenje zakona o ozbiljnim kršenjima prava koje su preživjele;³⁴
- Organi za sprovođenje zakona često nemaju dovoljno radne snage i odgovarajuću infrastrukturu uključujući specijalizovane prevodioce/teljke da obave ispravno ispitivanje osobe za koju se pretpostavlja da je trgovana. Ovo je posebno tačno u slučajevima kada se male policijske stanice tokom racije suočavaju sa velikim brojem osoba za koje se pretpostavlja da su trgovane.³⁵

Ovo sve znači da upitnici ili liste pokazatelja koje često koriste organi za sprovođenje zakona kako bi identifikovali žrtve, mogu biti smatrani samo kao jedno sredstvo u razjašnjavanju krivičnog djela. Oni često ne mogu sa sigurnošću utvrditi da li je osoba bila trgovana.

1.2. Primjeri korisnih iskustava

Sljedeća pitanja koja se tiču ispitivanja, a trenutno se koriste od strane organa za sprovođenje zakona u njemačkom gradu Hamburgu, daju dobar primjer istražnih radnji koje se fokusiraju na prikupljanje dokaza o krivičnom djelu trgovine ljudima osim izjave žrtve kao dokaza:

1 Izjave i podaci o ženi

Ograničenja ličnih sloboda kao što su na primjer:

- Ograničenja u druženju i produbljivanju društvenih kontakata;
- Osoba je zaključana i
- Osoba je pod stalnom prismotrom.

Načini plaćanja:

- Žena ne može da raspolaze svojom zaradom i nema direktan pristup istoj;
- Vlasnik/ca bordela odnosno eksploator/ica plaća sve ili dio zarade žene trećoj osobi;
- Plaćanje se razlikuje od opšteg nivoa zarade koju inače zarađuju njemačke prostitutke (različiti procenti);
- Žena ima dugove (koji nisu pod kontrolom i nesrazmjerni su) prema vlasniku/ci bordela, eksploatoru/ici ili trećoj strani zbog putnih troškova i odjeće koje treba otplatiti prije nego žena može početi zarađivati novac ili prestati raditi;

³⁴ Za sveobuhvatan pregled psihološkog stanja trgovane žene, vidi Animus Association Foundation/ La Strada Bulgaria, *Trafficking in Women, Questions and Answers* (Sofija, 2002. godina).

³⁵ SECI, *Evaluation Report of Operation Mirage. A SECI Effort to Combat Trans-Border Trafficking in Human Beings & Illegal Migration* (Bukurešt, 2003. godina), str. 7.

- Žena mora da zaradi jasno naznačenu minimalnu svotu novca dnevno ili sedmično;
- Vlasnik/ca bordela je platio/la za ugovor o transferu koji žena mora da otplati.

Situacija na poslu:

- Žena je pod stalnom prisilom vlasnika/ce bordela ili eksploatatora/ice;
- Žena boravi u klubu ili bordelu 24 sata dnevno;
- Ženi nije dozvoljeno da odbije klijente ili vršenje usluge;
- Ženi nije dozvoljeno da završi posao ili da se vrati kući.

Vrbovanje:

- Žena nije bila informisana da će se baviti prostitucijom.

2 Objektivni zaključci:

Stanje žene, na primjer:

- Žena nema pasoš;
- Žena nema novca;
- Žena ima tragove maltretiranja.

Nalazi policije, na primjer:

- Radna sredina;
- Krugovi počinitelja/teljki.

3 Neverbalni pokazatelji:

Pojava, na primjer:

- Zapuštenost;
- Tragovi maltretiranja.

Ponašanje, na primjer:

- Žena se ne usuđuje da govori;
- Žena daje utisak da radi na osnovu uputa;
- Žena pokušava da pobjegne;
- Žena se drži na distanci od drugih žena u klubu ili bordelu ili je drugi drže dalje od ostalih žena;
- Žena je zabrinuta;
- Žena je veoma osjetljiva;
- Žena je veoma preplašena.

Mehanizam za upućivanje žrtava koji je razvila NVO La Strada iz Češke Republike može poslužiti kao dobar primjer za povezivanje različitih nosilaca/teljki aktivnosti.

Organizacija La Strada obezbeđuje niz usluga za pomoć, podršku i savjetovanje.

Postupak prijema:

Žrtva može kontaktirati Organizaciju na sljedeće načine:

1. Preko Češke policije: Većina žena biva oslobođeno racijom koju obavi Jedinica za organizovani kriminal policije Češke Republike. U takvim slučajevima, ako klijenti/ce izraze želju za našom pomoći, mi ih preuzimamo. Prisustvo predstavnika/ca La Strade tokom policijske racije i ponuda za savjetovanje i pomoć se pokazala efikasnom. Saradnja sa policijom oko dostave informacija i pomoći trgovanim ženama je veoma dobra.
2. Preko druge organizacije u Češkoj Republici: Žrtve trgovine ljudima se mogu obratiti savjetovalištim sa različitim specijalnostima (npr. Češki Helsinški Komitet, građanski centri za savjetovanje, organizacije koje se bave terenskim radom, itd). U takvim slučajevima, predstavnik/ca jedne od ovih organizacija kontaktira La Stradu i klijent/ica biva preuzet/a.
3. Preko druge organizacije u inostranstvu: Češke žrtve trgovine ljudima u inostranstvu se obrate lokalnim organizacijama za podršku koje onda posreduju kontakt sa La Stradom i ako klijentica želi, La Strada joj pomaže nakon njenog povratka u Češku Republiku.
4. Ostali: Žrtve trgovine ljudima mogu kontaktirati SOS telefone za pomoć ili La Stradine socijalne radnike/ce u pismenoj formi. Socijalni/a radnik/ca kontaktira ženu žrtvu trgovine. Glavni cilj prvog intervjua je da se pridobije povjerenje žrtve i da se saznaju njeni zahtjevi i očekivanja. Mi trebamo utvrditi vrstu žrtve koja je u pitanju, njeno sadašnje stanje i njene individualne potrebe. Na osnovu ove informacije, nude joj se usluge La Strade. Ukoliko to klijentica želi, potpisuje se ugovor.

Onda se na kraju procesa prijema osobe pravi pojedinačan plan akcije sa svakim klijentom/icom.³⁶

1.3. Opšti zaključci

U zaključku treba reći da složen sistem nosilaca/teljki aktivnosti može i trebalo bi da bude uključen u identifikaciju osoba za koje se pretpostavlja da su trgovane. Ovi akteri/ke bi trebali biti obučeni i međusobno povezani kako bi se osiguralo upućivanje bez praznina/nedostataka.

Proces identifikacije trebalo bi da obuhvati poštovanje pogleda i autonomije samih identifikovanih žrtava. On bi stoga trebao biti sastavni dio mehanizma za zaštitu žrtava na osnovu standarda o ljudskim pravima.

³⁶ La Strada Češka Republika, *Information on services provided by La Strada CR* (Prag, 2003. godina).

1.4. Zaključci vezani za sprovođenje zakona

- Agencije za sprovođenje zakona mogu identifikovati osobe kao osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane tokom prvog ispitivanja ukoliko sumnjaju da su osobe možda bile žrtve trgovine ljudima;
- Sljedeći minimum standarda treba da se zadovolji tokom prvog ispitivanja bez obzira na pravni status osobe koja je ispitivana:
 - Osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana treba da bude informisana o postupku policijske istrage i njenih posljedica;
 - Date informacije bi trebale biti jasne, tačne, i rečene na maternjem jeziku osobe za koju se pretpostavlja da je trgovana;
 - Iskusni prevodioci/teljke bi trebali biti prisutni tokom istrage;
 - Treba izbjegavati pitanja koja se tiču privatnosti osobe, npr. vezano za intimne odnose i iskustva u prostituciji;
- Žrtva trgovine ljudima će zasigurno biti identifikovana samo ako se otkriju posebni elementi krivičnog djela trgovine ljudima. Za to je možda potrebno dosta vremena zbog složenosti krivičnog djela i statusa ugrožene kategorije koju imaju trgovane osobe koje pate od posttraumatskog stresnog poremećaja;
- Posebno efektivan način da se promoviše samoidentifikacija žrtava trgovine jeste da se da “vrijeme za razmišljanje”, vrijeme tokom kojeg se osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana upućuje do službi pomoći i savjetovanja bez obaveze da odmah daje izjavu policiji o njegovom ili njenom statusu.³⁷ Ovo omogućava toj osobi da dobije odgovarajuću podršku i dozvoljava joj/mu da sam/a donese odluke;
- Pored izjave osobe, ostali dokazi se trebaju prikupiti kako bi se identifikovale sve činjenice i relevantne informacije da se utvrdi da li se slučaj odnosi na trgovinu ljudima.³⁸

³⁷ Vidi preporuke diskusije na okruglom stolu Evropske Unije u Londonu održane 24.10.2002. godine kada je predstavljen izvještaj *Anti-Slavery International, Human Traffic, Human Rights: Redefining victim protection* (Horsham, 2002. godina).

³⁸ *Op.cit.*, supra 12, UNHCHR Recommended Principles and Guidelines, smjernica 5, član 3: “Države bi trebale da ohrabre i podrže razvoj proaktivnog istražnog postupka kojim se izbjegava prekomjerno oslanjanje na svjedočenje žrtve” (neslužben prevod teksta).

2. Osnovni principi sporazuma o saradnji

Sporazumi o saradnji između države i nedržavnih struktura pomažu u usklađivanju krivičnog gonjenja sa zaštitom ljudskih prava žrtava. U praksi sporazumi o saradnji često nastaju kao rezultat direktive po kojoj se osobe za koje se pretpostavlja da su žrtve trgovine ljudima prevoze iz policije do službi podrške i zaštite koje vode NVO-i ili preko formalnih memorandumu o razumijevanju. Takve direktive ili sporazumi su osnovna komponenta svakog državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima.

Iskustvo pokazuje da sporazumi o saradnji između države i nedržavnih aktera/ki povećava broj uspješnih krivičnih gonjenja trgovaca ljudima. Ovo se pripisuje povećanoj spremnosti žrtve da sarađuje i svjedoči zbog uslova koji potiču iz sporazuma.³⁹

Zbog potencijalno složene pravne situacije, savjetuje se da se upućivanje osobe za koju se pretpostavlja da je trgovana reguliše pisanim sporazumom između ključnih aktera/ki.⁴⁰

2.1. Modeli formalizovane saradnje

Sporazumi o saradnji obično nastaju ili iz procesa pregovaranja ili internim direktivama iz relevantnih ministarstava (u većini slučajeva to će biti ministarstvo inostranih poslova ili ministarstvo pravde). U bilo kojem od ovih slučajeva, uloga policije koja upućuje osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane i NVO-a koji prima tu osobu mora biti definisana.

Direktive

Interna direktiva može biti izdata od strane nadležnog ministarstva koje nalaže nadležnoj policiji da se osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane bez obzira na njihov pravni status premjeste u nevladinu instituciju koja pruža podršku i zaštitu.⁴¹

Uopšteno govoreći, interna direktiva može dozvoliti suštinsku fleksibilnost kad se radi o organizovanju upućivanja. Policija može birati između mnogih potencijalnih partnera/ki iz NVO sektora pošto nema obavezujućeg sporazuma sa nekom određenom nevladinom organizacijom. U nekim zapadnoevropskim zemljama, postoji sistem akreditovanih nevladinih organizacija kojima agencije za sprovođenje zakona mogu uputiti osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane.

³⁹ *Op.cit.*, supra 17, *Trafficking in Human Beings 2002*, str. 3.

⁴⁰ Vidi preporuke Evropske konferencije o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudskim bićima – Global Challenges for the 21st Century, 18-20. septembar 2002. godine, Brussels Declaration on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings (Briselska Deklaracija o sprječavanju i borbi protiv trgovine ljudima): "Protokoli o minimalnim standardima trebaju se sačiniti između agencija za sprovođenje zakona, međunarodnih organizacija i NVO-a o tretmanu žrtava trgovine ljudima na licu mjesta", član 13. (neslužben prevod).

⁴¹ Npr. Ova situacija je prisutna u Westphaliji na sjevernoj Rajni i Nižoj Saksoniji u Njemačkoj, kao i u Holandiji.

U tom smislu i pod ovim okolnostima, nevladine organizacije nisu formalno obavezane fiksnim sporazumom što im daje veću samostalnost. Utjelotvorena fleksibilnost direktive može imati pozitivne efekte. Omogućava vlastima da izaberu među mnoštvom nevladinih organizacija što im dozvoljava da uzmu u obzir finansijsku situaciju pojedinačnih institucija i visoku fluktuaciju među njima.

Direktiva može sadržavati sljedeće aspekte:⁴²

- Sprječavanje protjerivanja osobe za koju se pretpostavlja da je trgovana;
- Izdavanje potvrde o datom “vremenu za razmišljanje” ili dozvole za privremeni boravak za osobu za koju se pretpostavlja da je bila trgovana;
- Upućivanje osobe nevladinoj organizaciji koja se bavi savjetovanjem;
- Koordinacija mjera policijske zaštite ili zaštite svjedoka/inja sa uslugama koje obezbjeđuju nevladine organizacije u slučajevima gdje osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana želi da svjedoči;
- Obezbjedenje savjetovanja i smještaja od strane nevladine organizacije.

Memorandum o razumijevanju

Najčešći oblik sporazuma o saradnji je Memorandum o razumijevanju (MoR) među nadležnim institucijama. Prednost MoR-a jeste u tome da je objema stranama potpisnicama jasan detaljan slijed događaja i njihova međusobna prava i obaveze.⁴³

Donja sadržina daje primjer korisnog praktičnog iskustva u memorandumu o razumijevanju.⁴⁴

Komponente memoranduma o razumijevanju

Partneri/ke

Partneri/ke za memorandum o razumijevanju bi trebali/e biti identifikovani/e. Buduća saradnja će biti lakša ukoliko Memorandum o razumijevanju identifikuje tačnu jedinicu u okviru policije kao što je specijalna jedinica za borbu protiv trgovine ljudima, kao i specifične nevladine organizacije koje će obezbijediti različite usluge.

Definisanje svrhe

Treba naglasiti osnovne principe i svrhu saradnje.

Principi saradnje

Gljučni princip je sporazum o kooperativnom pristupu borbi protiv trgovine ljudskim bićima.

⁴² Ovi elementi su uzeti iz dokumenta “Regulation of Co-operation between Police and Counselling Agencies for the Protection of Victim-Witnesses in Cases of Human Trafficking” (Regulisanje saradnje između policije i savjetodavnih agencija za zaštitu žrtava-svjedoka u slučajevima trgovine ljudima), zajednička cirkularna direktiva od 10. oktobra 2001. godine koju su izdali Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za rad i socijalna pitanja i Ministarstvo pravde u Donjoj Saksoniji, Federalna Republika Njemačka.

⁴³ Memorandum o razumijevanju između policije i institucija za zaštitu žrtava su na snazi u mnogim zemljama uključujući Njemačku i Češku Republiku.

⁴⁴ Komponente su uzete iz nacрта memoranduma o razumijevanju koji je sačinila OSCE-ova Misija u Srbiji i Crnoj Gori u 2002. godini.

Ovo uključuje zaštitu i podršku žrtvama kao i uspješno krivično gonjenje počilaca/teljki.

Ciljna grupa

Navođenje tačne ciljne grupe koja će biti korisnik usluga iz MoR-a će doprinijeti uspješnom upućivanju osoba za koje se pretpostavlja da su trgovane. Kriteriji i sredstva identifikacije se mogu zasnovati na UN-ovom Protokolu o trgovini ljudima.

Detaljna definicija različitih odgovornosti

Definicija različitih mandata i odgovornosti svih partnera/ki se slaže sa transparentnom saradnjom između nevladinih i vladinih institucija. Ovi mandati i odgovornosti bi trebali biti jasni partnerima/kama i ciljnoj grupi.

Detalji vezani za proceduru saradnje među partnerima/kama

Procedura koju će partneri/ke slijediti treba da bude detaljno objašnjena u Memorandumu o razumijevanju.

Vezano za aktivnosti **policije**, treba obuhvatiti što više sljedećih savjeta:

- Pretpostavka da je osoba žrtva trgovine ljudima ukoliko okolnosti upućuju da je ona ili on bila/bio trgovan/a;
- Informisanje (usmeno ili pismeno) osobe za koju se pretpostavlja da je trgovana o mogućnosti da se premjesti u instituciju koja daje podršku i usluge;
- Kontaktiranje partnera/ki za saradnju iz NVO-a odmah poslije prvog ispitivanja osobe za koju se pretpostavlja da je trgovana bez obzira da li je ta osoba voljna da svjedoči ili ne;
- Dati "vrijeme za razmišljanje";
- Konsultacija sa partnerom/kom iz NVO-a o tome da li je osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana u opasnosti od trgovaca ljudima.

Vezano za aktivnosti koje će preduzeti **nevladine institucije za podršku i pomoć**, treba obuhvatiti što više sljedećih savjeta:

- Osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana treba u potpunosti i odmah biti informisana o instituciji i njenom mandatu i trebalo bi da dobije sve raspoložive informacije o mogućem daljem toku zakonske procedure (usmeno i pismeno);
- Institucija bi trebalo da obezbijedi smještaj i neophodne usluge za fizičku i psihičku rehabilitaciju;
- Institucija bi trebalo da uspostavi kontakt sa policijom u slučaju da osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana sama donese odluku da sarađuje sa organima krivičnog gonjenja;
- U slučaju da osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana donese potpuno svjesnu i jasnu odluku da se vrati u njenu/njegovu zemlju porijekla, treba kontaktirati nadležne društvene ustanove i organizovati detalje vezane za povratak;

- U slučaju da je osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana uključena u pravnu proceduru, treba joj/mu se dati podrška organizovanjem zakonskog zastupništva i time što će biti praćeni tokom i poslije sudskih postupaka.

Razmjena informacija

Oba/je partnera/ke u saradnji treba da raspoložu ličnim podacima osobe za koju se pretpostavlja da je trgovana na odgovoran i povjerljiv način.

Kako bi se pomoglo efikasno prenošenje informacija, oba/je partnera/ke bi trebalo da odrede «kontakt osobe» koje bi trebalo da budu na raspolaganju u prethodno određeno vrijeme.⁴⁵

Partneri/ke bi trebalo da razmjenjuju informacije vezano za sigurnosnu situaciju i bilo koje druge posebne opasnosti sa kojima bi se mogle suočiti osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane kao i uposlenici/e nevladinih organizacija.

Vrijeme trajanja podrške

Vrijeme trajanja socijalne podrške koja se obezbjeđuje osobi za koju se pretpostavlja da je trgovana zavisi od njenog/njegovog statusa u zemlji destinacije, internih propisa i materijalnih sredstava koji su na raspolaganju ovim institucijama.

Finansiranje partnera/ki iz NVO-a

Finansiranje partnera/ki iz NVO-a bi se trebalo obezbijediti za vrijeme trajanja sporazuma o saradnji. Trebali bi se identifikovati međunarodni ili državni izvori finansiranja.

Vrijeme kad MoR stupa na snagu

MoR stupa na snagu deponovanjem potpisa svih relevantnih strana potpisnica.

Dopuna i proširenje MoR-a

Na osnovu zajedničkih konsultacija.

2.2. Zaključci

Saradnja među vladinim i nevladinim sektorima treba da bude zasnovana na dva centralna stuba: jasna podjela odgovornosti i transparentnost.

Saradnik/ca iz nevladinog sektora bi trebalo da osnuje ustanovu za prijem osoba za koje se pretpostavlja da su trgovane, a koja obezbjeđuje kapacitet za prvo savjetovanje kao i za nužni smještaj (za više detalja, vidi Poglavlje IV.3.2., *Sklonište*).

⁴⁵ Mnoga tijela za sprovođenje zakona koja istražuju slučajeve trgovine ljudima rade tako što stalno smjenjuju službenike/cc koji se bave tim pitanjem kako bi se izbjegla dugotrajna blizina organizovanom kriminalu. Ovo bi se trebalo uzeti u obzir kada se određuju kontakt osobe.

U slučajevima gdje postoji više NVO-a koji nude usluge za te osobe, može se formirati udruženje NVO-a koje će onda potpisati MoR kao jedan/na od partnera/ki.⁴⁶ Jedna od mogućnosti je da se ustanovi sistem akreditovanja NVO-a i svaka od tih nevladinih organizacija može potpisati poseban MoR sa vlastima.

Osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane treba da dobiju potpune informacije o uslugama koje su na raspolaganju. Ove osobe treba da budu u mogućnosti da same donesu odluke o tome šta smatraju da je u njihovom najboljem interesu.

3. Službe podrške i zaštite

U ovom dijelu Priručnika opisane su tri komponente koje formiraju program sveobuhvatne podrške i zaštite za osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane. One uključuju finansijsku pomoć, sklonište i specijalizovane usluge. Proces upućivanja žrtava na ove službe je osnovna svrha NRM-a.

“Države treba da ponude žrtvama sklonište i pomoć, ali takođe treba da poštuju njihovu želju da ponovo upravljaju svojim životom nudeći im mogućnost da se zaposle i da zarade za život.”⁴⁷

“Pristup skloništu i obezbjeđenje istog, zaštita i pomoć žrtvama trebala bi se blagovremeno i adekvatno finansirati. U kontekstu trgovine ljudima, ovo veoma često znači odgovarajuće finansiranje međunarodnih organizacija, međudržavnih organizacija i skloništa NVO-a. Takođe doprinosi osiguranju nezavisnog statusa ovih organizacija, posebno nevladinih organizacija.”⁴⁸

3.1. Finansijska pomoć

Finansijska podrška osobi za koju se pretpostavlja da je trgovana trebala bi biti organizovana na sistematski i održiv način kako bi se potencijalnim žrtvama dalo dovoljno vremena da donesu razmotrenu i potpuno svjesnu odluku o svojoj budućnosti. Nažalost, krhak pravni status osoba koje nemaju državljanstvo u zemlji destinacije često isključuje osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane iz socijalnih, medicinskih i finansijskih usluga koje su im potrebne.

Većina OSCE-ovih zemalja članica nemaju zakonski obavezujuće odredbe koje se odnose na zaštitu žrtava. Stoga trgovane osobe samo rijetko imaju pravo na direktnu finansijsku pomoć od vlasti. Kako bi se trgovanim osobama obezbijedile usluge podrške i zaštite, treba ispita-

⁴⁶ U Srbiji, tim koji čine predstavnici/e centara za socijalni rad i NVO-a oformili su organ koji odlučuje o slanju osoba u institucije koje se bave podrškom i zaštitom. Tim vrši inicijalni razgovor sa osobom za koju se pretpostavlja da je trgovana i onda je upućuje na odgovarajuće institucije. Vidi *Anti-Trafficking Activities of the Yugoslav Team to Combat Trafficking in Human Beings 2001/2002* (Aktivnosti jugoslovenskog tima u borbi protiv trgovine ljudima) (Beograd, 2001. godina).

⁴⁷ ODIHR-ov Izvještaj sa konferencije, *Europe Against Trafficking in Persons* (Varšava, OSCE/ODIHR, 2001. godina), str. 107.

⁴⁸ *Op.cit.*, supra 40, Brussels Declaration, Poglavlje 13.

ti ostale mogućnosti finansiranja. U nekim slučajevima, sredstva za azil i izbjeglice se mogu iskoristiti za osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane.

Uopšteno govoreći, osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane bi mogla biti potrebna sredstva za smještaj, hranu, odjeću, medicinsku pomoć (ponekad hitnu), psihološku podršku, pravni savjet, lokalni transport i druge mjere stabilnosti kao što su časovi jezika i obrazovanje. Nepredviđeni ili hitni troškovi se mogu pojaviti usljed različitih potreba svake žrtve. Kako bi se pomoglo osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane, bilo bi korisno da se u nepredviđene troškove uključe dodatna, fleksibilna sredstva pri pravljenju budžeta.

Postoje dva glavna modela za obezbjeđenje finansijske pomoći osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane. Prva je da se obezbijedi direktna finansijska pomoć trgovanim osobama iz vladinih izvora. Ovim se daje pravo trgovanim osobama da mjesečno prime novac od organa za socijalnu pomoć. Dok je ovo umnogome najbolji metod da se osigura podrška žrtvama, osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane najčešće nisu kvalifikovane za ovakav vid finansiranja.

Druga metoda finansiranja je podrška koja se pruža organizacijama i institucijama koje daju usluge podrške i zaštite osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane. Ovaj se model najčešće koristi. Trgovane osobe primaju materijalnu pomoć najčešće u vidu smještaja, hrane i savjetovanja. Nevladine organizacije i druge socijalne ustanove su često zadužene da osmisle i obavljaju usluge koje mogu istovremeno biti i uopštene i prilagođene pojedinačnim potrebama trgovanih osoba.

Finansijska pomoć zasnovana na pružanju servisnih usluga od potencijalnih donatora

Vladina sredstva za podršku osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane mogu biti na raspolaganju putem postojećih vladinih programa ili projekata usmjerenih ka borbi protiv trgovine ljudima. To su programi socijalne zaštite, sredstva za azil i izbjeglice, sredstva za nadoknadu žrtvama kriminala, sredstva za prevenciju nasilja nad ženama, sistemi za pomoć omladini ili sredstva iz krivičnih postupaka.

Međunarodne organizacije bi takođe mogle biti u situaciji da pomognu žrtvama trgovine ljudima kroz niz postojećih projekata za borbu protiv trgovine ljudima.⁴⁹ U regionu koji pokriva OSCE, jedan broj međunarodnih organizacija podržavaju projekte raznih vrsta kako bi pomogli žrtvama. To su Međunarodna organizacija za migracije, OSCE-ove terenske misije, agencije Ujedinjenih nacija i programi Evropske Unije.

Nacrt direktive Vijeća Evropske Unije bi ohrabrio zemlje članice Evropske Unije da “promovišu uključjenje sistema za podršku žrtvama odgovornih za organizovanje prvog prijema žrtava, a potom i za podršku i pomoć žrtvama, bilo putem posebno obučenog osoblja sa njihovim javnim servisima ili putem prihvatanja i finansiranja organizacija koje pružaju podršku žrtva-

⁴⁹ Redovno ažuriran spisak potencijalnih donatora za Jugoistočnu Evropu se može vidjeti na www.seerights.org.

ma". Nadalje, preporučuje se da zemlje članice obezbijede podršku organizacijama kako bi im se pomoglo da pomažu žrtvama u njihovim neposrednim potrebama.⁵⁰

Neke donatorske vlade takođe sponzorišu bilateralne programe podrške žrtvama trgovine ljudima.

Flexibilna i direktna pomoć takođe ponekad može biti obezbijedena kroz sredstva organizacija zasnovanih na vjerskim načelima, dobrotvornim organizacijama i humanitarnim programima.

Korisna praktična iskustva u oblasti finansijske pomoći

Finansijska pomoć zasnovana na uslugama koju finansiraju državne vlade

U nekim zemljama Zapadne Evrope, finansijska pomoć trgovanim osobama obezbjeđuje se putem savjetovanja i pružanjem skloništa od strane nevladinih organizacija. U Italiji na primjer finansijska pomoć za trgovane osobe je regulisana članom 18. Zakona o imigraciji.⁵¹ Sredstva se daju akreditovanim NVO-ima u skladu sa članom 18 kako bi pružali specijalizovane usluge žrtvama, kao što su smještaj, pravno konsultovanje i savjetovanje. Nadalje, trgovane osobe imaju pravo da budu dalje obučavane i obrazovane. Takođe u Italiji se daje pravo na zaposlenje trgovanim osobama.

Finansijska pomoć zasnovana na uslugama koje finansiraju međunarodne organizacije

U mnogim zemljama Jugoistočne Evrope, međunarodne organizacije obezbjeđuju usluge trgovanim osobama. Ova sredstva se troše u bliskoj saradnji sa državnim ili lokalnim partnerima/kama u vladinim i nevladinim organizacijama.⁵²

Finansijska pomoć zasnovana na uslugama koju finansiraju međunarodni/e/domaći/e akteri/ke
Kombinovani model međunarodnih i domaćih sredstava za usluge se može naći u zemljama zapadne, srednje i istočne Evrope. Državne vlade postepeno preuzimaju društvene servise i usluge za trgovane osobe koji su prvobitno bili finansirani od strane međunarodnih donatora.⁵³

Zaključci

Iako je direktna finansijska pomoć za osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane veoma rijetka, ona treba da bude uključena kao moguća sastavna komponenta svih modela. Osim osnovnih potreba kao što su smještaj, hrana i zdravstvena zaštita, trgovana osoba bi trebalo da ima na raspolaganju određenu svotu novca. Ovo može imati pozitivan efekat na psihološku stabilizaciju i rehabilitaciju na sljedeće načine:

→ Trgovana osoba vraća kontrolu nad svakodnevnim donošenjem odluka u svom životu;

⁵⁰ Nacrt Direktive Vijeća EU (14994/03) o dozvolama za boravak izdatim državljanima/kama trećih zemalja koji su žrtve trgovine ljudima ili državljanima/kama trećih zemalja koji/e su bili/e predmet aktivnosti koje su pomogle ilegalnu imigraciju, a koji/e saraduju sa nadležnim vlastima, član 13. (neslužben prevod teksta)

⁵¹ *Op.cit.*, supra 28, član 18.

⁵² Vidi pregled regionalnih projekata za borbu protiv trgovine ljudima u Jugoistočnoj Evropi na www.seerights.org.

⁵³ Godine 2003. Češka vlada je započela finansiranje socijalnih usluga koje obavlja La Strada iz Češke Republike. Prvobitno su se brojne vladine i nevladine organizacije bavile ovim pitanjem. Vladin program se može naći na <http://www.mv.cz>.

- Kao dio edukativnog espekta, trgovana osoba će naučiti kako da raspolože finansijskim sredstvima.

Kombinacija direktne pomoći žrtvama i podrške NVO-ima koji obezbjeđuju usluge žrtvama je nasigurniji i najefikasniji način da se osigura pristup žrtve neophodnim sredstvima i uslugama. To je dobar proces upravljanja za sve vidove pomoći koja će se regulisati sklapanjem sporazuma o saradnji između osobe za koju se pretpostavlja da je trgovana i organizacije koja obezbjeđuje usluge.

3.2. Sklonište

Pristup sigurnom smještaju je jedan od osnovnih uslova dobijanja usluga sveobuhvatne podrške i zaštite. Pošto žrtve trgovine ljudima uključuju žene, muškarce i djecu, smještaj treba da bude osmišljen za ove različite ciljne grupe.

Obezbjedenje sigurnog smještaja i skloništa bi trebalo biti fleksibilno uzimajući u obzir potrebe pojedinačnih žrtava. Iskustva u Njemačkoj i Italiji su pokazala da će fleksibilan sistem različitih vrsta smještaja najvjerovatnije više zadovoljiti različite potrebe osoba za koje se pretpostavlja da su trgovane nego samo jedno centralno sklonište.

Usluge koje obezbjeđuje sklonište moraju biti dobrovoljne i fleksibilne. Pri osnivanju skloništa, sljedeći uslovi trebaju biti zadovoljeni: sigurnost, hrana, odjeća, mala biblioteka, kreativne radionice, rekreacija, sportske aktivnosti i društveni kontakti.

*Modeli skloništa*⁵⁴

Skloništa za kratki boravak/centri za savjetovanje

Skloništa za kratki boravak ili centri za savjetovanje mogu obrazovati vezu između specijalizovanih usluga i policije, organizacija koje se bave terenskim radom ili drugih institucija koje dolaze u kontakt sa osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane. Ove institucije obezbjeđuju početno savjetovanje, procjenu društvenih, zdravstvenih i psiholoških potreba, specijalizovane usluge uključujući i sklonište i dalje upućivanje osobe za koju se pretpostavlja da je trgovana.

Skloništa za kratki boravak bi trebalo da kreiraju bazu podataka koja će sadržavati društvene usluge pristupačne trgovanim osobama u zemlji. Nadalje, oni mogu prikupljati anonimne podatke o slučajevima trgovine ljudima. U Srbiji, na primjer, formiran je tim koji se sastoji od glavnih nevladinih organizacija koje se bore protiv trgovine ljudima i centara za socijalni rad. Ovaj tim procjenjuje trgovane osobe u skloništu za kratki boravak nazvan "Upućivanje i savjetovanje" i onda ih upućuje da dobiju dalje usluge uključujući i sklonište.⁵⁵

⁵⁴ Za više informacija, vidi dokument *Global Alliance Against Trafficking in Women, Human Rights in Practice. A guide to assist trafficked women and children* (Bankok, 1999. godina).

⁵⁵ *Op.cit.*, supra 46, *Anti-Trafficking Activities of the Yugoslav Team*, str. 12.

Povjerljivo/sklonište visokog rizika

Povjerljivo sklonište bi trebalo da predstavlja sigurno mjesto za trgovanu osobu osiguravajući visoke standarde sigurnosti i poštujući njeno/njegovo pravo na privatnost i samostalnost. Uopšteno govoreći, ovo podrazumijeva smještajne kapacitete sa tajnom adresom za osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane koje su možda još uvijek u opasnosti od trgovaca ljudima. Prednost korištenja decentralizovanih, fleksibilnih i tajnih stanova umjesto centralne zgrade jeste visok nivo sigurnosti. Kada se taj sistem ustanovi, stanovi se često mogu iznajmljivati i otkazivati tako da adresa ostane tajna za duži vremenski period. Nadalje, stanovi pomažu da se osigura obezbjeđenje smještaja koji odgovara različitim ciljnim grupama kao što su muškarci, žene i djeca.⁵⁶

Neke zemlje kao što je na primjer Holandija koriste postojeću infrastrukturu skloništa za žene-žrtve domaćeg nasilja. U tom slučaju, jasni sporazumi i transparentna podjela zadataka mora postojati između centra za savjetovanje (skloništa za kratak boravak) i skloništa.

Uopšteno govoreći, dobro upravljanje povjerljivim skloništem zahtijeva jasna pravila po pitanjima kao što su procedura prijema u sklonište, pravila za osoblje, prekid smještaja, rad na žalbama stanovnika/ca skloništa i administrativne procedure.

Dobra praktična iskustva vezana za pravila koja važe u skloništim: Primjer iz Srbije i Crne Gore (ranije Savezna Republika Jugoslavija)

Pravila ponašanja za ustanovljavanje skloništa visokog rizika⁵⁷

1 Principi

Svrha skloništa je da se kreira siguran prostor za trgovane žene uključujući:

- Adekvatan i siguran smještaj;
- Pristup svim relevantnim zdravstvenim i socijalnim uslugama;
- Savjetovanje trgovanih žena na njihovom maternjem jeziku i
- Mogućnosti za obrazovanje i obuku.

2 Ciljne grupe

Ciljne grupe za sklonište su:

- Žene strankinje koje su trgovane u Saveznu Republiku Jugoslaviju u svrhu seksualne eksploatacije;
- Žene koje su državljanke Savezne Republike Jugoslavije i koje su trgovane u svrhu seksualne eksploatacije ili nekog drugog oblika eksploatacije i vraćene u zemlju porijekla;

⁵⁶ Sistem centralizovanih stanova koriste na primjer brojni NVO-i u Njemačkoj i Italiji.

⁵⁷ Pravila ponašanja su razvijena u Srbiji od strane multidisciplinarnog tima pod vođstvom OSCE-ove Misije 2001. godine. *Op.cit.*, supra 46, *Anti-Trafficking Activities of the Yugoslav Team*, str. 26.

- Žene strankinje koje su trgovane u Saveznu Republiku Jugoslaviju u svrhu eksploatacije (prisilni brak, radno iskorištavanje u kući i drugi oblici eksploatacije) i
- Žene koje su državljanke Savezne Republike Jugoslavije su trgovane u svojoj domovini u svrhu seksualne eksploatacije.

3 Sigurnost

Sklonište bi trebalo biti obezbjeđivano 24 sata dnevno. Nadalje, moraju postojati kapaciteti za brzo reagovanje u hitnim slučajevima, fleksibilnost usluga, povjerljivost, praćenje žena i osoblja na rutinske zdravstvene pretrage ili rekreativne izlaske.

Adresa prostorija treba da bude povjerljiva. Partnerima/kama za implementaciju nije dozvoljeno da daju adresu bilo kome uključujući i novinare/ke.

4 Ulazak u sklonište

Ukoliko dobrovoljno prihvate da pristupe skloništu, trgovane žene se upućuju u sklonište od strane Mobilnog tima Državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima.

Svaka žena se mora obavijestiti i prihvatiti pravila života u skloništu. Kršenje pravila vodi neposrednom isključivanju iz skloništa.

Pravila skloništa uključuju obavezu čišćenja i kuhanja, sporazum o pravilima za ulazak i napuštanje prostorija kao i restrikcije u korištenju telefona.

Iako bi veliki broj žena koje odsjedaju u skloništu možda željele da se vrate u svoje zemlje porijekla, to nije preduslov za prihvatanje boravka u skloništu.

Zakonski okvir za ostanak u skloništu će biti definisan u pismu namjere na osnovu jugoslovenskih i srbijanskih zakonskih odredbi za strance/kinje.

5 Struktura

Odbor za konsultacije koji se sastoji od članova/ica mobilnog tima i OSCE-ove Misije u Srbiji i Crnoj Gori (ranije Saveznoj Republici Jugoslaviji) će nadgledati implementaciju skloništa i tekućih aktivnosti.

6 Memorandum o razumijevanju

Biće potpisan Memorandum o razumijevanju između partnera/ki u implementaciji (Međunarodne organizacije za migracije i Savjetovanje protiv porodičnog nasilja).

7 Pismo namjere

Pismo namjere bi trebalo biti potpisano između partnera/ki u implementaciji i republičkih i federalnih ministarstava za unutrašnje poslove koje bi moglo sadržavati sporazume o sljedećim pitanjima:

- Pristup zatvorima i centrima za pritvor,

- Policijska reakcija i podrška kod hitnih slučajeva u skloništu;
- Policijska pratnja u slučaju bilo kog službenog putovanja;
- Ekspeditivna upućivanja žena koje su u pritvoru u službe koje se bave zaštitom žrtava;
- Obezbjedenje skloništa i njegovog osoblja i klijenata/ica;
- Kratkoročna dozvola boravka (u trajanju od 30 dana) u skladu sa preporukama Evropske Komisije;
- Identifikovanje kontakt osobe u relevantnoj agenciji za sprovođenje zakona.

8 Rukovođenje skloništem

Organizacija koja se zove «Savjetovanje protiv porodičnog nasilja» je odgovorna za rukovođenje skloništem.

9 Usluge

Tokom boravka u skloništu, ženama se nude sljedeće usluge:

- Medicinske pretrage;
- Psihološke konsultacije;
- Pravne konsultacije uključujući informisanje žena o budućim mogućim procedurama kao što su ulaganje žalbe, krivični postupci u smislu uloge osobe kao svjedoka/kinja na suđenju, i/ili traženje azila;
- Socijalno savjetovanje uključujući pomoć pri ponovnom izdavanju dokumenata i priprema za povratak u zemlju porijekla;
- Praćenje žena prilikom posjeta mjestima van skloništa i
- Prevod.

Sve gore navedene usluge se nude na dobrovoljnoj osnovi i nisu obavezujuće.

10 Zajedničke aktivnosti

U skloništu će biti obezbijeđene sljedeće zajedničke aktivnosti i usluge:

- Televizija, video, knjige, društvene igre i novine;
- Ručni radovi, slikanje i učenje jezika i
- Rekreativni izlasci u parkove i muzeje.

Primjeri pravila za osoblje u skloništu visokog rizika⁵⁸

- Sklonište mora biti čisto, tiho i da se o njemu dobro vodi računa;
- Susjedi ne bi trebali biti informisani o prošlosti klijenata/ica. Ukoliko je potrebno, može im se reći da su klijenti/ce došli/e u sklonište na stručnu obuku;
- Prijava po ulasku i izlasku iz skloništa treba da se obavlja iz sigurnosnih razloga. Izuzev noću, sloboda kretanja ne bi trebala biti ograničena. Rodbini bi trebalo biti dozvoljeno da posjete žene u skloništima za kratki boravak ukoliko se one slože sa takvim posjetama;

⁵⁸ *Op.cit.*, supra 54, *Human Rights in Practice*, str. 56.

- Ne dozvolite da vam sklonište postane “zoološki vrt” za turiste/kinje. Kada imate sklonište, mnoge organizacije koje obezbjeđuju usluge i novinari/ke bi možda željeli/e da posjete sklonište. Morate biti oprezni. Žene trebaju biti dobro unaprijed informisane o takvim posjetama kako bi se izbjegla konfuzija. Razgovori ne bi trebali biti obavljani bez prethodne saglasnosti sa osobama koje borave u skloništu.⁵⁹

Zaključci

Smještaj ili sklonište trebalo bi biti uređeno i organizovano u skladu sa potrebama svih trgovanih osoba uključujući muškarce, žene i djecu.⁶⁰

Pristup skloništimu ne bi trebao zavisiti od volje trgovane osobe da bude svjedok/inja u krivičnom postupku ili volje da se vrati kući.⁶¹

Trgovane osobe bi trebale imati pristup sigurnom smještaju. Istovremeno bi trebale imati pravo da se slobodno isele ukoliko to žele.

3.3. Specijalizovane usluge

Trgovanim osobama je potreban pristup specijalizovanim uslugama kao što su intervencija u kriznim situacijama, dugotrajno psihološko savjetovanje, pravne konsultacije, specijalistička obuka i podrška pri zaposlenju.

Specijalizovane usluge za trgovane osobe se nude u većini slučajeva od strane nevladinih centara za savjetovanje. Ovo može, a i ne mora da bude identično sa NVO-ima koji obezbjeđuju smještaj. Oni međutim blisko saraduju sa institucijama u vladinom i nevladinom sektoru koje nude sklonište. Pošto se u sklonište ne smještaju sve osobe za koje se pretpostavlja da su trgovane (na primjer, osobe koje su interno trgovane i koje imaju svoj vlastiti smještaj), centralna organizacija zadužena za koordinaciju treba da pruža ostale usluge.

Modeli organizacija koje nude specijalizovane usluge

Nevladine organizacije mogu vršiti specijalizovane usluge u objektima sa javnom adresom kao što su centri za kratki boravak, ili sa povjerljivom adresom iz sigurnosnih razloga. U tom slučaju, informacije se obezbjeđuju i sastanci se organizuju sa osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane po dogovoru preko telefona.⁶²

⁵⁹ *Ibid.*, str. 57.

⁶⁰ *Op.cit.*, supra 6, UN-ov Protokol o trgovini ljudima, član 3, Vidi definiciju trgovine ljudskim bićima.

⁶¹ *Op.cit.*, supra 12, UNHCHR Recommended Principles and Guidelines, Smjernica 6, član 1.

⁶² Problem sigurnosti u različitim regionima često utiče na odluku da se ustanovi centar za savjetovanje sa javnom adresom (centri za kratki boravak) ili tajnom adresom (konsultacija preko telefona za pomoć žrtvama ili sastanci sa kolegama/icama izvana). Većina NVO-a iz zapadnoevropskih zemalja održavaju konsultacije sa osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane u svojim centrima, dok istočnoevropski NVO-i, kao što je većina La Stradinih skloništa, drže svoje lokacije u tajnosti.

Centri za savjetovanje osoba za koje se pretpostavlja da su trgovane bi trebali da nude specijalizovane usluge u sljedećim oblastima:

- Zdravstvena pomoć;
- Programi savjetovanja (individualno i grupno);
- Psihološka pomoć;
- Pravna pomoć;
- Obrazovanje i druge vrste specijalizovane obuke;
- Pomoć pri zaposlenju i
- Podrška u radu sa vlastima.

Dobra praktična iskustva specijalizovanih usluga – primjer iz Bugarske

Dobri principi rada⁶³

Povjerljivost

Anonimnost i povjerljivost su najvažniji uslovi u radu sa žrtvama trgovine ljudima. Priče koje žene ispričaju o svojim životima, posebno one koje su uključene u prisilnu prostituciju imaju jak osjećaj sramote. Zabrinute su i to sa dobrim razlogom da će biti odbačene od svojih zajednica. Strah od stigmatizacije i marginalizacije je veoma jak. S druge strane, ove žene koje su preživjele trgovinu ljudima imaju informacije o svijetu kriminala i to ih čini veoma ranjivim. Stoga bi klijenti/ce trebali/le biti sigurni/e da sve što podijele sa drugima ostaje apsolutno poverljivo.

Sigurnost

Mnoge žene i djevojke koje su uspjele da pobjegnu iz lanca trgovine ljudima su riskirale svoje živote da bi u tome uspjele. Iskusile su ekstremne situacije i bile predmet ozbiljnog fizičkog i emocionalnog nasilja. Svaki dan je bio borba za opstanak. Sve ovo uništava osjećaj sigurnosti koji je potreban ljudima da bi normalno funkcionisali. Stabilizacija ovih emocija je prvi korak u procesu rehabilitacije. Procedure i praksa La Stradinog Programa za socijalnu pomoć (LSPSP) imaju za cilj da garantuju sigurnost svojih klijenata/ica. U mnogim slučajevima, ovo zahtijeva rad u saradnji sa policijom i nadležnim institucijama.

Samostalan izbor i donošenje odluka

U slučaju trgovine ljudima, žene ne kontrolišu svoje živote, nemaju izbora i pod pritiskom su. Povrat samostalnosti je povezan sa mogućnosti da same odlučuju o svojoj budućnosti. Kako bi se ovo učinilo, treba da imaju pouzdane informacije i jasnu ideju o postojećim mogućnostima. LSPSP nudi podršku i partnerstvo za donošenje važnih odluka i pravljenje planova za budućnost. Socijalni/e radnici/ce počinju od premise da su same žene najkompetentnije sudije/sutkinje u vlastitoj situaciji i oni/e poštuju i prihvataju sve njihove odluke.

⁶³ Animus Association/La Strada Bugarska, *La Strada Social Assistance Programme: Standards, Procedures and Methodology* (Bugarska, 2003. godina).

Oснаžивање

Život u situaciji gdje se trguje ljudima uništava ideju ličnih vrijednosti osobe i njenog/njevogovog samopouzdanja. LSPSP ima za cilj da povрати povjerenje preživjelih pomažući im da otkriju svoje jače strane i kvalitete. Prema klijentima/cama se ophodi sa poštovanjem i poštuje se njihovo ljudsko dostojanstvo. Smatra se da su klijenti/ce osobe koje imaju dokazan kapacitet da prežive u ekstremno teškim uslovima. Cilj je da im se pomogne da povrate vjeru u svoje sposobnosti i da povrate kontrolu nad vlastitim životima.

Pravedno postupanje sa žrtvama

Smatrati da su žrtve a ne počinioci/teljke odgovorne je rašireno shvatanje kojim se objašnjava nasilje. Sličan nepravedan odnos prema žrtvama postoji prema žrtvama trgovine ljudima: Žene su “to i tražile; one su luckaste i naivne”; “znale su da će raditi kao prostitutke”; “gledale su kako da lako dođu do novca”; ili “nisu ništa učinile da pobjegnju” itd. Žrtve trgovine ljudima proživljavaju bezosjećajno osuđivanje i okrivljivanje od ljudi koji bi im trebali pomoći. Stoga one više vole da ćute i drže u tajnosti svoju patnju. LSPSP promovira ideju da su jedini ljudi koji su odgovorni za patnju žrtava počinioci/teljke krivičnog djela trgovine ženama. Žrtve ne bi trebale biti optužene jer su bile u situaciji obmane i zloupotrebe.

Usluge koje obezbjeđuje La Stradin Program za socijalnu pomoć

LSPSP omogućava ženama i djevojkama koje su preživjele trgovinu ljudima sljedeće oblike pomoći i praktične podrške:

SOS telefon za pomoć žrtvama trgovine sa različitim radnim vremenom u različitim uredima nudi sljedeće:

- Emotivnu podršku;
- Upućivanje u La Stradin Program za socijalnu pomoć i druge organizacije;
- Partnerstvo u donošenju odluka i pripremi sigurnosnog plana i plana aktivnosti;
- Organizovanje sigurnog povratka u zemlju porijekla;
- Susretanje sa preživjelim na aerodromu, željezničkoj stanici ili autobuskoj stanici;
- Smještaj u skloništu (onom u vlasništvu La Strade ili neke druge organizacije);
- Psihološko savjetovanje, emotivna podrška i intervencija u kriznim slučajevima;
- Vođenje računa o neposrednim medicinskim potrebama, pomoć pri upućivanju na medicinske usluge;
- Pomoć u dobijanju pasoša i drugih dokumenata;
- Upućivanje advokatima;
- Pomoć oko čuvanja djece (u slučajevima gdje klijenti/ce imaju djecu);
- Pomoć pri stupanju u kontakt sa porodicom (u slučajevima gdje to žena želi da ostvari);
- Humanitarna pomoć u obliku hrane, lijekova i osnovnih artikala;
- Pomoć u pronalaženju zaposlenja i
- Zalaganje kod drugih organizacija kao što su: policija, opština, konzularni odjeli itd. u smislu prevencije da osoba ponovo postane žrtva.

Zaključci

Zbog heterogene prirode ciljne grupe, trgovanim osobama treba obezbijediti širok spektar usluga.

Koordinaciono tijelo, a najbolje bi bilo da to bude neka NVO, treba da zadrži sadašnju bazu podataka o raspoloživim socijalnim i drugim specijalizovanim uslugama u nevladinim i vladinim sektorima koji se mogu obezbijediti trgovanim osobama.

Organizacije koje su uključene u ove aktivnosti i njihovo osoblje bi trebali prihvatiti pravila ponašanja za rad sa trgovanim osobama.

4. Repatrijacija i uključenje u život društvene zajednice

Repatrijacija trgovane osobe u zemlju porijekla se dešava u većini slučajeva nakon isteka "vremena za razmišljanje" i po završetku krivičnog postupka. Samo u malom broju slučajeva se dodjeljuje dugotrajni boravak. Stoga bi državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima trebali da posvete pažnju strategijama i procedurama za repatrijaciju i uključenje u život društvene zajednice kako bi se osiguralo da su sačinjeni u skladu sa najboljim praktičnim iskustvima za zaštitu žrtava.

Repatrijacija trgovanih osoba uključuje složen skup pravnih pitanja. Obaveze zemalja porijekla i zemalja destinacije nisu uvijek jasne i nisu dovoljno široke da garantuju sigurnost i pravilno postupanje sa žrtvama.

Nadalje, pitanje finansiranja repatrijacije je nejasno u mnogim slučajevima. Pitanje ugrožavanja trgovane osobe po njenom povratku se često samo površno razmotri, ili se uopšte ne uzme u obzir. Ovo znači da su te osobe često izložene odmazdi i zastrašivanju od strane dobro organizovanih lanaca trgovine ljudima po povratku u zemlju porijekla. Stoga repatrijacija često dovodi do ponovnog trgovanja žrtvama.⁶⁴ Osim prijetnje sigurnosti, nakon povratka u zemlju porijekla, žrtve se mogu naći na istoj lokaciji i u očajnim ekonomskim i socijalnim prilikama iz koje su ih trgovci ljudima prvobitno vrbovali.

Globalna studija žena koje su trgovane u svrhu prostitucije otkriva sljedeće probleme po povratku:

- Nema mogućnosti zarade ili zaposlenja (pomenuto od strane 48% ispitanika);
- Psihički problemi (46%);
- Zdravstveni problemi (39%);
- Dugovi koji se ne mogu otplatiti (35%);
- Stigmatizacija ili odbacivanje od strane društva (33%);

⁶⁴ Vidi, između ostalog, "The Situation of repatriating women from the perspective of the counseling center La Strada, Warsaw, Poland" in KOK, *Trafficking in Women in Germany. Women's Projects in Germany on the Issue of Trafficking in Women. A Documentation* (Berlin, 2001. godina), str. 57 i sve koje slijede.

- Ostale teškoće uključujući odbacivanje od strane porodice, odmazde od strane kriminalnih mreža protiv žrtve i njene porodice ili rodbine, bez zdravstvene zaštite, ostavljene da se bave prostitucijom jer nemaju druge mogućnosti, ponovno uhvaćene od strane trgovaca ljudima, i bez smještaja (28%).⁶⁵

Stoga je važno istražiti da li postoje alternative repatrijaciji. U veoma malom broju slučajeva, zemlja destinacije izdaje dozvolu za stalni boravak žrtvi trgovine ljudima u toj zemlji. Takođe treba istražiti mogućnost odlaska u sigurnu treću zemlju.⁶⁶

4.1. Aspekti sigurnog povratka i uključenja u život društvene zajednice

Dokumentacija

Prije repatrijacije, trgovanoj osobi se moraju izdati papiri u zamjenu za oduzete koji će joj/mu omogućiti da putuje u i iz zemlje porijekla. Treba se povesti računa da ti papiri ne otkriju da je osoba žrtva trgovine ljudima. Takođe, lični podaci trgovane osobe ne bi trebali biti proslijeđeni vlastima u zemlji porijekla osim u slučajevima gdje je ta osoba dala eksplicitno odobrenje da se ovo uradi u interesu daljeg krivičnog gonjenja.⁶⁷

Putni troškovi

Kada se repatrijacija ne desi kao rezultat protjerivanja, postavlja se pitanje ko plaća putne troškove. Ovo se može regulisati bilateralnim sporazumima. Ostale mogućnosti postoje u obliku programa repatrijacije koje vode međunarodne organizacije ili NVO-i.

Sigurnost

Kako bi žrtva i članovi/ice njene/njegove porodice bili bezbjedni, utvrđeno je kao korisno iskustvo da se procijeni moguća sigurnosna situacija žrtve u zemlji porijekla. Repatrijacija može predstavljati ozbiljnu opasnost za žrtvu i ostale ako su:

- Članovi/ice porodice/prijatelji/ce/saradnici/e već bili kontaktirani ili im je bilo priječeno od strane krugova počinitelja/teljki;
- Trgovanoj osobi je priječeno od strane krugova počinitelja/teljki tokom vremena datog za razmišljanje ili tokom pravnog postupka;
- Počinioci/teljke znaju mjesto boravka osobe;
- Krugovi počinitelja/teljki su dio porodice te osobe, ili su joj prijatelji ili društveni krug u kojem se kreće;
- Trgovana osoba je marginalizovana i društveno izolovana kroz kulturnu ili društvenu stigmatizaciju;
- Vlada u zemlji porijekla nije u mogućnosti ili nema volju da zaštiti žrtvu ili svjedoka/inju od mogućih odmazdi ili nasilja.

⁶⁵ *Op.cit.*, supra 20, *Trafficking in Women*, str. 105. O ugroženosti trgovanih osoba nakon njihovog povratka u zemlju porijekla, vidi takođe supra 37, *Human Traffic, Human Rights*, str. 60.

⁶⁶ UNHCHR takođe preporučuje istraživanje mogućnosti sigurnog smještaja u trećoj zemlji. *Op.cit.*, supra 12, UNHCHR Recommended Principles and Guidelines, Smjernica 6, stav 7.

⁶⁷ *Op.cit.*, supra 37, *Human Traffic, Human Rights*, str. 41.

Uključenje u život društvene zajednice

Repatrijacija i uključenje trgovane osobe u život društvene zajednice trebalo bi se koordinirati unaprijed između zemlje destinacije i zemlje porijekla, a može takođe obuhvatiti tranzitne zemlje. Ova saradnja može biti organizovana između nevladinih usluga za savjetovanje ili uz dodatnu pomoć međunarodnih organizacija.

Odgovori na sljedeća pitanja mogu otkriti da li će uključenje žrtava u život u njihovim zemljama porijekla teći uspješno:

- Da li se trgovanoj osobi prijete krivičnim gonjenjem ili kaznom po njihovom povratku?⁶⁸
- Kakva struktura postoji za pružanje pomoći trgovanim osobama u zemljama porijekla?
- Da li policija na zahtjev obezbjeđuje zaštitu gdje je to potrebno?
- Postoji li funkcionalan program zaštite svjedoka/inja?
- Da li trgovana osoba ima pristup institucijama koje obezbjeđuju nužni smještaj?
- Da li se obezbjeđuje zdravstveno, psihološko i pravno savjetovanje?
- Da li osoba ima mogućnost da nastavi profesionalnu obuku i obrazovanje?
- Da li osoba ima pristup stalnom i zadovoljavajućem smještaju?
- Postoji li mogućnost za dugoročnu i nezavisnu ekonomsku sigurnost?

Dobri primjeri

Povratak uz pomoć međunarodnih organizacija

U mnogim zemljama članicama OSCE-a, Međunarodna organizacija za migracije (IOM) pomaže u organizovanju i finansiranju povratka trgovanih osoba koje nisu protjerane.

IOM takođe administrira brojne objekte nužnog smještaja i programa reintegracije koji se često sprovode u saradnji sa lokalnim nevladinim organizacijama.

Pomoć u repatrijaciji iz IOM-a se može usloviti na primjer otplatom pomoći IOM-u koju je trgovana osoba dobila ukoliko na kraju stekne prebivalište u zemlji destinacije ili se tamo vjenča.⁶⁹

Saradnja među NVO-ima

Veći dio repatrijacije se obavlja uz pomoć postojećih mreža nevladinih organizacija, naprimjer La Stradina mreža u Srednjoj i Istočnoj Evropi. Od 1995. godine, ova mreža je jačala vezu sa zapadnoevropskim i sjevernoameričkim nevladinim organizacijama kako bi se omogućio povratak i integracija trgovanih žena i djevojaka.

⁶⁸ U mnogim zemljama, prostitucija može rezultirati krivičnim gonjenjem. Takođe osobe mogu biti kažnjene po osnovi neispunjavanja obaveze brige o djeci u slučajevima gdje je trgovana osoba napustila djecu u zemlji porijekla.

⁶⁹ Vidi npr. IOM u Njemačkoj; IOM REAG/GARP program iz 2003. godine; Reintegracija i imigracioni program za tražioce azila u Njemačkoj (REAG), Program repatrijacije pomognut od vlade (GARP), član 3.3.2 (Otplata obaveze) i član 3.3.3. (Planiran konačan odlazak).

4.2. Zaključci

Uključenje trgovanih osoba u društveni život u zemlji porijekla može biti dugotrajan proces. Specijalizovane lokalne institucije mogu ponuditi dugotrajnu podršku na raznim poljima. Pošto su žrtve trgovine obično bivale regrutovane iz očajnih životnih okolnosti (ekonomskih, političkih i društvenih), njihov povratak ih može opet dovesti u neodrživu situaciju. Izraz “reintegracija” možda nije prikladan termin jer dugotrajna rehabilitacija i stabilizacija često zahtijeva stvaranje novih i sigurnijih uslova života. Državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima u zemljama porijekla bi trebali da uzmu aktivnu ulogu u osmišljavanju i implementiranju metoda da bi se pomoglo žrtvama koje su se vratile da se uključe u život društvene zajednice.

5. Posebne zakonske odredbe

5.1. Kompenzacija odnosno oduzimanje sredstava i imovine stečene kriminalnim radnjama

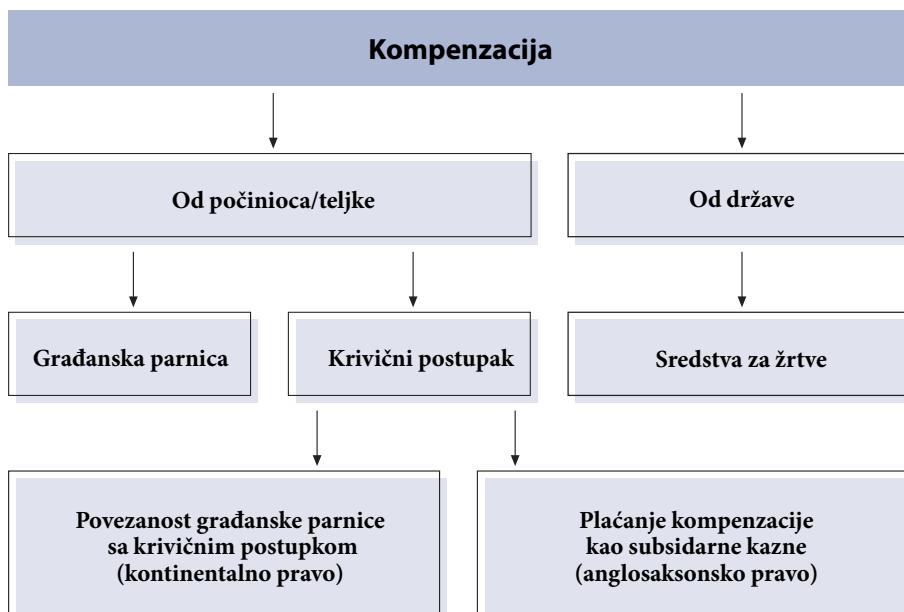
Plaćanje kompenzacije je oblik zadovoljavanja pravde koji može imati pozitivan efekat na sposobnost žrtve da pređe preko onoga što je preživjela/o. Takve isplate bi takođe mogle imati okrepiljujući i preventivni efekat pošto omogućava žrtvama da izgrade novi život za sebe po povratku u zemlju porijekla i da se bore protiv opasnosti da ponovo padnu u ruke trgovcima ljudima.

Žrtve kriminala imaju pravo na mogućnost kompenzacije po međunarodnim i evropskim standardima uključujući i UN-ov Protokol o trgovini ljudima, član 6 (6) i Okvirnu odluku Vijeća Evropske Unije od 15. marta 2001. godine o položaju žrtava u krivičnim postupcima. Državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima trebali bi da razmotre da li su domaći zakoni i procedure adekvatni i odgovarajući za žrtve trgovine ljudima i da li da se predlože bilo kakva dalja poboljšanja.

Ključni elemenat u mogućnosti da se da nadoknada žrtvi je da se kompenzacija uzme od počinioca krivičnog djela. Vezano za žrtve trgovine ljudima, bilo bi potrebno razmotriti sljedeće tri potencijalne oblasti koje bi bile predmet zahtjeva:

- Kompenzacija zbog lične patnje zbog fizičke i psihičke boli (nematerijalna šteta);
- Šteta pretrpljena zbog materijalnih gubitaka i
- Kompenzacija zbog neostvarenih zarada.

Na osnovu ovoga, ima mnogo shvatljivih modela za osiguranje kompenzacije za žrtve:

Kompenzacija uzeta od počinioca/teljke

Kompenzacija uzeta od počinioca/teljke koji/a je izazvao/la patnju i bol trebala bi biti primarni cilj.⁷⁰ Ovo se može postići na nekoliko načina.

Informacije i pravna podrška žrtvama

Važno je napomenuti da se žrtve moraju informisati rano i sveobuhvatno o njihovim pravima da traže kompenzaciju i da im se obezbijedi podrška u obezbjeđenju istih kroz sve mogućnosti navedene u ovom dijelu Priručnika.⁷¹

Građanska parnica

Žrtva bi trebala imati mogućnost da započne poseban parnični postupak i podnese privatnu tužbu protiv počinioca/teljke zbog materijalnog gubitka kao i za štetu zbog nanijete psihičke i fizičke boli. Pravo na takvu tužbu je propisano u pravnim sistemima većine zemalja. U praksi pak, građanske parnice često nose nepovoljnost da su suviše dugi procesi. Ovo može učiniti takvu proceduru neodrživom osim ako žrtva dobije dozvolu da ostane u zemlji destinacije tokom trajanja procedure. Nadalje, u nekim pravnim sistemima, utvrđena krivica pojedinca u krivičnom suđenju nije obavezujuća za građanske parnice čime se javlja potreba za obno-

⁷⁰ Vidi Okvirnu Odluku Vijeća EU (2001/220/JHA) od 15. marta 2001. godine o položaju žrtava u krivičnim postupcima, član 9(2). Svaka zemlja članica će preduzeti odgovarajuće mjere kako bi se ohrabrio prestupnik u obezbjeđenju adekvatne kompenzacije žrtvama.

⁷¹ *Ibid.*, član 4.

vljenim postupkom kojim žrtva ponavlja bolno svjedočenje. Kada god se žrtve trgovine ljudima upućuju da krenu ovim putem, obezbjeđenje ostanka u zemlji destinacije tokom trajanja postupka bila bi očigledna prednost.

Krivični postupak

Različite opcije se mogu primijeniti u krivičnim slučajevima. Neke zemlje (npr. Belgija,⁷² Njemačka i Italija⁷³) omogućuju spajanje građanske parnice za nadoknadu sa krivičnim postupkom protiv počinioca/teljke. Prednost ovog postupka je da je potrebno samo jedno suđenje za kažnjavanje počinioca/teljke i za kompenzaciju žrtve. Ovo poštedi žrtvu psihičkog tereta da mora proći kroz drugo svjedočenje, a smanjuje i troškove. Isti ishod se može postići u zemljama koje omogućavaju plaćanje nadoknade žrtvi od strane počinioca/teljke kao dio glavne presude.

Tužba zbog neostvarene zarade

Sekundarna oblast u kompenzaciji žrtve uključuje tužbe zbog neisplaćenih zarada. U većini slučajeva trgovine ljudima, sve ili dio zarada koje je žrtva zaradila su ostale neisplaćene. Stoga je značajno dozvoljavanje mogućnosti tužbe protiv počinioca zbog neisplaćenih plata. Međutim, ova mogućnost za kompenzaciju može postati problematična u zemljama gdje se prostitucija ne smatra legitimnim zaposlenjem ili gdje je osoba boravila ilegalno u zemlji dok je radila. U svjetlu posebnih okolnosti u kojima se nalazi žrtva trgovine ljudima, državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima trebali bi da razmotre da li da preporuče da vlada izda odobrenje ili da se usvoje specijalna pravila za žrtve trgovine ljudima kako bi im se omogućilo da podnesu tužbe za neisplaćene zarade.

Kompenzacija od strane države

Gdje se ne može osigurati kompenzacija žrtve od strane počinioca/teljke krivičnog djela, na primjer u situacijama gdje počinilac/teljka nema dovoljno sredstava ili se ne može otkriti visina sredstava, često postoje načini za kompenzaciju žrtava od strane države. Na primjer, države mogu ustanoviti fondove za žrtve kojima se osobe mogu obratiti sa zahtjevom za plaćanje kompenzacije. Kako bi ta sredstva bila efektivna u pomoći žrtvama trgovine ljudima, potrebne su posebne odredbe, posebno sljedeće:

- Ne bi trebalo biti isključenja po osnovi “nezakonitosti”, pošto žrtve trgovine ljudima rijetko zakonito borave u zemlji destinacije;
- Proces bi trebao biti jednostavan, zahtjevi bi trebali biti riješeni brzo pošto većina osoba samo kratko vrijeme ostane u zemlji destinacije;
- U mjeri u kojoj je to moguće, žrtva bi trebala da bude pošteđena daljih psihičkih patnji time što će se njen slučaj procijeniti koristeći spis i druge dokaze radije nego ispitivanje.

Nepovoljnost dobijanja kompenzacije preko državnih fondova jeste da su u većini slučajeva sredstva države veoma ograničena. Stoga će suma koja se isplati rijetko odražavati stvarnu patnju kroz koju je žrtva prošla.

⁷² Belgijski Federalni Krivični zakon, član 55 i svi koji slijede, član 61a.

⁷³ Italijanski Federalni Zakon o krivičnom postupku, član 47 i svi koji slijede.

Dodatna kompenzacija iz sredstava socijalne pomoći

Osim iz fondova za žrtve, postoje drugi primjeri kompenzacije koje obezbjeđuje država. Njemačka na primjer, je usvojila takozvani Zakon za kompenzaciju za žrtve brutalnih krivičnih djela. Ovaj zakon daje pravo ljudima čije je zdravlje ugroženo kao rezultat kriminala da se prijave za ljekovite tretmane, penziju ili dobijanje socijalne pomoći. Od podnosioca/teljke tužbe koji su stranci/kinje zahtijeva se da imaju zakonsko pravo na boravak u vrijeme kada su bili/e žrtve kriminala. Pošto ovo obično nije slučaj sa žrtvama trgovine ljudima, u takvim slučajevima relevantno federalno ministarstvo mora izdati posebno uputstvo kako bi se dozvolila kompenzacija.

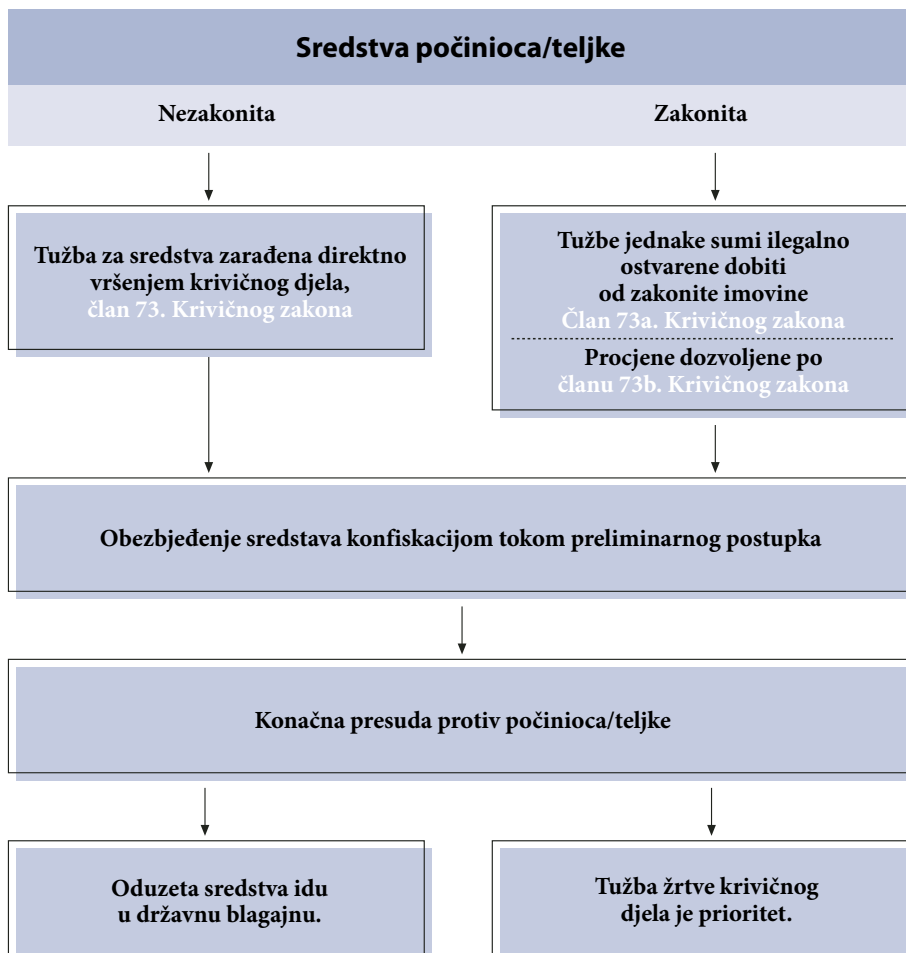
Oduzimanje dobiti stečene krivičnim radnjama

Oduzimanje dobiti stečene vršenjem krivičnog djela je važno ne samo pri obezbjeđenju sredstava za kompenzaciju žrtava nego se može koristiti u finansiranju državnih socijalnih usluga. Oduzimanje podrazumijeva konfiskaciju od strane države, sredstava koje je počiniac/teljka akumulirao/la ilegalno u toku vršenja krivičnog djela. Posebno u trgovini ljudima, ukupna suma nezakonitih zarada je znatna. Širom svijeta, ta suma se procjenjuje na više od 60 milijardi evra.⁷⁴

Oduzimanje dobiti pribavljene krivičnim djelom je osnovno sredstvo u kažnjavanju počinioca/teljke i može u nekim slučajevima imati veći efekat sprječavanja nego nametanje pritvora. Pravni sistemi nekih zemalja imaju odredbu za konfiskaciju nezakonito pribavljenih sredstava.

Kao primjer, odredbe Njemačkog Krivičnog zakona su predstavljene ovdje zajedno sa raznim mogućnostima oduzimanja sredstava od počinioca/teljke:

⁷⁴ Joachim Renzikowski, "Frauenhandel – Freiheit für die Täter, Abschiebung für die Opfer", u *Zeitschrift für Rechtspolitik*, str. 53 i sve koje slijede.

Iako je gore navedena procedura primjer dobre prakse, njena uspješna primjena ostaje ograničena. 2002. godine, samo 69 od ukupno 289 postupaka protiv trgovaca ljudima širom Njemačke je rezultiralo oduzimanjem nezakonito stečene dobiti. Međutim, ovaj proces je ipak rezultirao oduzimanjem procijenjenih 8.4 miliona evra.⁷⁵

⁷⁵ Op.cit., supra 17, *Trafficking in Human Beings 2002*, str. 18.

5.2. Boravišni status trgovanih osoba

Žrtve trgovine ljudima u zemljama destinacije mogu imati nelegalan status na osnovu: nezakonitog ulaska, započinjanja neovlaštenog zaposlenja, nelegalnih aktivnosti kao što je prostitucija, prosjačenje, krađa (u slučajevima trgovane djece) i isteka dozvole za boravak. Ilegalan status ide na ruku trgovcima ljudima na više načina. Prvo, čini te osobe lakim metama za iznudu i smanjuje mogućnost bijega iz njihove situacije. Drugo, deportacija kao rezultat ilegalnog boravka znači da u slučaju krivičnog gonjenja nema svjedoka/inja protiv počinitelja/teljki. Konačno, ilegalni status ovih osoba često znači da je pristup programima zaštite i podrške žrtvama blokiran i tužbe za kompenzaciju nisu moguće. Ovaj dio Priručnika ističe mogućnosti za boravišni status kako bi se prevazišle ove nezgodne situacije.

Stručnjaci/kinje u borbi protiv trgovine ljudima su identifikovali dodjelu zakonitog boravka u zemljama destinacije kao jedan od najvažnijih elemenata u osiguranju bezbjednosti, postupanja sa saosjećanjem i rehabilitacije žrtava. Ovo je istina bez obzira na volju žrtve da služi kao svjedok/inja u krivičnim gonjenjima.

Kada postoje razumne osnove da se pretpostavlja da je neko žrtva trgovine ljudima, dobro je dati osobi «vrijeme za razmišljanje» kako bi legalno ostao/la u zemlji destinacije dovoljno dugo da se stabilizuje situacija, da se osigura prestanak opasnosti ili da odmah po povratku kući ne bude opet trgovan/a. U nekim slučajevima, dozvola za privremeni boravak se može kasnije obnoviti ili se čak preobratiti u stalni boravak. U nekim zemljama, zakoni koji se bave pravom na boravak iz humanitarnih razloga ili zbog javnog interesa (npr. za svjedoke/inje u krivičnim gonjenjima) možda već postoje i stvaraju osnovu za davanje mogućnosti za boravak žrtava.

Pošto državni boravišni režimi imaju takav snažan uticaj na sudbinu žrtava trgovine ljudima, oni zaslužuju blisko praćenje od strane državnih mehanizama za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Kao jedan od njihovih glavnih i ranih zadataka, državni mehanizmi za upućivanje žrtava bi trebali izvršiti reviziju državnih zakona i procedura za dodjelu kratkotrajnog i dugotrajnog boravka za žrtve trgovine ljudima. Državni mehanizmi za upućivanje žrtava bi trebali procijeniti u kojoj mjeri bi promjene u državnom boravišnom režimu mogle dovesti do bolje zaštite žrtava i u skladu s tim dati preporuke.

“Vrijeme za razmišljanje”

U slučajevima gdje su žrtve trgovine ljudima mogle pobjeći iz te situacije, bilo kao rezultat policijske intervencije ili na neke druge načine, iskustvo pokazuje da iz raznih razloga one često ne mogu da razgovaraju o patnjama i kao takve da se predstave kao žrtve. Stoga je važan korak odrediti vrijeme tokom kojeg se osobama za koje se pretpostavlja da su trgovane daje legalan status i zaštita od mjera pritvora i deportacije. Tokom ovog perioda, žrtvama će trebati pristup određenim uslugama podrške kao što su:

- Odgovarajući i siguran smještaj;
- Psihološko savjetovanje;
- Socijalne usluge i zdravstvena zaštita i

→ Profesionalni savjet uključujući pravno savjetovanje.

Ovaj vremenski period takođe može omogućiti žrtvama da pokrenu pravni postupak u smislu tužbe za kompenzaciju. Vrijeme za razmišljanje takođe omogućava žrtvama da razmotre pod manjim pritiskom da li su spremne/i da svjedoče protiv počinioca/teljke. Pošto ovo predstavlja dalekosežnu odluku sa ozbiljnim posljedicama kako za život te osobe tako i za sigurnost članova/ica porodice u njenoj/njegovoj zemlji, osoba treba da ima vremena da procijeni sve moguće posljedice svog izbora.

Stručnjaci za borbu protiv trgovine ljudima i zaštitu žrtava su pobornici da se da vrijeme za razmišljanje od ne manje od tri mjeseca, kao što se na primjer dodjeljuje u Holandiji.

Pravo na kratkotrajni i dugotrajni boravak

Pored vremena za razmišljanje, davanje prava na dugotrajni boravak žrtvama trgovine ljudima rezultira suštinski boljim nivoom zaštite žrtava koje inače mogu biti u opasnosti od počinioca/teljki. Nadalje, prevazilaženje traume zbog trgovine ljudima je dug proces koji može biti dodatno pogoršan brzom repatrijacijom. Takođe, iskustvo pokazuje da će se žrtve prije složiti da budu svjedoci/kinje ukoliko svoj status smatraju sigurnim i ako se ne boje da će se prisilno i čim prije vratiti u zemlje porijekla. Ukoliko žrtve žele da pokrenu građansku parnicu protiv trgovaca ljudima, možda to neće moći uraditi bez dozvole za boravak. Konačno, pristup zasnovan na poštovanju ljudskih prava u borbi protiv trgovine ljudima sugerise da bi vlade trebale biti spremne da se pažljivije fokusiraju na iznalaženje načina da poboljšaju prava žrtava i rehabilitaciju.

Iz svih ovih razloga, neke vlade su bile voljne da dodijele duži boravak nekim žrtvama trgovine ljudima. Kada bi bile prouzrokovane humanitarnim razlozima kao što je opasna situacija u zemlji porijekla, izdavanje dugotrajne boravišne dozvole za žrtve trgovine ljudima bi moglo biti odgovarajuće.

Međunarodni i evropski standardi i mjere⁷⁶

Zakonski propisi vezani za boravak se trenutno preporučuju i promovišu i od strane međunarodnih i evropskih organizacija koje kreiraju pravne standarde.⁷⁷ UN-ov Protokol o trgovini ljudima na primjer obavezuje države-strane da razmotre mjere kojima se dozvoljava žrtvama trgovine ljudima da ostanu na njihovoj teritoriji, privremeno ili za stalno, u odgovarajućim slučajevima, posvećujući odgovarajuću pažnju i humanitarnim i faktorima saosjećanja.

⁷⁶ Za više informacija, o međunarodnim i evropskim standardima:

- Zaštita svjedoka za izdržavane osobe:

- Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, 2000. godina, član 24.
- Rezolucija Vijeća Evropske Komisije/Evropske Unije od 23. novembra 1995. godine o zaštiti svjedoka u borbi protiv međunarodnog organizovanog kriminala (oficijelna verzija EU/EC Council Resolution on the protection of witnesses in the fight against international organized crime), OJEC 327 07/12/1995.

- Dodjela boravišnog statusa:

- Okvirna odluka Vijeća Evropske Unije o položaju žrtava u krivičnom postupku, supra 70, član 10, broj 4.

⁷⁷ *Op.cit.*, supra 6, Protokol Ujedinjenih nacija o trgovini ljudima, član 7; *Op. cit.*, supra 70; Okvirna odluka Vijeća Evropske Unije o položaju žrtava u krivičnom postupku; *Op.cit.*, supra 16, ODIHR-ov Priručnik za reviziju zakonske regulative protiv trgovine ljudima, str. 58 i sve koje slijede.

U vrijeme objavljivanja ovoga Priručnika, Vijeće Evropske Unije je takođe razmatralo direktivu koja bi sadržavala niz novih zahtjeva za žrtve trgovine ljudima, uključujući vrijeme za razmišljanje i mogućnost dobijanja dozvola za privremeni boravak u zemljama Evropske Unije. Ova predložena Direktiva Vijeća bi obavezala zemlje članice da usvoje odredbu koja se odnosi na vrijeme za razmišljanje kao i kratkotrajne i dugotrajne boravišne dozvole za žrtve trgovine ljudima.⁷⁸ Predloženi pravni standardi su međutim već prevaziđeni u nekim zemljama članicama kao što su Belgija i Italija.

Određen broj vlada je usvojio zakone kojim se uređuje privremeni i dugotrajni boravak za žrtve trgovine ljudima. Belgija na primjer ima zakone kojima se propisuje vrijeme za razmišljanje od 45 dana koje se može produžiti u određenim okolnostima. U međuvremenu se žrtvama obezbjeđuju usluge. U slučaju kad je status osobe kao žrtve upitan, policija treba da traži savjet stručnjaka/kinja i organizuje kontakt između potencijalne žrtve i savjetodavnih servisa.⁷⁹ Belgijski zakon takođe navodi okolnosti u kojima se žrtvama može dodijeliti dugotrajni boravak ukoliko se žrtva složi da služi kao svjedok/inja i njeno/njegovo svjedočenje je odlučujuće za tužilaštvo i osudu počinioca/teljke.⁸⁰ Italija i Njemačka takođe imaju zakonodavstvo koje definiše okolnosti u kojima trgovane osobe mogu dobiti privremeni i dugotrajni boravak, kao i pristup socijalnim uslugama.

Sloboda kretanja

Žrtve trgovine ljudima takođe mogu biti nepravedno dovedene u nepovoljan položaj zbog imigracione politike kojom se na "crnu listu" stavljaju osobe koje su bile uključene u ilegalne aktivnosti ili osobe koje su možda boravile u zemlji ilegalno. U skladu sa prirodom krivičnog djela protiv njih, moguće je da su žrtve trgovine ljudima ušle u zemlju ilegalno i da su obavile nezakonite radnje tokom svog boravka tamo (npr. prostitucija ili rad bez dozvole). Crne liste ili "monitoring liste" koriste sve zemlje zasebno, a u nekim slučajevima ovu informaciju dijeli više zemalja. Ovaj efekat mreže je takav da se trgovanoj osobi koja je odvedena u neku zemlju protiv svoje volje i bila prisiljena da obavlja nezakonite radnje, mogu trajno zabraniti buduća putovanja u tu zemlju. Države ili organizacije sa takvim monitoring listama treba da se pobrinu da osiguraju da se imena trgovanih osoba ne stavljaju na te liste samo zato što su bile trgovane. Štaviše, treba usvojiti propise koji omogućavaju trgovanim osobama da budu informisane o takvoj registraciji i da imaju mogućnost da zatraže uklanjanje podataka.

⁷⁸ Nakon prvog objavljivanja ovog Priručnika početkom 2004. godine, Vijeće Evropske Unije je usvojilo Direktivu o dozvolama za boravak za državljane/ke trećih zemalja, žrtve trgovine ljudima ili one koji/e su bili predmet aktivnosti kojom se vršila ilegalna imigracija, a koji/e saraduju sa nadležnim vlastima. Između ostalog, Direktiva uvodi tromjesečno vrijeme za razmišljanje za žrtve trgovine ljudima kako bi im se omogućio oporavak i da donesu samostalnu i svjesnu odluku o tome da li da saraduju sa nadležnim organima. Tokom ovog perioda, one (a) ne mogu biti predmetom naredbe o protjerivanju (b) imaju pristup smještaju, medicinskoj i psihološkoj pomoći (c) imaju pristup besplatnoj pravnoj pomoći i prevodilačkim uslugama. (član 6 u vezi sa članom 7). Direktiva takođe uvodi izdavanje boravišnih dozvola, ali pod uslovom da žrtva saraduje sa nadležnim organima. Konačno, Direktiva Vijeća obavezuje zemlje članice da informišu bilo kog državljanina/ku treće zemlje za kojeg/u se misli da spada u slučajeve obuhvaćene direktivom o mogućnosti u skladu sa istom (član 5). Za detaljne odredbe, vidi Direktivu Vijeća Br. 2004/81/EC od 29.04.2004. godine, objavljena u Službenom glasniku L 261, 06/08/2004 P. 0019 - 0023.

⁷⁹ Uputstva Odjela za strance (Office des Etrangers), organima gonjenja, policiji, inspekciji za socijalne zakone i inspekciji za socijalna pitanja vezano za žrtve trgovine ljudima. (13. januar 1997. godine), član 5.

⁸⁰ *Ibid.*, član 8.3.

Dobri primjeri zakonodavstva koji se tiču boravišnih režima na državnom nivou.

Italija

Italijansko zakonodavstvo kojim se uređuje boravak i imigracija dozvoljava izdavanje sljedećih dozvola žrtvama trgovine ljudima:

- Privremeni boravak
 - Za svjedoke/inje i
 - Iz humanitarnih razloga.
- Dugotrajni boravak.

Vrijeme za razmišljanje

Italijanski zakon ne propisuje bilo kakav period za razmišljanje. Međutim, u praksi postoji djelimična tolerancija nezakonitog boravka da se dozvoli žrtvama da koriste usluge socijalne podrške i da se da vrijeme za razmatranje.⁸¹

Pravo na privremeni boravak

U skladu sa italijanskim zakonima o boravku i imigraciji, postoje dva načina da žrtve trgovine ljudima mogu dobiti dozvolu za privremeni boravak. Kao svjedoci/kinje, one imaju pravo na sljedeće:

- Dozvolu koja će važiti onoliko koliko traje pravni postupak. Boravišni status se dodjeljuje na šest mjeseci i može se produžiti do kraja suđenja.

Bez obzira na status svjedoka/kinja, italijanski imigracioni zakon takođe dozvoljava izdavanje:

- Dozvole za privremeni boravak iz humanitarnih razloga uključujući žrtve trgovine ljudima.⁸²

Uslovi koje osoba treba da zadovolji su sljedeći:

- Predmet je određene vrste eksploatacije;
- Žrtva organizovanog kriminala ili
- Osoba je u situaciji opasnoj po život.

Odgovarajuće prijave mogu izvršiti nevladine organizacije, kao i policija i pravni organi. Policija zadržava okvirne ovlasti da donese odluku. Takođe se

- Daje boravišna dozvola na šest mjeseci koja može biti produžena na primjer obezbjeđenjem dokaza da je započelo zaposlenje ili obrazovanje/obuka.

⁸¹ Elvira Niesner, Christina Jones-Pauly, *Frauenhandel in Europa. Strafverfolgung und Opferschutz im europäischen Vergleich* (Bielefeld, 2000. godina), str. 80.

⁸² Italijanski Zakon o imigraciji br. 40 u vezi sa Odlukom 286 (član 18).

U oba slučaja, davanje dozvole za boravak zavisi od učešća u programu za društvenu integraciju (časovi jezika, obrazovanje ili obuka, itd.). Takođe tokom boravka žrtva ima pristup:⁸³

- Socijalnim uslugama i zdravstvenoj zaštiti i
- Tržištu rada.

U slučaju da se pojedinac povuče iz integracionih programa, dozvola za boravak biva opozvana.

Pravo na dugotrajni boravak

Dozvola za dugotrajni boravak može biti izdata u slučaju dugotrajnog zaposlenja.

Posebno pozitivan aspekt italijanskih propisa jeste da dozvola boravka nije posebno uslovljena voljom osobe da svjedoči nego se dodjeljuje u slučajevima gdje svjedok/inja učestvuje u programima društvene integracije.

Spajanje porodica

Još jedna bitna stvar za žrtve trgovine ljudima je da je moguće da su u zemlji porijekla ostavile djecu. Ukoliko su zemlje izdale žrtvama trgovine ljudima dozvolu za kratkotrajni ili dugotrajni boravak, takođe mogu poželjeti da razmotre mogućnost preduzimanja koraka da se spoje sa svojom porodicom, posebno dozvoljavanja izdržavanoj djeci žrtava trgovine ljudima da im se pridruže tokom perioda njihovog zakonitog boravka. Ovo se može učiniti na humanitarnoj osnovi.

Azil

Osim raznih mogućnosti boravka za žrtve trgovine ljudskim bićima opisanim u ovom dijelu Priručnika, obezbjeđenje boravišnog statusa zbog azila takođe može biti odgovarajuće rješenje.

5.3. Osnovni principi zaštite podataka

Kako bi se osigurao okvir za povjerljivost zbog same žrtve kao i za druge koji su uključeni u proces, države bi trebalo da ustanove propise da spriječe neovlašteni prenos i objavljivanje informacija koje posjeduje žrtva. Ovaj dio Priručnika daje nekoliko opštih principa o zaštiti ličnih podataka i posebnim oblastima koje bi se trebale regulisati u interesu zaštite žrtve.

Državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima trebali bi da procijene državne zakone i procedure koje utiču na zaštitu podataka koji se odnose na žrtve trgovine ljudima. Oni bi trebali da preporučue bilo kakve neophodne promjene. Sljedeći dijelovi Priručnika ističu korisna iskustva koja državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima treba da razmotre.

⁸³ *Op.cit.*, supra 16, ODIHR-ov Priručnik za reviziju zakonske regulative protiv trgovine ljudima, str. 76.

Zaštita podataka

Zaštita podataka garantuje pravo osoba da kontrolišu upotrebu ličnih podataka. Definicija ličnih podataka uključuje ne samo detalje kao što su ime, adresa, datum rođenja i državljanstvo, nego takođe informacije o ličnim okolnostima kao što su aktivnosti, finansije, zdravstveno stanje što uključuje pitanja kao što su HIV ili trudnoća. Zaštita ličnih podataka se sve više smatra kao pravo, a ne samo korisna praksa kao na primjer prava na zaštitu podataka su ustanovljena članom 8 Povelje Evropske Unije o osnovnim pravima⁸⁴ i konkretniji termini su uključeni u Direktivu Evropskog Parlamenta o zaštiti podataka od 1995. godine.⁸⁵

Zaštita podataka žrtve bi se trebala jednako primijeniti na zemlju destinacije žrtve i zemlju porijekla. U slučajevima gdje ne postoje smjernice o zaštiti podataka, zemlje bi trebale da razmotre mogućnost njihovog kreiranja. Ovo bi se moglo učiniti putem opšteg zakonodavstva koje se odnosi na upotrebu ličnih podataka, ali se takođe može uraditi usvajanjem direktiva o zaštiti podataka koje su posebno kreirane za zaštitu žrtava trgovine ljudima.⁸⁶

Cilj propisa o zaštiti podataka bi trebalo da bude osiguranje da se procesuiranje ličnih podataka (u njihovom sakupljanju, skladištenju ili prenošenju) dešava samo u skladu sa pravnim direktivama ili uz saglasnost osoba na koje se oni odnose. Lični podaci bi trebali biti korišteni samo u svrhe zbog kojih su inicijalno prikupljeni. Po pravilu, ne bi se trebali dijeliti među državnim agencijama ili između državnih agencija i nevladinih organizacija ili kancelarija u inostranstvu. Nadalje, ljudi koji imaju pristup ličnim podacima zbog prirode posla koji obavljaju, trebali bi se obavezati da će čuvati njihovu povjerljivost. U praksi mogu postojati izuzeci opštem pravilu povjerljivosti kao na primjer u slučajevima gdje se osoba složi da se podaci koriste kada postoji opasnost za javni red, gdje služi u svrhu gonjenja kriminalaca i u slučajevima gdje njihova upotreba sprječava ozbiljno ugrožavanje druge osobe.

U okviru državnih mehanizama za upućivanje žrtava trgovine ljudima, sporazumi o saradnji trebali bi da uključe odredbe kojima se garantuje da se identitet i lični podaci žrtava neće dijeliti bez izričite saglasnosti žrtve.

Potreba da se zaštite lični podaci odnosi se takođe na pitanje lista za posmatranje koje su obrađene u prethodnom poglavlju ovog Priručnika. Ukoliko je ime žrtve uneseno u imigracionu listu za posmatranje koja se u nekim instancama dijeli sa drugim vladama, ono može ozbiljno uticati na buduće mogućnosti žrtve za putovanje ili zaposlenje van domovine. Žrtve trgovine ljudima se ne bi trebale stavljati na te liste samo zato što su žrtve kriminala. Ukoliko

⁸⁴ Član 8: Zaštita ličnih podataka:

1. Svako ima pravo na zaštitu svojih ličnih podataka.
2. Takvi podaci se moraju procesuirati pravedno u navedene svrhe i na osnovu saglasnosti osobe koje se to tiče ili na osnovu neke druge legitimne osnove sadržane u zakonu. Svako ima pravo pristupu prikupljenim podacima koji se tiču njega/nje, i pravo da se isti isprave.
3. Poštovanje ovih pravila će biti predmet kontrole nezavisnog tijela.

⁸⁵ Direktiva Evropskog parlamenta i Vijeća 95/46/EC od 24. oktobra 1995. godine o zaštiti pojedinaca vezano za procesuiranje ličnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka (Br. L 281/31).

⁸⁶ Npr. U sporazumima o saradnji, uputstvima za zaposlene u objektima gdje su žrtve smještene.

se to učini, o tome trebaju biti blagovremeno informisani i treba im se dati istinska mogućnost da isprave ili ospore uključene informacije.

Podaci o žrtvi ne bi trebali biti prosljeđeni savjetodavnim organima od strane organa krivičnog gonjenja bez izričite saglasnosti žrtve. Na isti način savjetodavni organi ne bi trebali da budu pod pritiskom da otkriju organima krivičnog gonjenja identitet svojih klijenata/ica ili drugih informacija vezanih za njih bez dozvole klijenta/ice. Kao što je opisano u ranijim poglavljima, jasna podjela odgovornosti i mandata među agencijama za sprovedbu zakona i savjetodavnih centara je odlučujuća za državne mehanizme za upućivanje žrtava trgovine ljudima kako bi osigurali transparentnost i zaštitu žrtava.

Zaštita ličnih podataka vezano za odnose sa medijima je veoma važna. Slučajevi trgovine ljudima izazivaju željan interes medija. Ovo jača potrebu da se posveti posebna pažnja zaštiti ličnih podataka žrtava od strane onih koji saraduju sa medijima. Kao opšte pravilo, ime žrtve, fotografija i lična istorija ne bi trebala da bude data medijima, kao ni bilo koji detalji koji bi mogli dovesti do identifikacije žrtve, kao što je na primjer njihova adresa.

Treba takođe da se povede računa o ličnim podacima u slučajevima kada bi se trebali kontaktirati službenici/e iz zemlje porijekla, na primjer ambasade u svrhu dobijanja novih dokumenata ili policije ili javnih tužilaca/teljica u toku bilateralnih ili međunarodnih dogovora o krivičnom gonjenju. U ovim slučajevima, mora se imati na umu da se pravila zaštite podataka u zemlji destinacije možda ne primjenjuju u zemlji porijekla. Ako zemlje porijekla nemaju solidna pravila o zaštiti podataka, postoji opasnost da obezbjeđenje istih može dovesti do stigmatizacije žrtava u njihovim domovinama kao i povećane opasnosti od trgovaca ljudima, ili čak i krivično gonjenje žrtve u zemljama gdje je prostitucija protivna zakonu.

Zaštita podataka kao elemenat izgradnje povjerenja i saradnje

Važna komponenta u zaštiti podataka je izgradnja povjerenja žrtve u diskreciju stručnih savjetnika/ca. Između stručnih savjetnika/ca i policije može postojati nepovoljna dihotomija u slučajevima trgovine ljudima pošto je stabilizovanje žrtve najčešće prioritet za savjetnika/cu dok je prioritet za policiju postizanje da žrtva saraduje u krivičnom gonjenju. Kao što je ranije navedeno u ovom Priručniku, žrtve trgovine ljudima su međutim često imale negativna iskustva sa policijom u zemljama porijekla i više vole da o svojim slučajevima razgovaraju sa savjetnicima/ama iz nevladinih organizacija. Kao rezultat, policija će možda pokušati da dođe do informacija koje je žrtva trgovine ljudima otkrila u povjerenju profesionalnom/oj savjetniku/ci. Ova situacija iziskuje da se usvoje propisi kojim će se zaštititi savjetnici/e od obaveze da prenesu povjerljive informacije protiv volje svojih klijenata/ica.

Žrtve trgovine ljudima su često traumatizovane i boje se odmazdi protiv njih samih i njihovih članova/ica porodice ukoliko otkriju informacije o počiniocima/teljicama. Takođe se boje posljedice otkrivanja svog ilegalnog statusa u zemlji. Međutim, kako bi savjetnik/ca bio/la u mogućnosti da procijeni situaciju klijenta/ice i ponudi mu/joj neophodnu pomoć, savjetniku/ci su potrebni detalji iz priče klijenta/ice. Ovo znači sljedeće:

- Često će osoba za koju se pretpostavlja da je trgovana morati priznati kažnjivo djelo (ilegalan ulazak u zemlju, ilegalan rad). Ovo je preduslov da se omogući savjetniku/ci da objasni klijentu/ci moguća rješenja situacije u koju su upali.
- Psihičko stabilizovanje može biti uspješno jedino kada je žrtva bila u mogućnosti da se u potpunosti sjeti njene/njegove priče uključujući i veoma lične podatke (na primjer, prostituciju i silovanje). Obzirom na strah od stigmatizacije, ovo se može često dešavati samo u savjetovalištu gdje žrtva vjeruje diskreciji savjetnika/ce.
- Kako bi se uvele neophodne mjere (zaštita svjedoka/kinje, dugotrajni boravak u zemlji destinacije), klijent/ica će morati otkriti sve što on/a zna o počiniocima/teljicama.

Žrtve se često boje da će otkrivanje takvih informacija bez obezbjeđenja povjerljivosti donijeti porazne posljedice kao što su na primjer odmazde počinitelja/teljice, krivično gonjenje zbog učešća u ilegalnim aktivnostima ili neposredno protjerivanje iz zemlje destinacije. Suočene sa ovakvom neprilikom, žrtve po pravilu čute ili se vrlo selektivno prisjećaju svojih iskustava. Rezultat je da se žrtvi ne mogu omogućiti sve vrste podrške i da vlasti nemaju koristi od njihove saradnje kao svjedoka/inje.

Rješenje ove dileme je da se profesionalni/e savjetnici/e u slučajevima trgovine ljudima obavežu na povjerljivost i da se oslobode bilo kakvog zahtjeva da otkriju informacije koje su im date u povjerenju od žrtava trgovine ljudima čak i kao dokaze u sudskom predmetu. Takva pravila povjerljivosti već postoje u nekim zemljama vezano za privatne razgovore pojedinaца sa pravnim i medicinskim stručnjacima/kinjama. Obaveza socijalnih radnika/ca da čuvaju povjerljivost podataka je takođe uključena u razne državne propise, na primjer u Njemački Krivični zakon.⁸⁷

Stručnjaci/kinje za borbu protiv trgovine ljudima predlažu da se takve odredbe razmotre od strane zemalja gdje još ne postoje. Štaviše, kako bi se osigurala povjerljivost bez obzira na profesiju, oni koji su obavezani na povjerljivost se mogu definisati kao:

Zaposleni/e ili predstavnici/e savjetodavnih agencija za žrtve trgovine ljudima.

Pravni tekst koji bi štitio savjetnike/ce od zahtjeva da otkriju informacije koje su im žrtve trgovine ljudima dale u povjerenju mogao bi izgledati ovako:

Zaposleni/e ili predstavnici/e savjetodavnih agencija za žrtve trgovine ljudima su ovlašteni/e da odbiju dati dokaze vezane za informacije koje su im žrtve trgovine ljudima dale u povjerenju tokom obavljanja njihovih profesionalnih dužnosti.

⁸⁷ Njemački Krivični zakon, član 203, poglavlje 1: “Kogod objavljuje povjerljivu informaciju vezanu za drugu osobu, posebno povjerljivu stvar vezanu za privatni život (...) koja je (...) 5. priznati/a državni/a socijalni/a radnik/ca ili radnik/ca koji/a radi na socijalnoj edukaciji ovlašten/a od države (...) koja mu/joj je povjerena, ili do koje su došli obavljajući dužnost u ovom svojstvu, kažnjava se kaznom zatvora do jedne godine ili novčanom kaznom.” (neslužben prevod teksta).

5.4. Zaštita i podrška svjedocima/kinjama

Dok se termin «zaštita svjedoka/kinja» najčešće koristi da opiše proces učešća osobe u policijskom programu za zaštitu svjedoka/inja (podrazumijeva mjere kao što su kreiranje novih identiteta za njih), ovo je samo jedan način iz širokog spektra zaštite i podrške žrtvama. Kreiranje novog identiteta je relativno rijetko u zaštiti žrtava-svjedoka/kinja trgovine ljudima. U praksi je relevantnija zaštita pojedinca i mjere podrške tokom trajanja sudskog procesa. Ovo poglavlje daje pregled formalnih i praktičnih komponenti u zaštiti svjedoka/inja.

Svjedočenje žrtava trgovine ljudima u pravnom postupku protiv počinitelja/teljki je od odlučujućeg značaja. Takvo svjedočenje uključuje ozbiljan stres i opasnost za svjedoka/inju. Kao žrtve nasilnog kriminala, većina ih je ozbiljno traumatizovana i ostaju predmet ekstremnog psihičkog stresa. Ovima se mogu dodati drugi stresni faktori: žrtve obično ne govore jezik koji se govori u zemlji destinacije; jednom kada se oslobode postojeće situacije, krajnje su usamljene, bez prijatelja, porodice ili druge veze sa društvom oko njih. Žrtve su takođe ponekad psihološki ovisne o ljudima iz kruga počinitelja/teljki.

Biti svjedokom/injom takođe može imati dalekosežan uticaj na život žrtava. Pošto postupci protiv trgovaca ljudima tipično obuhvataju osobe koje se bave organizovanim kriminalom, svjedoci/kinje i njihove porodice kod kuće su često u opasnosti. Dok je državi u interesu da sprovodi krivično gonjenje i možda ima zakone koji zahtijevaju od svjedoka/inja da svjedoče, rezultat je da žrtva trgovine ljudima sama vidi svjedočenje kao nešto što je u njenom interesu.

Uz osvrt na pozadinu problema, kreiranje mehanizma za zaštitu svjedoka/inja je važno i za njihovu ličnu sigurnost i za pridobijanje žrtava da sarađuju kao svjedoci/kinje. Iskustvo pokazuje da spremnost žrtava da sarađuju sa pravnim organima zavisi od shvatanja da su njihovi interesi i sigurnost uzeti u obzir.⁸⁸ Fizički i psihički oporavak žrtve je u interesu svih strana pošto su na kraju krajeva potreba žrtve za restitucijom i interes države da krivično goni počinioce krivičnog djela komplementarni. Zakonski proces je veoma zahtjevan za žrtvu, pa je važno da se stabilizuje ukoliko hoće da bude u mogućnosti da dovoljno kvalitetno svjedoči radi uspješnog krivičnog gonjenja. Pošto žrtva sebe stavlja u opasnost time što će svjedočiti, država ima odgovornost da obezbijedi zaštitu svjedoka/kinja.⁸⁹

U svjetlu ovih okolnosti, zaštita žrtava postaje pitanje od velike relevantnosti za državne mehanizme za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Kao dio njihovog plana rada, državni mehanizmi za upućivanje žrtava trebali bi da izvrše reviziju državnog zakonodavstva o zaštiti

⁸⁸ Vidi takođe Walter Buggisch, *Zeugenbedrohung und Zeudenschutz in Deutschland und den USA* (Berlin, 2001. godina), str. 86.

⁸⁹ Relevantne obaveze i preporuke po međunarodnim i evropskim standardima uključuje sljedeće: Konvenciju Ujedinjenih nacija o transnacionalnom organizovanom kriminalu, član 24 i 25.

- Protokol Ujedinjenih nacija za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, posebno ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, član 6(1).
- Rezolucija Vijeća Evropske Unije/Evropske Komisije od 23. novembra 1995. godine o zaštiti svjedoka u borbi protiv međunarodnog organizovanog kriminala.
- Okvirna odluka Vijeća Evropske Unije od 15. marta 2001. godine o položaju žrtava u krivičnim postupcima, član 8.

svjedoka/inja pošto se odnosi na žrtve trgovine ljudima. Oni bi takođe trebali da identifikuju nedostatke u državnim praksama i da predlože poboljšanja. Sljedeća poglavlja daju smjernice za državne mehanizme za upućivanje žrtava u vezi sa dobrim praktičnim iskustvima.

Zaštita svjedoka/inja

Bilo u kontekstu policijskih istraga ili krivičnog gonjenja, postoje tri ključna principa u zaštiti svjedoka/inje, i svi se trebaju razmotriti:

Zaštita svjedoka/inje

Fizička zaštita

Psihološka zaštita

Zaštita od nepravednog postupanja

Tradicionalno, pod zaštitom svjedoka/inje se podrazumijeva fizička zaštita svjedoka/inje. Ovo je posebno važno kada svjedok/inja svjedoči protiv organizovanog kriminala.

Psihološka zaštita je takođe važna. Glavna komponenta psihološke zaštite je posvećenost stabilizaciji psihičkog stanja žrtve i izbjegavanje daljeg stresa kroz na primjer ponovno dovođenje u situaciju da postane žrtva ili padanje u traumu kao posljedicu pravnog postupka.

Zaštita od nepravednog postupanja znači osiguranje da se sa žrtvom trgovine ljudima postupa na način kojim se poštuju njihova prava i dostojanstvo.

Još jedan oblik zaštite, zaštita identiteta ili anonimnost, može zaštititi svjedoka/inju garantujući time da ih optuženi/a ne može identifikovati.

Ukoliko se posebne vrste zaštite obezbijede svjedocima/kinjama, države moraju osigurati da se implementiraju na način da se ne miješaju sa pravom optuženog/e na pravično i javno suđenje.

Fizička zaštita

Fizička zaštita svjedoka/inje od strane policije tokom dužeg vremenskog perioda je neuobičajena u slučajevima trgovine ljudima. Određen broj zemalja ima programe zaštite svjedoka/inja ove vrste i iskoristili su ih u slučajevima trgovine ljudima. Međutim, ovaj oblik «tradicionalne» zaštite svjedoka/inje koja može obuhvatiti izolaciju, selidbu ili čak i promjenu identiteta košta veoma mnogo i stoga može biti limitirana samo na slučajeve u kojima će svjedočenje omogućiti vlastima da rasture strukturu organizovanog kriminala. Bilo bi neuobičajeno za žrtvu trgovine ljudima da može obezbijediti takvo svjedočenje. Štaviše, strogi uslovi i nefleksibilnost takvih programa su često neodgovarajući za žrtve trgovine ljudima koje se često nalaze u psihološki delikatnim uslovima.

Međutim, postoji određen broj drugih vrsta fizičke zaštite koja bi se trebala razmotriti za žrtve trgovine ljudima, zavisno od individualnih okolnosti koje mogu biti sljedeće:

- Policija prati žrtve trgovine ljudima od njihovog mjesta boravka do suda i nazad kada služe kao svjedoci/kinje;
- Sigurnosne mjere u sudnici kada svjedoče žrtve trgovine ljudima uključujući provjere naoružanja i identiteta svih osoba koje prisustvuju suđenju;
- Redovno informisanje žrtve o statusu pravnog postupka posebno ako je optuženi/a počinitelj/teljica pušten iz pritvora;
- Iz perspektive žrtve, jedna od najvažnijih vrsta zaštite jeste organizovanje neke vrste zaštite za njenu/njegovu porodicu u zemlji porijekla, jer mogu biti u opasnosti od istog lanca organizovanog kriminala koji je bio uključen u trgovinu žrtve.

Psihološka zaštita

Imajući u vidu da žrtve trgovine ljudima mogu biti traumatizovane, jedan od najvažnijih aspekata zaštite za žrtve koje služe kao svjedoci/kinje jeste da se ustanove zaštitne mjere kako bi se smanjio dalji mentalni bol zbog učešća u sudskom postupku. Neke od zaštitnih mjera se mogu ustanoviti relativno lako dok druge mogu zavisiti od državnih pravnih propisa i procedura koje uključuju sljedeće:

- Obezbjedenje punih informacija žrtvi-svjedoku/inji o tome šta da očekuje u sudnici, kako se sprovode postupci u kojima će učestvovati i koja su moguća pitanja koja će im se postaviti;
- Dozvoliti stručnom/oj savjetniku/ci u kojeg/ju je žrtva stekla povjerenje da se pridruži žrtvi na sudu i da sjedi s njom/njim tokom ispitivanja;
- Korištenje sudija/sutkinja, tužilaca/teljica i policije koji su prošli obuku da se upoznaju sa posebnim okolnostima žrtava trgovine ljudima i koji će u najvećoj mogućoj mjeri biti obzirni tokom saslušanja i ispitivanja žrtava;
- Izgradnja posebne čekaonice za žrtve u sudovima kako bi se izbjegao mogući susret svjedoka/inja sa okrivljenim/om ili njegovim/njenim saradnicima/ama dok čekaju na svjedočenje.

Zaštita od nepravednog postupanja

Postoji opasnost u nekim zemljama da će žrtva trgovine biti viđena kao prvo ili čak ekskluzivno kao sredstvo ili instrument za identifikaciju i gonjenje kriminalaca. Ova slika žrtava kao instrumenata ponekad može dovesti do nepravednog postupanja na niz načina. Na primjer, žrtve mogu biti predmet intenzivnih i ponovljenih ispitivanja od strane različitih grana agencija za sprovođenje zakona i krivičnog gonjenja. Od njih se može tražiti da prođu kroz detaljne medicinske pretrage. Mogu živjeti u neadekvatnim uslovima ili čak i biti zatvoreni tokom suđenja. Koliko god je žrtva vlastima vrijedna i korisna kao svjedok/inja, važno je imati na umu da žrtva takođe ima pravo na vlastito dostojanstvo i zaštitu svojih prava. Ovo je suština pravednog postupanja.

Još jedan važan aspekt pravednog postupanja je osiguranje da se žrtvi-svjedoku/inji obezbijedi adekvatan pravni savjet i pomoć. Ovo se prije svega odnosi na moguće implikacije pravnog

postupka za žrtvu-svjedoka/inju. Na primjer, da li će žrtva postati predmet gonjenja ukoliko prizna da je bila uključena u ilegalne aktivnosti kao što je prostitucija? Kao što je ranije navedeno u ovom Priručniku, takođe žrtvi-svjedoku/inji treba dati informacije i mogućnost da započnu svoj pravni postupak protiv počinioca/teljke. S tim ciljem, žrtva-svjedok/inja bi trebalo da ima pristup pravnim savjetima i pomoći od samog početka, čak i prije nego se složi da bude svjedok/inja.

Zaštita identiteta

Najsveobuhvatnija zaštita svjedoka/inja je zagantovana kada okrivljeni nije u mogućnosti da identifikuje osobu koja je svjedočila protiv njega. Pošto ovo može biti u suprotnosti sa principom «javnog suđenja», čak i države koje obezbjeđuju zaštitu identiteta svjedoka/inja stavljaju značajna ograničenja na praksu. Obično je ograničavaju na slučajeve gdje postoji jasna opasnost za svjedoke/inja i stavljaju druge restrikcije na svjedočenje onih svjedoka/inja čiji se identitet ne otkriva. Ovo se čini kako bi se osiguralo da okrivljeni u krivičnim postupcima uživa pravično suđenje i da ima mogućnost da obezbijedi efikasnu odbranu. Ipak postoji određen broj sredstava koje su vlade koristile u različitim okolnostima i sa različitim restrikcijama da bi zaštitile identitet žrtava koje služe kao svjedoci/kinje. Ovi bi se mogli razmotriti od strane država usvajanjem i revizijom zakona vezanih za trgovinu ljudima. Neki od primjera uključuju sljedeće:

- “Obavezivanje na povjerljivost” u okviru koje se tužioci/teljice obavezuju da neće odbrani otkriti informacije o svjedoku/inji tokom krivične istrage iako će se te informacije možda otkriti kasnije tokom suđenja;
- Saglasnost suda da prihvati svjedočenje “anonimnog/e svjedoka/inje”. U takvim slučajevima, identitet svjedoka/inje je poznat tužiocu/teljici i sudu, ali su ročišta organizovana tako da okrivljeni/a ne može identifikovati svjedoka/inju;
- Zakonska odredba da se identitet ili mjesto boravka svjedoka/inje može izdvojiti iz istražnih i tužiočevih/teljicinih spisa ukoliko svjedok/inja može biti ugrožen/a takvim svjedočenjem;
- Vizuelna i audio zaštita svjedoka/inja tokom sudskog postupka;
- Korišćenje izjava svjedoka/inja radije nego zahtijevanje da se svjedoci/kinje u predmetu lično pojave u slučajevima gdje svjedok/inja može biti u opasnosti zbog svjedočenja. U nekim zemljama, ovo se prije svega primjenjuje u postupku prije glavnog pretresa;
- Korišćenje audio i video snimaka ranijih ispitivanja svjedoka/inja može biti dozvoljeno pod određenim okolnostima.

Podrška svjedoku/inji

Osim naprijed opisanih zaštitnih mjera, žrtve koje su se složile da budu svjedoci/kinje često imaju potrebu za drugim oblicima podrške. Žrtve trgovine ljudima uopšteno govoreći nemaju nezavisan i lični sistem podrške u zemlji destinacije. Tokom sudskih postupaka koji znaju biti veoma dugi, one obično imaju potrebu za svim oblicima podrške ranije opisane u ovom Priručniku, kao što su smještaj, hrana i savjetovanje. One takođe zahtijevaju dozvolu da legalno ostanu u zemlji destinacije.

Žrtve koje služe kao svjedoci/kinje bi takođe trebale imati pristup pravnoj podršci. Ovo je važna zaštita pošto je većina žrtava trgovine ljudima bila prisiljena da se bavi ilegalnim aktivnostima. Štaviše, pravna podrška može omogućiti žrtvama da traže obeštećenje i kompenzaciju od počinitelja/teljki. U nekim zemljama žrtve kriminala već imaju pravo na pravnu podršku od države. Države u kojima ovo ne postoji bi trebalo da razmotre načine kako će obezbijediti ovakvu podršku žrtvama trgovine ljudima uopšte ili makar onima koji su se složili da budu svjedoci/kinje u sudskim postupcima.

Dobar primjer zakonodavstva za zaštitu svjedoka/inja iz njemačkog zakona

Zaštitne mjere pred sudom Proceduralne mjere

Isključenje okrivljenog

Isključenje okrivljenog/e tokom saslušanja svjedoka/inje posebno doprinosi psihološkoj zaštiti svjedoka/inje.

Njemački Zakon o krivičnom postupku⁹⁰ dozvoljava takvo isključenje u slučajevima ukoliko je okrivljeni/a prisutan kada:

- Postoji strah da svjedok/inja neće reći istinu;
- Riječ je o značajnom ugrožavanju dobrobiti svjedoka/inje koji/a ima manje od 16 godina starosti;
- Postoji velika opasnost zbog ozbiljne štete po zdravlje svjedoka/inje.

U ovakvim slučajevima, okrivljeni/a se onda udaljava iz sudnice tokom saslušanja svjedoka/inje. Poslije saslušanja, sudija/sutkinja predsjedavajući/a ponovo uvodi okrivljenog/u u sudnicu i informiše ga/ju o suštini saslušanja.

Međutim, iskustva sa suđenja u slučajevima trgovine ljudima u Njemačkoj pokazuju da se ova mogućnost zaštite žrtve koristi samo u izuzetno rijetkim situacijama.

⁹⁰ Njemački Zakon o krivičnom postupku, član 247.

Isključenje javnosti

U skladu sa njemačkim krivičnim postupkom, osnov za isključenje u slučajevima trgovine ljudima postoji kada:

- Predmet ispitivanja uključuje lične podatke koji se odnose na svjedoka/inju ili žrtvu u slučaju kada bi javna diskusija prejudicirala interese vezane za zaštitu;⁹¹
- Postoji strah od opasnosti po život, fizičku sigurnost ili slobodu svjedoka/inje;⁹²
- Treba da se ispita osoba mlađa od 16 godina.⁹³

Uprkos nalogima za isključenje javnosti, pojedincima se može dozvoliti da prisustvuju.⁹⁴ Ovo je važno na primjer u slučajevima gdje se stručni/e savjetnici/e pridružuju žrtvi.

Njemački Zakon o krivičnom postupku zabranjuje prisustvo medija tokom postupka.⁹⁵ Namjera ovog navoda je prije svega da se sačuva ljudsko dostojanstvo okrivljenog/e, ali istovremeno štiti svjedok/inja.

Video saslušanje

Tamo gdje se opasnost po dobrobit žrtve ne može izbjeći niti isključenjem okrivljenog/e niti javnosti, njemački pravni postupak dozvoljava saslušanje svjedoka/inje korištenjem videa.⁹⁶ Namjera je da se garantuje obzirno saslušanje posebno već namučenih svjedoka/inja. Saslušanje svjedoka/inje koji se nalazi na drugom mjestu simultano se prenosi u sudnicu putem audio i video prenosa.

Takva video saslušanja su takođe primjenjiva u slučajevima trgovine ljudima gdje je svjedok/inja napustio/la zemlju destinacije pošto se ova mjera može dozvoliti takođe u slučajevima gdje je prisustvo svjedoka/inje nerazumno zbog velike udaljenosti od suda.

U svim slučajevima gdje se koristi video saslušanje, mora postojati garancija da se snimci neće zloupotrijebiti.

Ostale mjere zaštite i podrške

Njemački Krivični zakon predviđa klasifikovan sistem prava na zaštitu i učešće u skladu sa mjerom u kojoj je kriminal uticao na svjedoka/inju.

Pravni/a savjetnik/ca svjedoka/inje

Svjedoci/inje koji nisu žrtve kriminala takođe imaju pravo na konsultovanje sa tzv. pravnim/om savjetnikom/com svjedoka/inje. U nekim situacijama na primjer kada se svjedok/inja ne može sam/a pobrinuti za svoja prava, a posebno u slučajevima gdje postoji strah od odmazd,⁹⁷ država će dodijeliti i platiti pravnog/u savjetnika/cu za svjedoka/inju.

⁹¹ Njemački Akt o sudovima, član 171b.

⁹² *Ibid.*, član 172, stav 1a.

⁹³ *Ibid.*, član 172, stav 4.

⁹⁴ *Ibid.*, član 175, stav 2.

⁹⁵ *Ibid.*, član 169.

⁹⁶ *Op. cit.*, supra 90, Njemački Zakon o krivičnom postupku, član 247a; Supra 76, UN-ova Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, član 24 (b).

⁹⁷ Theodor Kleiknecht, Lutz Meyer-Göfner, *Kurzkommentar zur Strafprozessordnung*, 44. Auflage (Minhen, 1999. godina), član 68b, stav 1.

Pravni/a savjetnik/ca svjedoka/inje ima pravo da bude prisutan/na tokom ispitivanja svjedoka/inje od početka prethodnog postupka. Ovo dozvoljava savjetniku/ci da nadgleda da li se poštuje pravo na zaštitu žrtve kao i da zahtijeva da se ova prava primjenjuju gdje je to potrebno time što će:

- Ulagati prigovor u slučaju nepravilnog ispitivanja;
- Zahtijevati isključenje okrivljenog/e, itd.

Pravni/a savjetnik/ca žrtve

Tamo gdje je svjedok/inja takođe i žrtva kriminala, zagarantovano mu/joj je poštovanje veliki broj prava.⁹⁸ Njemački krivični zakon razlikuje ovdje pomoćne/dodatne privatne tužioce/teljice (većinom žrtve nasilja) i (samostalne) privatne tužioce/teljice (obično žrtve imovinskog kriminala).

(Samostalni) privatni tužilac/tužiteljica⁹⁹

(Samostalni) privatni tužioci/teljice imaju pravo da konsultuju pravnog/u savjetnika/cu o vlastitom trošku. Pored gore navedenih prava koja ima pravni/a savjetnik/ca svjedoka/inje, on/a ima i dodatna prava kao što su:

- Ograničen pristup spisima;¹⁰⁰
- Može se dozvoliti prisustvo dodatnog/e savjetnika/ce tokom saslušanja;¹⁰¹
- O presudi se daje obavještenje na zahtjev¹⁰² iako nema prava na žalbu.

Pomoćni/dodatni privatni tužilac/teljica¹⁰³

Svjedoci/kinje koji su istovremeno pomoćni/e/dodatni/e privatni/e tužioci/teljice imaju dalekosežnija prava. Kod određenih krivičnih djela,¹⁰⁴ uključujući i trgovinu ljudima, od prethodnog postupka pa nadalje dodjeljuje se pravni/a savjetnik/ca o državnom trošku i bez obzira na finansijska sredstva koja posjeduje svjedok/inja.¹⁰⁵

⁹⁸ *Op.cit.*, supra 70, Okvirna Odluka Vijeća Evropske Unije o položaju žrtava u krivičnim postupcima, član 6.

⁹⁹ *Op.cit.*, supra 90, Njemački Zakon o krivičnom postupku, član 406f.

¹⁰⁰ *Ibid.*, član 406e.

¹⁰¹ *Ibid.*, član 406f.

¹⁰² *Ibid.*, član 406d.

¹⁰³ *Ibid.*, član 406f.

¹⁰⁴ *Ibid.*, član 395.

¹⁰⁵ Kao pomoćni privatni/e tužioci/teljice, žrtve-svjedoci/kinje imaju pravo na učešće. Ovo na primjer znači:

- Pristup spisima preko pravnog/e savjetnika/ce;
- Pomoćni/e privatni/e tužioci/teljice imaju pravo prisustvovati sudskom ispitivanju okrivljenih ili svjedoka/inja u prethodnom postupku;
- Pomoćni/e privatni/e tužioci/teljice imaju pravo da prisustvuju cijelom suđenju iako će i sami/e biti pozvani/e da svjedoče;
- Imaju pravo da traže izučeće sudija/sutkinja i vještaka/inja pod određenim uslovima;
- Imaju pravo da ispituju okrivljene, svjedoke/inje, i vještake/inje;
- Imaju pravo da donesu prijedlog da čuju dokaze;
- Imaju pravo da daju izjave na sudu i
- Imaju pravo da daju završnu riječ na sudu.

V. ZAKLJUČNE NAPOMENE

Državne mehanizme za upućivanje žrtava trgovine ljudima treba izgrađivati zasnivajući ih na postojećim strukturama

Pročitavši ovaj Priručnik, čitaoci bi trebali imati bolje razumijevanje složenog zadatka koji se sastoji u kreiranju profesionalnog sistema upućivanja i zaštite žrtava zasnovanog na postojećim državnim i lokalnim infrastrukturama. Treba identifikovati različite nosioce/teljke aktivnosti. Treba da bude procijenjen njihov potencijalni doprinos, i kreirano strateško partnerstvo. Iako u nekim zemljama možda postoje osnove državnog mehanizma za upućivanje žrtava, u drugim se pak tek trebaju preduzeti početni koraci u kreiranju procedura za identifikaciju i sporazuma o saradnji.

Ovaj Priručnik uzima u obzir različite stadije razvoja i implementacije državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima širom teritorija koji pokriva OSCE. Zemlje sa razvijenijim državnim mehanizmom za upućivanje žrtava mogle bi dalje elaborirati funkcionisanje mjera za zaštitu podataka i svjedoka/inja ili poboljšati kapacitet za nadgledanje efikasnog funkcionisanja svog državnog mehanizma za upućivanje žrtava. Ostale zemlje bi mogle započeti prvo sa obukom vezanom za saradnju nevladinih organizacija i agencija za sprovođenje zakona kako bi se kreirale osnove za dalji razvoj.

OSCE se zalaže za podršku razvoju državnih mehanizama za upućivanje žrtava trgovine ljudima

Na sastanku ministarskog vijeća u Maastrichtu, OSCE je usvojio Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima. Akcioni plan preporučuje da zemlje članice OSCE-a ustanove državne mehanizme za upućivanje žrtava trgovine ljudima gradeći partnerstva između civilnog društva i agencija za sprovođenje zakona, kreirajući smjernice za pravilno identifikovanje trgovačkih osoba, ustanovljavanje multidisciplinarnih i međusektoralnih timova kako bi se razvijale i nadgledale strategije djelovanja.¹⁰⁶

ODIHR-ov program tehničke podrške

Kako bi pomogao u kreiranju i razvoju državnih mehanizama za upućivanje žrtava trgovine ljudima, ODIHR-u je dat zadatak kroz OSCE-ov Akcioni plan da obezbijedi obuku i pruži podršku zemljama članicama.¹⁰⁷ Ovaj Priručnik je jedan korak naprijed u tim naporima. ODIHR će dalje razvijati metodologiju obuke za kreiranje i implementaciju državnih mehanizama za upućivanje žrtava, a što će rezultirati implementacijom pilot-projekata u nekoliko OSCE-ovih zemalja članica u saradnji sa njenim terenskim misijama i u konsultaciji sa nadležnim vladinim agencijama i akterima/kama iz civilnog društva. Osnivanje i obuka efikasnih i uključivih državnih mehanizama za upućivanje žrtava nadograđivaće lokalne kapacitete promovišući i osiguravajući transparentnu i multidisciplinarnu aktivnost.

¹⁰⁶ *Op.cit.*, supra 4, OSCE-ov Akcioni plan, V. Zaštita i asistencija, Član 3.

¹⁰⁷ *Ibid.*, III. Istraga, sprovođenje zakona i krivično gonjenje.

ODIHR-ov program za tehničku pomoć će davati podršku razvoju i publikaciji materijala za obuku što će pomoći implementaciji državnih mehanizama za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Materijali za program mogu uključivati zajedničke publikacije sa OSCE-ovom Jedinicom za strateška policijska pitanja, kao i druge zajedničke poduhvate kao što je publikacija smjernica za identifikaciju i ispitivanje osoba za koje se pretpostavlja da su trgovane. Na web-stranici **www.legislationonline.org** će biti na raspolaganju materijali koji se odnose na pravne standarde i novine u zakonima, kao i pregled legislative i reformske aktivnosti.

Materijali i korisna iskustva iz programskih aktivnosti će se staviti na raspolaganje preko ODIHR-ovog centra za razmjenu podataka i informacija vezanih za borbu protiv trgovine ljudima. Stručnost stečena kroz tekuće inicijative će biti razmijenjena između zemalja pri kreiranju i implementaciji programskih aktivnosti, takođe jačajući bilateralne i regionalne spone.

Kao krajnja napomena, autorice se nadaju da će koncept državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima doprinijeti značajnom poboljšanju postojećih mjera za borbu protiv trgovine ljudima i jačanju pristupa zasnovanog na poštovanju ljudskih prava. Svjedočenja žrtava ne bi trebalo i dalje da opisuju kontinuirana zlostavljanja i nedostojanstveno postupanje državnih vlasti i drugih učesnika/ca nakon što žrtve pobjegnu od onih koji/e ih eksploatišu.

VI. LITERATURA

Animus Association Foundation/La Strada Bugarska, *Trafficking in Women. Questions and Answers* (Bugarska, 2002. godina).

Animus Association/La Strada Bugarska, *La Strada Social Assistance Programme: Standards, Procedures and Methodology* (Bugarska 2003. godina).

<http://www.animusassociation.org/en/lastrada.html>

Anti-Slavery International, *Human Traffic, Human Rights: Redefining victim protection* (Horsham, 2002. godina).

<http://www.antislavery.org/homepage/resources/humantraffichumanrights.htm>

Anti-Slavery International, *Recommendations of the European Union Roundtable Discussion* (London, 24. oktobar 2002. godine).

Anti-Trafficking Activities of the Yugoslav Team to Combat Trafficking in Human Beings 2001/2002 (Aktivnosti na polju borbe protiv trgovine ljudima jugoslovenskog tima za borbu protiv trgovine ljudima 2001/2002) (Beograd, 2001. godina).

http://www.osce.org/attf/pdf/nap_yusr.pdf

Buggisch, Walter, *Zeugenbedrohung und Zeugenschutz in Deutschland und den USA* (Berlin, 2001. godina).

Carchedi, Francesco, *Voluntary and involuntary prostitution deriving from trafficking of women, Some Structural Characteristics*, materijal za seminar «Christian Action and Networking against Trafficking in Women (CAT)», održan u Pragu, Češka Republika, april 2003. godina.

Njemačka Federalna krim policija (BKA), *Trafficking in Human Beings 2002* (Wiesbaden, 2003. godina).

http://www.bka.de/lageberichte/mh/2002/lagebildmh_en.pdf

Njemački Federalni Akt o zaštiti podataka (German Federal Data Protection Act).

Federalna Republika Njemačka, *Regulation of Co-operation between Police and Counselling Agencies for the Protection of Victim-Witnesses in Cases of Human Trafficking* (Regulisanje saradnje između policije i savjetodavnih institucija za zaštitu žrtava – svjedoka/inja u slučajevima trgovine ljudima), zajednička cirkularna direktiva Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva za rad i socijalna pitanja i Ministarstva pravde u Donjoj Saksoniji, 10. oktobar 2001. godine.

Global Alliance Against Trafficking in Women, *Human Rights in Practice. A Guide to Assist Trafficked Women and Children* (Bankok, 1999. godina).

Kleinknecht, Theodor, Lutz Meyer-Goßner, *Kurzkomentar zur Strafprozessordnung*, 44. Auflage (Minhen, 1999. godina).

IOM Njemačka: IOM REAG/GARP Program iz 2003. godine: Program reintegracije i emigracije za tražioce azila u Njemačkoj (REAG), Program repatrijacije pomognut od strane vlade (GARP)

Kartusch, Angelika, *Priručnik za reviziju zakonske regulative protiv trgovine ljudima*, (OSCE/ODIHR, Varšava, 2001. godina), vidi englesku, rusku i srpsku verziju na <http://www.osce.org/>.

KOK, *Trafficking in Women in Germany, Women's Projects in Germany on the Issue of Trafficking in Women. A Documentation* (Berlin 2001. godina).

La Strada Češka Republika, *Information on services provided by La Strada CR* (Prag, 2003. godina). <http://www.strada.cz>

Limanowska, Barbara, *Trafficking in Human Beings in Southeastern Europe: Current Situation and Responses to Trafficking in Human Beings in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, the Federal Republic of Yugoslavia, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Romania* (ODIHR/UNICEF/UNHCHR, Beograd, 2002. godina). <http://www.osce.org/odihhr>

Niesner, Elvira, Christina Jones-Pauly, *Frauenhandel in Europa, Strafverfolgung und Opferschutz im europäischen Vergleich* (Bielefeld, 2000. godina).

ODIHR-ov izvještaj sa konferencije, *Europe Against Trafficking in Persons* (Konferencija u Berlinu, 15-16. oktobra 2001. godine). <http://www.osce.org/odihhr>

On the Road, *Article 18: Protection of Victims of Trafficking and Fight Against Crime (Italy and European Scenarios)*, Izvještaj sa Istraživanja (Martinsicuro, 2002. godina).

Renzikowski, Joachim, "Frauenhandel – Freiheit für die Täter, Abschiebung für die Opfer", u *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 1999. godina.

SECI, *Evaluation Report of Operation Mirage. A SECI Effort to Combat Trans-Border Trafficking of Human Beings & Illegal Migration* (Bukurešt, 2003. godina).

Sjedinjene Američke Države, *Victims of Trafficking and Violence Protection Act 2000* (Public Law 106-386-28. oktobar, 2000. godina). <http://www.state.gov/documents/organization/10492.pdf>

Video svjedočenje žene-žrtve trgovine ljudima, Human Dimension Implementation Meeting, Varšava, 2002. godina.

Wijers, Marjan, Lin Lap-Chew, *Trafficking in Women, Forced Labour and Slavery-like Practices in Marriage, Domestic Labour and Prostitution* (Utreht, 1997. godina).

VIJEĆE EVROPE

European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, (Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama), 1950. godina.
<http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/005.htm>

Council of Europe Recommendation No. R (2000) adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 May 2000 and Explanatory Memorandum, (Vijeće Evrope, Preporuka br. R (2000) 11 usvojena od strane Ministarskog komiteta Vijeća Evrope 19. maja 2000. godine i Memorandum sa objašnjenjima).
http://www.coe.int/t/cm/Home_en.asp

EVROPSKA UNIJA

Brussels Declaration on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings, European Conference on Prevention and Combating Trafficking in Human Beings – Global Challenges for the 21st Century (Briselska Deklaracija o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima, Evropska konferencija o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima – Globalni izazovi za 21. vijek), 18. - 20. septembar 2002. godine.
<http://www.belgium.iom.int/STOPConference/Conference%20Papers/brudeclaration.pdf>

Charter of Fundamental Rights of the European Union, OJ C 364 18/12/2000 (Povelja o osnovnim pravima Evropske Unije).
http://www.belgium.eu.int/comm/justice_home/unit/charte/index_en.html

EU/EC Council Resolution of 23 November 1995 on the protection of witnesses in the fight against international organized crime, OJEC 327 07/12/1995 (Rezolucija Vijeća, Evropske Unije/Evropske Komisije od 23. novembar 1995. godine o zaštiti svjedoka u borbi protiv međunarodnog organizovanog kriminala).

Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (Direktiva 95/46/EC Evropskog parlamenta i Vijeća od 24. oktobra 1995. godine o zaštiti pojedinaca vezano za procesuiranje ličnih podataka i o slobodnom korištenju tih podataka).
http://www.europa.eu.int/comm/internal_market/privacy/law_en.htm

EU Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal procedures 2001/220/JHA (Okvirna Odluka Vijeća Evropske Unije od 15. marta 2001. godine o položaju žrtava u krivičnom postupku).
http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2001/I_082/I08220010322en00010004.pdf

Draft EU Council Directive (14994/03) on the residence permit issued to third-country nationals victims of trafficking in human beings or who have been the subject of an action to facilitate illegal immigration who cooperate with the competent authorities (Nacrt Direktive Vijeća Evropske Unije o dozvoli boravka izdatoj državljanima trećih zemalja koji su žrtve trgovine ljudima ili onima koji su bili predmet aktivnosti koja je imala za cilj olakšati ilegalnu imigraciju, ali koji surađuju sa nadležnim organima.

<http://register.consilium.eu.int/pdf/en/03/st14/st14994.en03.pdf>

OSCE¹⁰⁸

OSCE Charter of Paris for a New Europe (Pariška povelja za Novu Evropu, Konferencija za bezbjednost i saradnju u Evropi), 1990. godina.

OSCE Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE (Dokument sa sastanka Konferencije o ljudskoj dimenziji rada Konferencije za bezbjednost i saradnju u Evropi u Kopenhagenu), 1990. godina.

OSCE Document of the Moscow Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE (Dokument sa sastanka Konferencije o ljudskoj dimenziji rada Konferencije za bezbjednost i saradnju u Evropi u Moskvi), 1991. godina.

OSCE Budapest Document, Towards a Genuine Partnership in a New Era (Dokument sa sastanka Konferencije za bezbjednost i saradnju u Evropi u Budimpešti nazvan «Ka istinskom partnerstvu u novom dobu»), 1994. godina.

OSCE Istanbul Document, (OSCE-ov Dokument iz Istanbula),1999. godina (PCOEW389).

OSCE Charter for European Security (OSCE-ova Povelja za evropsku bezbjednost), 1999. godina (SUM.DOC/1/99).

OSCE Ministerial Council Decision No. 1, Enhancing the OSCE's Efforts to Combat Trafficking in Human Beings (Odluka br. 1 OSCE-ovog Ministarskog vijeća, Jačanje OSCE-ovih napora u borbi protiv trgovine ljudima), Beč, 2000. godina (MC(8).DEC/1).

OSCE Ministerial Council Decision No. 6 (Odluka br. 6 OSCE-ovog Ministarskog vijeća), Bukurešt, 2001. godina (MC(9).DEC/6).

OSCE Ministerial Council Declaration on Trafficking in Human Beings (Deklaracija o trgovini ljudima, OSCE-ovo Ministarsko vijeće), Porto, 2002. godina (MC(10).JOUR/2).

¹⁰⁸ Sve OSCE-ove dole date dokumente možete naći na OSCE-ovoj web-stranici <http://www.osce.org>.

OSCE Permanent Council Decision No. 557, Action Plan to Combat Trafficking in Human Beings (Odluka br. 557 OSCE-ovog Stalnog vijeća, Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima), 2003. godina (PC.DEC/557).

OSCE Anti-Trafficking Guidelines, (OSCE-ove Smjernice za borbu protiv trgovine ljudima), juni 2001. godine.

UJEDINJENE NACIJE

Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, 1965. godina, originalna engleska verzija International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination.

http://www.uhchr.ch/html/menu3/b/d_icerd.htm

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1966. godina, originalna engleska verzija International Covenant on Civil and Political Rights.

http://www.uhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 1966. godina, originalna engleska verzija International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

http://www.uhchr.ch/html/menu3/b/a_ceschr.htm

Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, 1979. godina, originalna engleska verzija United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women.

<http://www.uhchr.ch/html/menu3/b/e1cedaw.htm>

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, 1989. godina, originalna engleska verzija United Nations Convention on the Rights of the Child.

<http://www.uhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>

Opšta preporuka br. 19 o nasilju protiv žena, Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, 1992. godina, originalna engleska verzija CEDAW General Recommendation No. 19, Violence Against Women. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recomm.htm>

Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, 2000. godina, originalna engleska verzija UN Convention Against Transnational Organized Crime.

http://uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_eng.pdf

Protokol Ujedinjenih nacija za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno žena i djece, kojim se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, 2000. godina, originalna engleska verzija UN Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, Supplementing

the UN Convention Against Transnational Organized Crime.

http://www.uncijn.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_%20traff_eng.pdf

Principi i Smjernice o ljudskim pravima i trgovini ljudima predloženi od strane UNHCHRA, Ekonomsko i socijalno vijeće, maj 2002. godine, originalna engleska verzija UNHCHR Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking, Economic and Social Council, (E/2002/68/Add.1).

[http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.2002.68.Add.1.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/E.2002.68.Add.1.En?Opendocument)

O OSCE/ODIHR-U

Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) je glavna OSCE-ova institucija koja pomaže zemljama članicama OSCE-a «da osiguraju punu zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, da poštuju vladavinu prava, promovišu principe demokratije i (...) da izgrade, ojačaju i zaštite demokratske institucije, kao i da promovišu toleranciju u društvu» (Helsinški dokument iz 1992. godine).

ODIHR sa sjedištem u Varšavi, u Poljskoj je osnovan kao Kancelarija za slobodne izbore na Samitu u Parizu 1990. godine i počeo je sa radom maja 1991. godine. Godinu dana kasnije, ime kancelarije je promijenjeno kako bi odgovaralo proširenom mandatu koji uključuje ljudska prava i demokratizaciju. Danas zapošljava više od 120 ljudi.

ODIHR je vodeća agencija u Evropi na polju **nadgledanja izbora**. Koordinira i organizuje slanje nekoliko posmatračkih misija sa hiljadama posmatrača svake godine kako bi se procijenilo da li su izbori u zoni koju pokriva OSCE sprovedeni u skladu sa državnim zakonima i međunarodnim standardima. ODIHR-ova jedinstvena metodologija obezbjeđuje detaljan uvid u sve elemente izbornog procesa. Kroz projekte pomoći, ODIHR pomaže zemljama članicama da poboljšaju izborni okvir.

Aktivnosti Kancelarije u **demokratizaciji** uključuju nekoliko tematskih oblasti: vladavinu prava, civilno društvo, slobodu kretanja, jednakost polova i zakonodavnu podršku. ODIHR sprovodi svake godine više od 100 ciljanih programa za pomoć, čime želi da pomogne i poboljša sprovođenje preuzetih obaveza od strane zemalja članica kao i razvoj demokratskih struktura.

ODIHR promoviše zaštitu **ljudskih prava** kroz projekte tehničke pomoći i obuke vezano za pitanja ljudske dimenzije rada. Obavlja istraživanja i priprema izvještaje o različitim temama vezanim za ljudska prava. Takođe Kancelarija organizuje nekoliko sastanaka svake godine kako bi se izvršio uvid u implementaciju od strane zemalja članica preuzetih obaveza u smislu ljudske dimenzije rada OSCE-a. U okviru antiterorističkih aktivnosti, ODIHR radi na podizanju svijesti o pitanjima ljudske dimenzije i sprovodi projekte koji se u osnovi bave faktorima koji izazivaju terorizam. ODIHR je takođe u žiži međunarodnih napora u sprječavanju trgovine ljudima kao i u osiguranju koordiniranog pristupa kojim se prava žrtava stavljaju na prvo mjesto.

ODIHR-ov program za **toleranciju i nediskriminaciju** daje podršku zemljama članicama u sprovođenju OSCE-ovih preuzetih obaveza i u jačanju napora da se odgovori na kriminal i bori protiv kriminala izazvanog mržnjom i nasilnih manifestacija netolerancije. Ovaj program takođe ima za cilj da ojača kapacitet civilnog društva da se bori protiv kriminala i incidenata motivisanih mržnjom.

ODIHR daje savjete zemljama članicama u vezi njihovih strategija o Romima i Sintima. Promoviše izgradnju kapaciteta i umrežavanje među njihovim zajednicama i ohrabruje učesće njihovih predstavnika u tijelima koji kroje zvaničnu politiku. Kancelarija takođe radi kao centralna jedinica za razmjenu informacija o pitanjima Roma i Sinta među domaćim i međunarodnim akterima.

Sve ODIHR-ove aktivnosti se obavljaju u bliskoj koordinaciji i saradnji sa OSCE-ovim institucijama i terenskim misijama kao i drugim međunarodnim organizacijama.

Za više informacija posjetite ODIHR-ovu web-stranicu (www.osce.org/odihr).

Državni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima (NRM) je okvir za saradnju putem kojeg državni akteri ispunjavaju svoje obaveze u zaštiti i promociji ljudskih prava trgovanih osoba, koordinirajući svoje napore u strateškom partnerstvu sa civilnim društvom.

OSCE-ov Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima preporučuje da zemlje članice OSCE-a ustanove državne mehanizme za upućivanje žrtava trgovine ljudima gradeći partnerstva sa civilnim društvom i agencijama za sprovođenje zakona, kreirajući smjernice za pravilno identifikovanje trgovanih osoba, i osnivajući multidisciplinarne i međusektoralne timove kako bi se razvile i nadgledale strategije i politika vezana za borbu protiv trgovine ljudima.

Ovaj Priručnik obezbjeđuje smjernice za kreiranje i implementaciju održive strukture čiji je cilj da se krivično gone trgovci ljudima kao i da se obezbijedi podrška žrtvama. Bavi se glavnim političkim, pravnim i praktičnim elementima koje treba uzeti u razmatranje pri kreiranju državnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima. Nadalje, ovaj Priručnik definiše predložene uloge za vladine institucije i civilno društvo u okviru državnog mehanizma za upućivanje žrtava, a takođe opisuje vrste programa i usluga koje bi trebale biti na raspolaganju trgovanim osobama.

